

ІНТЕЛЕКТ ХХІ
НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ

№ 4'2015

З М І С Т

I. СВІТОВА ЕКОНОМІКА ТА МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ

Музиченко А. Г. Сучасний стан міжнародного туризму в умовах глобалізації	6
--	---

II. НАЦІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

Веклич В. О. Економічні особливості державної правової політики	13
Григорців М. В. Система НАССР: принципи та переваги впровадження	23
Котков С. В. Стохастичний факторний аналіз системи показників ефективності діяльності підприємств цукрової галузі	28
Тур О. В. Формування поняття стратегія розвитку підприємства	38

III. ІНВЕСТИЦІЙНО-ІННОВАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ

Антохов А. А. Можливості інноваційного саморозвитку Карпатського регіону в експертних оцінках	46
Ковальова М. Л. Інвестиції як необхідна умова розвитку зовнішньоекономічної діяльності регіонів	57

IV. БІЗНЕС ТА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИЙ КАПІТАЛ

Боковець В. В. Корпоративні конфлікти при перерозподілі власності	63
Бурлуцька С.В. Ентропійні характеристики механізмів пружної реакції соціально-економічної системи	71
Волошенко А. В. Корупція: причини, наслідки та проблеми ефективної протидії	77
Ємцев В. І. Ключові суперечності при впровадженні концепції соціальної відповідальності бізнес-структур в Україні	85
Корінько М. Д. Аудиторський контроль праці	96

V. ЕКОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ

Тарасенко І. О. Методологічні аспекти екологічного менеджменту підприємств	104
--	-----

ІНФОРМАЦІЯ

110

ИНТЕЛЛЕКТ XXI
НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ

№ 4'2015

СОДЕРЖАНИЕ

I. МИРОВАЯ ЭКОНОМИКА И МЕЖДУНАРОДНЫЕ ОТНОШЕНИЯ

Музыченко А. Г. Современное состояние международного туризма в условиях глобализации	6
--	---

II. НАЦИОНАЛЬНАЯ ЭКОНОМИКА

Веклич В. А. Экономические особенности государственной правовой политики	13
Грыгорцив М. В. Система НАССР: принципы и преимущества внедрения	23
Котков С. В. Стохастический анализ системы показателей эффективности деятельности предприятий сахарной отрасли	28
Тур А. В. Формирование понятия стратегия развития предприятия	38

III. ИНВЕСТИЦИОННО-ИННОВАЦИОННАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ

Антохов А. А. Возможности инновационного саморазвития Карпатского региона в экспертных оценках	46
Ковалёва М. Л. Инвестиции как необходимое условие развития внешнеэкономической деятельности регионов	57

IV. БИЗНЕС И ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНЫЙ КАПИТАЛ

Боковец В. В. Корпоративные конфликты при разделе собственности	63
Бурлуцкая С. В. Энтропийные характеристики механизмов упругой реакции социально-экономической системы	71
Волошенко А. В. Коррупция: причины, последствия и проблемы эффективного противодействия	77
Емцев В. И. Ключевые противоречия при внедрении концепции социальной ответственности бизнес-структур в Украине	85
Коринько Н. Д. Аудиторский контроль труда	96

V. ЭКОЛОГИЧЕСКИЕ ПРОБЛЕМЫ

Тарасенко И. А. Методологические аспекты экологического менеджмента предприятий	104
---	-----

ИНФОРМАЦИЯ 110

INTELECT XXI
S C I E N T I F I C J O U R N A L

No 4'2015

CONTENT

I. WORLD ECONOMY AND INTERNATIONAL RELATIONS

Muzychenko A. The present state of the international tourism in the globalization conditions	6
--	---

II. NATIONAL ECONOMY

Veklych V. Economic features of national policy	13
Hryhortsiv M. HACCP: principles and benefits of its implementation	23
Kotkov S. Stochastic factor analysis of performance indicators enterprises of sugar industry	28
Tur O. Formation concept strategy of development of the enterprise	38

III. INVESTMENT-INNOVATIVE ACTIVITY

Antohov A. Opportunities of innovative self-development of the Carpathian region in expert estimates ...	46
Kovalova M. Investment as a necessary condition for the development of foreign economic activity of the region	57

IV. BUSINESS AND INTELLECTUAL CAPITAL

Bokovets V. Corporate conflicts in redistribution of property	63
Burlutska S. Characteristics entropy of resilience reaction mechanisms of the socio-economic system	71
Voloshenko A. Corruption: causes, consequences and problems of effective counteraction	77
Yemtsev V. Key contradictions in social responsibility concept implementation by the business structures in Ukraine	85
Korinko M. Audit control of labour	96

V. ECOLOGICAL PROBLEMS

Tarasenko I. Methodological aspects of environmental management enterprises	104
---	-----

<i>INFORMATION</i>	110
--------------------	-----

УДК 338.48 (100)

Музиченко А. Г.,

к.е.н., доцент, кафедра економіки та менеджменту,
Київський національний університет культури і мистецтва, м. Київ

СУЧАСНИЙ СТАН МІЖНАРОДНОГО ТУРИЗМУ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

В статті наголошується, що на сучасному ринку комерційних послуг міжнародні туристські послуги займають одну з лідируючих позицій, поступаючи лише транспортним, а за обсягом прибутків випереджає такі галузі, як автомобілебудування і хімічна промисловість. Проаналізовано статистичні показники міжнародних туристських прибуттів за останні роки і виділені основні тенденції розвитку міжнародного туризму на сучасному етапі. Розглянуто напрями подальшого розвитку міжнародного туризму в умовах економічної глобалізації і нестабільності фінансових ринків. Визначено, що в десятку туристичних лідерів входять такі країни: Швейцарія, Німеччина, Австрія, Іспанія, Велика Британія, США, Франція, Канада, Швеція та Сінгапур. Європа залишиться лідером на світовому ринку туризму й надалі. Необхідно зазначити, що існує чіткий зв'язок між тенденцією розвитку туризму, загальним економічним розвитком і особистими доходами громадян. Туристський ринок дуже чутливий до змін в економіці.

Ключові слова: туризм, міжнародний туризм, туристична подорож, в'їзний туризм, виїзний туризм, глобалізація, економічний розвиток, економічна криза, ринок, комерційні послуги.

СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ МЕЖДУНАРОДНОГО ТУРИЗМА В УСЛОВИЯХ ГЛОБАЛИЗАЦИИ

Музыченко А. Г.

В статье отмечается, что на современном рынке коммерческих услуг международные туристические услуги занимают одну из лидирующих позиций, уступая лишь транспортным, а по объему доходов опережают такие отрасли, как автомобилестроение и химическая промышленность. Проанализированы статистические показатели международных туристских прибытий за последние годы и выделены основные тенденции развития международного туризма на современном этапе. Рассмотрены направления дальнейшего развития международного туризма в условиях экономической глобализации и нестабильности финансовых рынков. Определено, что в десятку туристических лидеров входят следующие страны: Швейцария, Германия, Австрия, Испания, Великобритания, США, Франция, Канада, Швеция и Сингапур. Европа останется лидером на мировом рынке туризма и в

дальнейшем. Необходимо отметить, что существует четкая связь между тенденцией развития туризма, общим экономическим развитием и личными доходами граждан. Туристский рынок очень чувствителен к изменениям в экономике.

Ключевые слова: туризм, международный туризм, туристическое путешествие, въездной туризм, выездной туризм, глобализация, экономическое развитие, экономический кризис, рынок, коммерческие услуги.

THE PRESENT STATE OF THE INTERNATIONAL TOURISM IN THE GLOBALIZATION CONDITIONS

Muzychenko A.

It is pointed in the article, that at the modern market of commercial services international tourist services occupy one of leading positions. By the rates of development tourism yields only to transportations, by the volume of profits passes ahead of such industries, as motor and chemical industries. Statistical indexes of international tourist departures of last few years were analyzed and basic development trends of international tourism were distinguished at the modern period. Directions of further development of international tourism are considered in the conditions of economic globalization and instability of financial markets. In spite of economic instability, trends of international tourism development carry out positive character. Growing interest of tourists to other culture, advertisement, availability of information assist for appearance of new types of tourism. It is determined that next countries are included in top ten of tourist leaders: Switzerland, Germany, Austria, Spain, Great Britain, USA, France, Canada, Sweden and Singapore. Europe is still the leader at the tourist market. It is necessary to mark that clear connection exists between the development trend of tourism, general economic development and personal incomes of citizens. The touristic market is very sensible to the changes in the economy.

Keywords: tourism, international tourism, tourist travel, inbound tourism, outbound tourism, globalization, economic development, the economic crisis, market, commercial services.

Постановка проблеми. На сьогоднішній день розвиток сфери туризму і подорожей є однією з найбільш значних, постійних і довгострокових тенденцій, яка має великий вплив на розвиток світового господарства, світової економіки в цілому, а також економіку окремо взятих країн і регіонів. Туризм перетворився на самостійну галузь національної економіки, діяльність якої спрямована на задоволення специфічних потреб населення. Основними завданнями суб'єктів міжнародного туристичного бізнесу стають створення конкурентних переваг, формування стабільної клієнтської бази, пошук та створення нових шляхів розвитку, постійне оновлення власної політики з урахуванням динаміки розвитку туристичних послуг.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Неухильне зростання впливу туризму як на світову економіку в цілому, так і на економіку окремих країн і регіонів є однією з найбільш значних, постійних і довгострокових тенденцій, які супроводжують формування та розвиток світового господарства. Критерії привабливості міжнародних туристських регіонів досліджують такі вчені: Абазова К.[8], Абдуразакова Я. [4], Бикова Є. [5], Гунзікер В., Крапф К., Нордін С., Сакун Л. [7], Файнін А. [3] та ін.

Мета статті. Комплексний аналіз міжнародної туристської індустрії, виявлення конкурентоспроможності країн в сфері туристичних послуг і подорожей, визначення позиції країн у рейтингу за Індексом конкурентоспроможності в туризмі.

Основні результати дослідження. У сучасній економіці туризм є однією з важливих сфер, оскільки туризм - це, в першу чергу прибуток, робочі місця, а також, стимул для розвитку всіх регіонів країни. У 2013 році був представлений рейтинг конкурентоспроможності країн світу у сфері туризму і подорожей за версією Всесвітнього економічного форуму (ВЕФ), згідно з яким в десятку лідерів увійшли Швейцарія, Німеччина, Австрія, Іспанія, Велика Британія, США, Франція, Канада, Швеція та Сінгапур. Було проведено аналіз індексу конкурентоспроможності 140 країн за рівнем розвитку туризму на підставі порівняння різних даних, у тому числі туристсько-рекреаційних ресурсів, туристської інфраструктури тощо (табл. 1).

Таблиця 1. Структура індексу конкурентоспроможності країн за рівнем розвитку туризму

Індекс конкурентоспроможності країн за рівнем розвитку туризму		
Субіндекс А: Базові компоненти індексу конкурентоспроможності	Субіндекс В: Інфраструктура і бізнес-середовище сфери туризму	Субіндекс С: Людські, природні і культурні ресурси туризму
Законодавство в сфері туризму	Інфраструктура повітряного транспорту	Людські ресурси
Стан і охорона навколишнього середовища	Інфраструктура наземного транспорту	Рівень відкритості для міжнародного туризму
Рівень безпеки туристів	Інфраструктура туризму	Природні ресурси
Рівень охорони здоров'я	Інфраструктура ІКТ	Культурні ресурси
Пріоритетність галузі туризму	Цінова конкурентоспроможність туристичної індустрії	Зміна клімату

Джерело: складено за [1].

Всього за даними Всесвітньої туристської організації, кількість міжнародних туристських прибуттів в 2012 році зроста порівняно з 2011 роком на 4%, склавши 1,035 млрд. осіб, в 2013 році даний показник збільшився ще на 52 млн., до 1,087 млрд. осіб, що

перевищило прогноз експертів ЮНВТО. Слід зазначити, що це зростання відбулося на тлі загальної складної економічної ситуації у світі.

Незмінною позитивною динамікою відрізняються і показники світових доходів від міжнародного туризму, які в 2013 році досягли 1159 млрд. дол. Темпи зростання міжнародних туристичних прибуттів і доходів в 2013 р були на рівні 5%, що перевищило прогнозні показники [1].

При цьому, незважаючи на те, що лідируючими напрямками на світовому туристичному ринку як і раніше є Франція, США і Китай, за підсумками 2013 року рекордсменами за зростанням туристського інтересу стали зовсім інші країни, а саме країни Азії.

Однак не всі регіони світу розвиваються однаково. Згідно з прогнозами ЮНВТО до 2020 року Європа залишиться лідером на світовому ринку туризму. Азіатсько-Тихоокеанський регіон (АТР), який вже вийшов на друге місце, збереже його за собою, а замикати трійку лідерів буде Америка, яка перемістилася на щабель нижче в результаті бурхливого розвитку АТР. Цей регіон буде розвиватися найвищими темпами, і до 2020 року його сумарна частка в міжнародному туристичному бізнесі по кількості прибуттів перевищить 30%. Приріст туристів відбудеться за рахунок прибуттів в країни Східної Азії (в першу чергу в Китай). Прогноз найбільш популярних туристських напрямків в 2020 році представлений в таблиці, але важливо враховувати, що ситуація швидко змінюється (табл. 2).

Таблиця 2. Прогноз розвитку туризму в світі до 2020 року

№	Країна	Кількість туристичних прибуттів, млн. осіб	Частка на світовому туристичному ринку, %	Динаміка зростання за 1995-2020рр., %
1	Китай	137,1	8,6	8,0
2	США	102,4	6,4	3,5
3	Франція	93,3	5,8	1,8
4	Іспанія	71,0	4,4	2,4
5	Гонконг	59,3	3,7	7,3
6	Італія	52,9	3,3	2,2
7	Велика Британія	52,8	3,3	3,0
8	Мексика	48,9	3,1	3,6
9	Росія	47,1	2,9	6,7
10	Чехія	44,0	2,7	4,0
Сума	х	708,8	44,2	х

Джерело: [2]

Успіх Європи пояснюється наступними факторами: суттєвий сегмент населення має значні реальні доходи; більша частина населення деяких європейських країн, наприклад,

Німеччини, Франції, Великобританії, віддають перевагу відпустці за кордоном, але не дуже далеко від своєї країни; наявність безлічі культурно-історичних пам'яток, створених природою і людиною; попит на міжнародні подорожі задовольняється розгалуженою індустрією туризму і необхідною інфраструктурою [4].

Деякі з цих факторів властиві й Північній Америці. Велика частина туристів із США і Канади також воліє подорожувати в своєму регіоні. Однак значна частина населення цих країн все ж проводить свою щорічну відпустку у віддалених регіонах земної кулі.

Світова туристична галузь постійно розвивається під впливом глобалізації незважаючи на економічну кризу (табл. 3).

Таблиця 3. Основні економічні показники розвитку міжнародного туризму

Показники	2012 рік	2013 рік
Внесок галузі у світовій ВВП	2056 млрд. дол.	зростання на 4,5%
Кількість осіб, зайнятих у галузі	101 млн. осіб	зростання на 2%
Світові доходи від туризму	1243 млрд. дол.	зростання на 3,5%
Інвестиції в галузь (4,7% від загального обсягу світових інвестицій)	765 млрд. дол.	зростання на 4,2%

Джерело: [3].

У 2012 році та в першому півріччі 2013-го посилилися інтеграційні процеси в транспортній сфері які вплинуть на туристичну галузь. В основному ці процеси відбувалися у вигляді придбання акцій найбільших компаній. Так Etihad (національна авіакомпанія ОАЕ) придбала 29% акцій Air Berlin, Air Asia має 20% частку в Malaysian Airlines, Qatar має 35% в Cargolux, і Дельта (Авіакомпанія США) нещодавно придбала 49% Virgin Atlantic. На початку 2013 року American Airlines і US Airways підписали історичну угоду про злиття і створення найбільшої в світі авіакомпанії. Данні тенденції сприятимуть подальшому розвитку міжнародного туризму [6].

Необхідно зазначити, що існує чіткий зв'язок між тенденцією розвитку туризму, загальним економічним розвитком і особистими доходами громадян. Туристський ринок дуже чутливий до змін в економіці. При стабільності цін зростання повного реального особистого споживання на 1% веде до зупинки витрат на туризм; при зростанні особистого споживання на 2,5% витрати на туризм збільшуються на 4%, а зростання особистого споживання на 5% збільшує витрати на туризм на 10%. При реальному особистому споживанні нижче 1% в туризмі спостерігається спад. Але в кожній конкретній країні як джерело туризму реакція на зміни в економіці проявляється по-своєму і може істотно відрізнитися від середнього показника [5;7].

Україна займає перші позиції в рейтингах міст, які провідні експерти пропонують відвідати. Серед українських міст Київ в 2012 році знаходився на 1-му місці в Європі та 3-м у світі, Львів - 2-е місце в Європі. Крим, за версією журналу National Geographic, зайняв 1-е місце в світі в рейтингу "20 міст, які потрібно побачити в 2013 році". Згідно з рейтингом Всесвітньої ради з туризму та подорожей, внесок туризму у ВВП України в 2012 році склав 3,6 млрд. дол. (або 2,2% від ВВП), завдяки цьому Україна посіла 60-е місце в світовому рейтингу за вкладом туризму у ВВП [3].

У 2013 році громадяни України витратили на подорожі за кордон на 15% більше, ніж в 2012 році. Якщо в 2010 році витрати українців на виїзний туризм становили 3,8 млрд. дол., у 2011 році - 4,5 млрд. дол., то в 2013 році ця цифра досягла майже 6 млрд. дол. За даними Держкомстату, якщо в 2007 році з України виїхали 0,3 млн. туристів, в 2010 році - 1,2 млн., то в 2012-му - вже 1,9 млн., а в 2013-му - 2,5 млн. Починаючи з 2014 року відбувається зниження кількості туристів, які виїжджали за межі України [3;8]. На зниження попиту впливають кілька факторів:

По-перше, це криза неплатежів - багато українських компаній зараз не можуть забезпечити постійну та безперебійну виплату заробітної плати своїм співробітникам.

По-друге, це бойкотування громадянами України товарів і послуг, що надаються російськими компаніями. Протягом останніх двох-трьох років спостерігається експансія російських туроператорів на вітчизняний ринок, вони пропонують продукт, аналогічний продукту українських туроператорів, але за значно нижчою ціною.

По-третє, неспроможність українських туроператорів, яким раніше довіряли наші співвітчизники.

Висновок. Таким чином, тенденції розвитку міжнародного туризму носять позитивний характер. Зростаючий інтерес туристів до іншої культури, велика кількість реклами, доступність інформації сприяють збільшенню можливостей спілкування між народами, що дозволяє людям краще розуміти один одного. Основними тенденціями розвитку міжнародного туризму під впливом глобалізації є:

- нерівномірність розвитку в різних регіонах світу;
- збільшення кількості подорожуючих по світу;
- лідером у міжнародному туристичному бізнесі залишається Європа.

Туризм - це високоприбуткова і галузь світової економіки, що динамічно розвивається. У 2013 році кількість міжнародних туристичних прибуттів перевищило 1 млрд. осіб, доходи від міжнародного туризму склали 1,3 трлн. дол.

Необхідно зазначити, що країни світу мають різний рівень конкурентоспроможності в сфері туризму і подорожей. Найсильніші й міцні позиції - у країн Європи, а також Північної Америки, але в останні роки дуже швидкими темпами розвивається туристична галузь в країнах Азії, Латинської Америки та Африки.

1. UNWTO Tourism highlights [Electronic resource] / 2014 edition. – Resource Locator: http://dtxqtq4w60xqpw.cloudfront.net/sites/all/files/pdf/unwto_highlights14_en_hr_0.pdf
2. Tourism 2020 Vision: Vol. 7. Global forecasts and profiles of market segments. 2001 [Electronic resource]. – Resource Locator: <https://pub.unwto.org/WebRoot/Store/Shops/Infoshop/Products/1243/1243-1.pdf>
3. Файнин А. Украинский туризм в 2014 году: стагнация или санация? [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://delo.ua/lifestyle/ukrainskij-turizm-v-2014-stagnacija-ili-sanacija-236791/?supdated_new=1446043475
4. Абдуразакова Я. М. Современный международный туризм: тенденции и перспективы / Я. М. Абдуразакова // Вестник АГТУ. Серия «Экономика». – 2010. - № 2.
5. Экономика и организация туризма: международный туризм / под ред. Ю.В. Забаева, И.А. Рябовой, Е.Л. Драчевой. - М.: КноРус, 2010.
6. Быркова Е. Рынок международного туризма: основные тенденции 2013 года [Электронный ресурс] / Е. Быркова. – Режим доступа: <http://www.metronews.ru/novosti-partnerov10/osnovnye-tendencii-rynka-mezhdunarodnogo-turizma-v-2013-godu/Tpomkk---ul7DkEiMQPsg/>
7. Сакун Л. В. Теория и практика подготовки специалистов сферы туризма в развитых странах мира: [монография] / Л. В. Сакун. - К.: МАУП, 2004.
8. Абазова К. Р. Анализ и прогноз развития международного туризма / К. Р. Абазова // Международный журнал прикладных и фундаментальных исследований. – 2011. – № 6.

УДК 339.9:341.23

Веклич В. О.,

к.ю.н., ст. викладач, кафедра міжнародної економіки,
Національний університет харчових технологій, м. Київ

ЕКОНОМІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ДЕРЖАВНОЇ ПРАВОВОЇ ПОЛІТИКИ

У статті, з урахуванням становлення нового (четвертого) покоління прав людини, аналізується сучасний стан їх нормативного закріплення. Акцентується увага на необхідності дослідження у двох площинах – в науковій і практичній, у контексті особливостей здійснення державною правової політики у щодо їх задоволення задля встановлення у державі якісно нової суспільної поведінки. Особливої ваги набуває урахування особливостей сучасного економічного розвитку при характеристиці правового вираження правомірної поведінки з метою підтримання оптимального для людини рівня забезпечення її прав і свобод.

Ключові слова: держава, державне регулювання, економіка, напрями розвитку, права людини, право, функція держави, правова політика.

ЭКОНОМИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ГОСУДАРСТВЕННОЙ ПРАВОВОЙ ПОЛИТИКИ

Веклич В. А.

В статье с учетом становления нового (четвертого) поколения прав, рожденных реалиями XXI века, развитием научно-технического прогресса, анализируется современное состояние их правового нормирования. Акцентируется внимание на необходимости их исследования в двух плоскостях – научной и практической, в контексте особенностей осуществления государством политики в направлении их удовлетворения ради установления в государстве качественно нового правомерного общественного поведения со стороны всех его участников.

Ключевые слова: государство, государственное регулирование, экономика, направления развития, права человека, право, функция государства, правовая политика.

ECONOMIC FEATURES OF NATIONAL POLICY

Veklych V.

In the article author analyzes the current state of regulatory consolidation considering formation of a new (fourth) generation of human rights. Also there was considered the need to provide research in two areas – in scientific and practical. It was realized in the context of peculiarities of national legal policy to provide the protection of human rights to form a qualitatively new social behavior. Also some particular significance was acquired by peculiarities

of modern economic development. That was pointed in characterizing of the legal expression of lawful behavior to maintain an optimal level of provision for human rights and freedoms. Considering the significant amount of works dedicated to the theory of human rights, it was mentioned that scientific researches and practical issues of implementation of the state policy are still needed to be implemented. Such researches and actual actions are required to ensure peoples' welfare and legal protection. The author has set the goal to indicate the main directions of realization of the state legal policy in the context of the economic changes and development of the modern human rights in the world and especially in Ukraine. Thus special attention was paid to the human rights of the new (fourth) generation. It was concluded that such rights must to be consistent with optimal dynamic needs of the individual and provided with adequate economic means to create optimal economic conditions in relation with the set of those regulations (moral, religion, law) that were in use for centuries to ensure existence of society as is.

Keywords: *economy, directions of development, state, state regulation, human rights, law, problem, function of state, legal policy.*

Постановка проблеми. У статті 1 Конституції України задекларовано правовий характер нашої держави. Розвиваючи ці програмні положення, стаття 3 Основного Закону проголошує людину та її права найвищою соціальною цінністю в Україні. При цьому права людини виступають детермінуючим критерієм, що визначає зміст і спрямованість діяльності держави. Закріплюється принцип відповідальності держави перед людиною за свою діяльність, а утвердження і забезпечення прав і свобод людини визначається головним обов'язком держави. Тож, позитивне закріплення прав людини, декларування їх вищого ціннісного статусу, насамперед на рівні конституції та сприйняття прав людини як критерію, через призму якого оцінюються характеристики всієї політичної системи, є сьогодні обов'язковим атрибутом правової держави.

У цьому сенсі здійснення державою правової політики з утвердження в Україні прав і свобод людини як вищої соціальної цінності набуває особливої ваги та першочергового значення. Однак цей процес ускладнюється низкою чинників. Чи не найважливіший з них – низька правова культура не лише суспільного загалу, але й багатьох державних службовців, у чій посадові обов'язки безпосередньо входять питання створення у суспільстві гідного стану щодо дотримання і захисту прав та свобод людини в Україні. Однак, ті особи, котрі своєю особистою поведінкою демонструють зневагу до прав людини (і норм моралі), фактично пропонують суспільству приклади зразків поведінки, які заохочують його моральний розклад. Особливою є зневага до прав, що входять до так званого нового (четвертого) покоління. Покоління прав, породжених реаліями XXI століття, розвитком науково-технічного прогресу, що відтворюють змінений, якісно новий стан потреб та прагнень у суспільстві і потребують розширення можливостей вибору поведінки людей. Такі права, поряд зі сталими та визнаними правами людини, спонукають до виникнення раніше

невідомих специфічних можливостей, правове становище яких лишається невизначеним і це ставить питання щодо їх нормативного закріплення. Це виражається одразу у двох площинах – у науковій і в практичній. Актуальним є дослідження прав людини нового покоління саме у контексті особливостей здійснення державою правової політики щодо задоволення нових потреб суспільства аби забезпечити у державі якісно нової правомірної поведінки усіх учасників суспільних відносин.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питаннями дослідження як прав і свобод людини та громадянина, так і правової політики держави щодо їх забезпечення і захисту, займалося значне коло українських та іноземних вчених-науковців. Серед них особливо слід звернути увагу на таких як: А. Б. Бондаренко [1], М. П. Гетьманчук [2], В. І. Крус [5], О. М. Мchedлова [6], М. П. Недюха [7], Н. М. Оніщенко [4; 8], С. В. Росоха [9], Д. Гудінг [3], Дж. Леннокс [3] та інші.

Мета статті. Зважаючи на значний обсяг матеріалів, присвячених теорії прав і свобод людини та громадянина, науково-практичним питанням реалізації державної правової політики щодо їх забезпечення й захисту, автор ставить перед собою за мету вказати основні напрямки здійснення державою правової політики у цій сфері в контексті особливостей сучасного розвитку прав людини у світі та зокрема в нашій державі. При цьому основну увагу звернути на права нового (четвертого) покоління.

Основні результати дослідження. Наразі у науковій літературі, особливо економічного спрямування, що стосуються питань сучасного світового економічного розвитку і створення державами умов належного забезпечення й захисту прав і свобод людини та громадянина, дослідницька увага переважно зосереджується на проблемах інтенсивного економічного зростання, максимальної активності (зайнятості) населення, забезпечення вищого рівня споживання. У зв'язку з необхідністю подолання кризового стану, інтенсивно досліджуються і аналізуються можливі моделі, напрямки забезпечення стабілізації фінансів, зміцнення курсу валюти, створення стимулів підприємницької діяльності, оптимізація податкової політики, протидія намірам фінансово-промислових структур підмінити державні інтереси своїми клановими, що призводить до зростання тіньової економіки, тіньового “права” тощо. При цьому поза увагою лишаються можливості функцій саме правової системи - інтеграційної, організаційної, регулятивної, охоронної тощо.

Зазначене не відображає ані сучасних, ані перспективних уявлень про загальнолюдську гідність. Здійснення завдань і функцій демократичної, соціальної, правової держави передбачає створення і використання надійних юридичних механізмів реалізації свободи, рівності і справедливості з урахуванням неможливості існування необмеженої свободи і абсолютної рівності. Ці механізми мають визначати оптимальне співвідношення державних, правових, економічних складових регулювання і саморегулювання суспільних процесів, регулювати також перерозподіл матеріальних ресурсів для забезпечення певного, існуючого

у державі рівня життя, сприяти зниженню соціальної напруженості [8]. Сучасна ж геополітична конкуренція XXI століття для кожної країни, її економіки, зумовлює становлення виробничо-технічних систем нового технологічного ладу, відповідного рівня розвитку науки та освіти, розвитку інформаційних систем, якості навколишнього середовища, рівня життя. Об'єктивно існуюча масштабність промислових перетворень робить світ іншим, формує якісно нові людські відносини. У них інтернет-революція – це лише перша фаза, що розпочалася. Під час другої Інтернет об'єднається з поновлюваними джерелами енергії. І ця фаза стане у тисячі разів значнішою в технічному та економічному відношеннях. З її розвитком виникнуть нові підходи до визначення місця і ролі особистості в суспільстві, до формування концепції прав і свобод людини. На цій основі світова цивілізація, як і увесь світовий правопорядок, зміняться докорінно.

У зв'язку з цим, наукове виявлення та обґрунтування особливостей розуміння забезпечення й захисту прав та свобод людини і громадянина, як головної ланки права, в умовах становлення нової глобальної економічної парадигми, набувають першорядної теоретичної і практичної ваги. Особливо це стосується визначення такої правової категорії, як права людини нового (четвертого) покоління. Останні так само, як і державна правова політика наразі є питаннями дискусійними, що значною мірою створює перешкоди для практичного їх забезпечення і здійснення.

Склалося безліч наукових переконань і позицій. Усталена наукова думка полягає у тому, що права і свободи становлять одну з ключових наукових проблем, які усебічно вивчаються – з філософсько-гуманістичного погляду, у аспекті принципів перебудови правової системи, проведення економічної та культурної політики. Невичерпність прав і свобод людини відображають природу їх носія – людини, у зв'язку з чим їх слід аналізувати цілісно, комплексно, як категорію багатогранну та поліфункціональну. А універсальний характер прав і свобод людини визначає ту обставину, що вони є предметом дослідження усіх галузей суспільствознавства та низки правових наук, кожна з яких зачіпає певну сферу життєдіяльності людини, з удосконаленням системи прав і свобод людини суспільство пов'язує вирішення ряду внутрішніх, міжнародних та глобальних завдань [4].

Серед таких завдань маємо і завдання зумовлене розвитком науково-технічного прогресу, особливо з початку XXI століття і передусім пов'язане з експериментами у сфері біотехнологій, розробками новітніх інформаційних систем, іншими науково-технічними досягненнями. Сучасний стан таких досліджень, темпи впровадження їх результатів у людську повсякденність, сформували об'єктивні передумови становлення нових прав людини і спричинили їх наукове дослідження. Щодо визначення цих прав існують різні підходи. Зважаючи на генераційно-часовий підхід такі права дослідники пропонують називати правами людини нового, або ж четвертого покоління. До них можна віднести як колективні (права на мир, ядерну безпеку, космос тощо), так і права, пов'язані з вимогами особи щодо самостійного розпорядження своїм тілом. Останній вид цієї категорії прав у

спеціалізованій юридичній літературі отримав назву – соматичні права (від грец. soma – тіло). Термін «особистісні (соматичні) права» у професійно-юридичному сенсі запропонував вживати В.І. Крусс. Ним проголошено думку, що наразі серед основних прав особистості настав час і необхідно виділити та виокремити групу таких, що ґрунтуються на фундаментальній світоглядній впевненості у «праві» людини самостійно розпоряджатися своїм тілом: здійснювати його «модернізацію», «реставрацію» і навіть «фундаментальну реконструкцію», змінювати функціональні можливості організму і розширювати їх техніко-агрегатними або медикаментозними засобами. Сюди можна віднести право на смерть, зміну статі, трансплантацією органів, вживання наркотиків чи психотропних засобів, право на штучне репродукування, стерилізацію, аборт, і (у вже майбутній перспективі) на клонування, а потім – і на віртуальне моделювання. Ці права мають виключно особистісний характер [5]. А у підсумку вони також можуть спричинити суспільну небезпеку.

Загалом, в Україні, концепція розуміння прав людини базується на природно-правовому характері цієї категорії і визнанні людини найвищою соціальною цінністю (стаття 3 Конституції України). Однак, щодо забезпечення й захисту соматичних прав людини виникають питання, які потребують особливої уваги та якісно нових підходів (зокрема й правових) порівняно з традиційними правами. Серед них найвідповіднішою тенденціям, визнаним і пануючим у сучасному світі напрямкам розуміння прав людини, є думка французького дослідника М. Ажі, що базується на твердженні – для того, щоб забезпечити гідність особи, необхідно відкрито сповідувати релігію «прав людини», яка будучи реалістичною утопією, дає людині можливість жити. Головне полягає у тому, щоб кожна людина знайшла сенс життя, віру у власну значимість, мобілізувала самосвідомість для того щоб почати діяти [6]. Але поряд з таким існують і судження негативного характеру щодо категорії прав людини, зокрема, у зв'язку з обговоренням проблеми гуманітарної інтервенції – застосування сили в ім'я гуманних цілей для захисту прав людини і прав меншин [1]. Останні переконання, як зауважують Д. Гудінг і Дж. Леннокс, властивіші життєвим позиціям атеїстичного світогляду. Але коли йдеться про право кожної людської істоти на свободу як про принцип, кожний, незалежно від характеру світогляду, погоджується з тим, що це право не має порушуватися. Ці професори зазначають, що кожна людська істота, котра живе у будь-якій частині світу, – людина будь-якої національності, будь-яких віку і статі, кольору шкіри і віросповідання – має право на те, щоб до неї ставилися не як до статиста і засобу виробництва, а як до самодостатньої особистості, як до Людини, котра має власне ім'я і свої індивідуальні особливості; народженої, аби бути вільною [3].

На підставі цього найвдалішим підходом до розгляду встановлення правової політики держави у напрямку забезпечення й захисту соматичних прав людини вбачається системний підхід, згідно з яким ці права мають розглядатися як елемент, або ж первинний елемент чи первинна підсистема ширшої структурної системи, інституту прав людини. Основоположним у ньому є аспект, ракурс дослідження, що передбачає розгляд соматичних

прав як об'єкта, або ж як сполучного, багатогранного явища, що складається з елементів, зв'язки між якими утворюють відносно незмінну структуру і забезпечують його цілісність. Іншими словами, соматичні, як і інші основні права цілком можливо розглядати як юридичну конструкцію, що базується на визнанні людини вищою цінністю і є у свою чергу проявом самообмеження державної влади. Існують два варіанти такої конструкції: модель у якій існує фіксований перелік прав та модель, в якій такий перелік відсутній. Перший випадок є найпоширенішим у світовій практиці. Наявність порівняно точного нормативного фіксування основних прав є однією з юридичних умов захисту прав людини і такий стан відповідає встановленим вимогам міжнародних стандартів прав людини.

Щодо моделі точного нормативного фіксування соматичних прав людини, маємо зазначити, що досі, не зважаючи на наявність прихильників цієї категорії прав, ні у теорії держави і права, ні в конституційному праві й інших галузевих юридичних науках широкого визнання вона не отримала. Так, С. В. Росоха, зауважує, що Рада Європи, ЄС, деякі інші міжнародні організації чітко визначилися з цих питань. Окремі соматичні можливості, надані сучасною медициною, відносяться до категорії заборонених. Наприклад, право на клонування – створення біологічного двійника з дорослої клітини донора. Саме Європейський Парламент прийняв Резолюцію стосовно клонування людини (1998 р.), метою якої була заборона клонування, оскільки це принижує гідність людини і фактично означає проведення експериментів над людиною. Проте, непоодинокими є виступи на захист визнання права на клонування з терапевтичною метою [9].

Щодо моделі без фіксованого переліку, тут маємо зауважити, що в світі з часу прийняття Конституції США окремими її засновниками (А. Гамільтон) сповідувався підхід згідно з яким природні права людини не повинні закріплюватися в позитивному законі. Навіть більше, їхній перелік міг бути використаний як вичерпний і тим самим становити небезпеку. За підсумками критики опонентів такого підходу у Сполучених Штатах був прийнятий Білль про права. Класичним прикладом цієї ж моделі довгий час виступала Велика Британія. По-перше, у цій країні державознавці взагалі виступали проти ідеї невідчужуваних, природних прав, а, по-друге, внутрішнім законодавством закріплювалося положення, яке давало право людині чинити будь-що, якщо це не заборонено загальним чи спеціальним правовим статутом. Взагалі англійська конституційна теорія досить нетрадиційно ставиться до права як до системи, в якій за основу покладено права людини у розумінні позитивної правоспроможності і чіткої нормативної закріпленості.

Розгляд таких моделей дозволяє бачити, що у світовій правовій практиці склалося два основних напрямки юридичного конструювання прав людини: напрямок розширення їх переліку і напрямок активного використання механізму обмеження прав і свобод. Ці два напрямки передбачені як на міжнародному рівні так і на рівні окремих держав. Вони віднайшли своє закріплення і в Конституції України.

Згідно з наведеним можна стверджувати, що соматичні права, як і взагалі усі інші

права, є складним феноменом, що динамічно розвивається і вийшов за межі власне правознавства й виступає, наприклад, у якості філософської концепції. Крім того, вони є цілком визначеною юридичною конструкцією, що встановлює механізм взаємин людини і держави. Розвиток цього механізму відбувається як у просторі (на регіональному рівні, рівні держав і міжнародному рівні), так і в часі (зміна поколінь прав людини), характеризуються постійною модернізацією і є по суті юридичним, формальним відображенням конкретно історичного визначення місця і ролі індивіда в суспільстві [9].

Наразі такі обставини спонукали і до формування різних підходів до визначення правої політики держави у сфері прав людини, концепцій щодо її розробки. Однак, найзагальнішим є підхід, згідно якого сутність правової політики визначається як така, що за сучасних умов становить важливий компонент «процесів демократичної трансформації суспільних відносин узагалі та формування і функціонування ефективної правової системи суспільства зокрема. Від правового хаосу політика страждає не менше, ніж право від свавільної політики. Будь-яка розумна політика має бути правовою – у тому сенсі, що повинна відповідати законам, юридичним нормам, незмінно перебувати у правовому полі, відповідати ідеям прав людини» [2].

Та, не зважаючи на такий усталений підхід, проблема правової політики у теоретичному плані досі лишається невирішеною. Причиною цього є те, що одні науковці розглядають правову політику як діяльність держави та інших політичних інститутів, спрямовану на створення ефективного механізму дії права, цивілізоване використання юридичних засобів у досягненні правових цілей (забезпечення прав і свобод, формування правової держави, зміцнення законності і правопорядку тощо). Для інших правова політика є комплексом ідей, заходів, завдань, програм, установлень, що реалізуються у сферах дії права і через право. Йдеться про сфери відносин, зв'язків, інтересів, які охоплюються поняттям «правовий простір» та об'єктивно потребують регулятивного опосередкування (упорядкування) з боку публічної влади.

На переконання автора, шляхом щодо усунення вказаної причини при визначенні поняття правової політики має стати обов'язкове врахування такої правової категорії як функція держави щодо забезпечення й захисту прав та свобод людини і громадянина. Найхарактернішими ознаками цієї функції є те, що вона: а) є базовою системною специфічною функцією держави, яка складається об'єктивно, внаслідок дії права щодо розширення і збагачення прав і свобод людини та громадянина, створення сприятливих умов і гарантій їх повної реалізації, втілення необхідних напрямків державного-правового розвитку; б) має визначену у Преамбулі та відповідних статтях Конституції України мету – забезпечення прав і свобод людини та гідних умов її життя; в) формується і здійснюється згідно з принципом поділу влади на законодавчу, виконавчу та судову; г) у процесі досягнення державою вказаної мети використовує засоби-інструменти (встановлені певного роду правові, економічні концепції, політичні стратегії, технічні моделі, нормативно-правові

акти тощо) та засоби-технології (безпосередні процеси діяльності, що полягають у втіленні в життя за допомогою різноманітних методів, способів, форм вищенаведених положень концепцій, стратегій, реалізації норм права тощо) за допомогою узгодженої системної взаємодії законодавчої, виконавчої і судової влади (законодавча та виконавча влада створюють необхідні умови щодо забезпечення прав і свобод людини та громадянина, а судова гілка влади у разі порушень останніх здійснює їх захист) та системного поєднання і узгодження забезпечення прав та свобод людини і громадянина з їх захистом.

Маючи такі ознаки, функція держави щодо забезпечення й захисту прав та свобод людини і громадянина, беззаперечно може розглядатися, як безпосередній, невід'ємний і повсякденно-визначальний чинник та життєвий елемент сталого прогресивного розвитку соціуму, один із інструментів державно-соціального механізму, який згідно з принципами законності і справедливості забезпечує цивілізований розвиток суспільних відносин, соціальне партнерство і розвиток економічних відносин. До необхідних й обов'язкових умов реалізації цієї функції держави належить нормативне закріплення прав і свобод людини та громадянина й обов'язку держави щодо їх забезпечення та захисту в конституції, інших законодавчих актах, універсальних і регіональних міжнародно-правових документах.

Як вбачається, така функція за своїм змістом і спрямованістю цілком відповідає викристалізованам світовою спільнотою демократичним і гуманітарним міжнародним правовим стандартам. У свою чергу, ця функція є об'єктивно невідкладно (на це вказують і події останніх років), потребує розробки та впровадження цілеспрямованої загальнонаціональної правової політики, в якій мають бути враховані, зокрема, і суть та зміст цієї функції.

Через концептуальне поєднання поняття «правова політика держави» з поняттям «функція держави щодо забезпечення й захисту прав та свобод людини і громадянина» можемо стверджувати, що правова політика повинна розглядатися як засіб легітимізації внутрішньої та зовнішньої політики, особливою формою досягнення органами влади офіційно проголошених політичних цілей. Така політика має ґрунтуватись на положеннях і нормах Конституції України, а також загальноновизнаних принципах міжнародного права, передбачає дотримання державою основоположних прав і свобод людини та громадянина, захист яких фактично набув наддержавного характеру [7]. Згідно з нашим переконанням, такий, на підставі вказаної функції, підхід до визначення поняття «правова політика держави», об'єктивно спонукатиме вітчизняну владу до реалізації правової політики у напрямках: 1) удосконалення вітчизняного правового поля; 2) реалізації національних інтересів за умов дотримання вимог чинного законодавства; 3) формування правової культури та правосвідомості громадян [8]. Опікуватися цими напрямками мають основні суб'єкти правової політики – Верховна Рада України, Президент України та Кабінет Міністрів України, які уповноважені визначати правові методи формування, реалізації та забезпечення основних напрямків суспільного розвитку, а також розв'язувати соціально-економічні та

суспільно-політичні проблеми у загальнонаціональному вимірі. Діяльність названих суб'єктів державної правової політики за своїм змістом і суттю покликана відображати очікування громадянського суспільства, його настрої та сподівання, тобто активно реагувати на потреби останнього, його виклики [7].

Щодо викликів, пов'язаних із виникненням соматичних прав людини, маємо застерегти, що ніколи в історії людства не було таких вражаючих успіхів у галузі науки і техніки, які принесли стільки благ. Але люди гинули і від переслідувань на релігійному і політичному ґрунті, і через застосування атомної зброї, і в наслідок збройних конфліктів, терористичних актів тощо. Не слід замовчувати і численні факти самознищення людей через свідоме або несвідоме недотримання цінностей і настанов етико-морального характеру.

Наприклад, надмірне споживання алкоголю не лише завдає шкоди душевному і фізичному здоров'ю, а також фактично є ігноруванням індивідом сподівань суспільства щодо ефективного використання своїх людських ресурсів. Умисне ж заперечення традиційної статевої моралі, з чим стикається світова спільнота останніми роками, призводить до вичерпування медичних ресурсів у багатьох країнах, які намагаються боротися зі зростаючою епідемією СНІДу. Сьогодні генетики займаються розшифруванням частини генома людини і виявляють, які гени і у якому секторі контролюють її органи, вони отримують право на ці знання. Таким чином, якщо людина захворіла і вимагає застосування знань відповідної частини генома, то пацієнтові доводиться платити за можливість лікування цього фрагмента свого генетичного механізму.

Зазначені застереження не є безпідставними. Так, у Ісландії планують віддати генетичні історії населення до рук однієї компанії. Громадськість цієї країни занепокоєна, адже цим самим може бути поставлено під загрозу конфіденційність життєво важливої інформації і завдано значної шкоди населенню країни у цілому. Складається враження, що гени експлуатують у приватних інтересах. Населення ж Ісландії перетворилося на засіб, використовуваний у інтересах цієї конкретної компанії, що є неприпустимим. Чимало ісландців виступили проти такого рішення. Вони стверджують, що таке рішення не захищає конфіденційних таємниць, гідності та прав людей, повідомлення щодо яких введено до бази даних для генетичних досліджень [3]. Звичайно, було б нерозумним перешкоджати серйозним генетичним дослідженням, які обіцяють поліпшення якості медичного обслуговування. Але водночас маємо прийняти до уваги і можливості негативних наслідків цієї ситуації у разі відсутності етичного контролю за використанням сил природи.

Висновок. Права четвертого покоління мають дискусійний характер, тому питання щодо їх нормативного закріплення і розробки державної правової політики їх забезпечення й захисту потребують ґрунтовних досліджень, що мають визначити різні аспекти і можливості їх реалізації й саму припустимість з погляду норм права і моралі. На нашу думку, перш ніж закріплювати на юридичному рівні право нового покоління, необхідно провести ґрунтовні дослідження у медицині, генетиці та щодо новітніх технологій. Також потрібно визначити,

чи потрібне таке право четвертого покоління для сучасного суспільства, зокрема, в аспекті несуперечності правам інших осіб. У контексті цього має здійснюватися і дослідження правової політики держави щодо забезпечення й захисту таких прав людини. Ці питання мають досліджуватися не лише на загальнотеоретичному рівні, а й галузевими науками.

При кожному дослідженні у цій сфері, а також при розробці та впровадженні правової політики щодо цієї категорії прав слід пам'ятати про те, що четверте покоління прав ґрунтується на незалежному й альтернативному виборі форм правомірної поведінки і пов'язане з автономією визначення особи та її дій. При цьому гармонійне застосування норм релігії, моралі та права є гарантією встановлення позитивної поведінки особи, оскільки такі права людини з урахуванням традиційних цінностей суспільства, релігійних і моральних переконань, повинні стати універсальною нормою для кожного члена людського співтовариства. Ці права повинні динамічно узгоджуватися з оптимальними потребами індивіда і забезпечуватися належними економічними засобами зі створенням оптимальних економічних умов.

1. Бондаренко А. Б. *Насилие и права человека сегодня (Можно ли защищать права человека посредством насилия?)* / А. Б. Бондаренко // *Вестн. Моск. ун-та. Философия.* – 2002. – № 6.

2. Гетьманчук М. П. *Політологія: [навч. посіб.]* / М. П. Гетьманчук [та ін.]; за ред. М. П. Гетьманчука. – К.: Знання, 2011.

3. Гудінг Д. *Людина та її світогляд : у пошуках істини і реальності* / Д. Гудінг, Дж. Леннокс; [перекл. під ред. М.А. Жукалюка]. – К.: УБТ, 2006, Т.1.

4. *Дія права: інтегративний аспект: [монографія]* / за ред. Н. М. Оніщенко. – К.: Юридична думка, 2010.

5. Крусс В. И. *Личностные («соматические») права человека в конституционном и философско-правовом измерении: к постановке проблемы* / В. И. Крусс // *Государство и право.* – 2000. – № 10.

6. Мчедлова Е. М. *Основные направления исследований зарубежных ученых по правам человека* / Е. М. Мчедлова // *Вестн. Моск. ун-та. Политические науки.* – 2004. - № 1.

7. Недюха М. П. *Правова політика України: новітні виміри* / М. П. Недюха // *Вісник академії управління МВС.* – 2010. – № 4.

8. Оніщенко Н. М. *Соціальний вимір правової системи: реалії та перспективи: Монографія* / Н. М. Оніщенко, Н. М Пархоменко; за ред. Ю. С. Шемшученко. – К.: Юридична думка, 2011.

9. Росоха С. В. *Права людини: сучасні концептуальні підходи* / С. В. Росоха // *Порівняльно-аналітичне право.* – 2014. – № 1.

УДК 658.562

Григорців М. В.,

к.е.н., доцент, кафедра економіки і права,
Національний університет харчових технологій, м. Київ

СИСТЕМА НАССР: ПРИНЦИПИ ТА ПЕРЕВАГИ ВПРОВАДЖЕННЯ

Про безумовне визнання українськими споживачами вітчизняних продуктів харчування свідчать результати багатьох соціологічних досліджень, статистичних даних та опитувань громадської думки. В даний час перед підприємствами харчової промисловості стоять нові завдання, зокрема, і освоєння нових ринків збуту своєї продукції. Потенційні зарубіжні партнери все частіше пред'являють українським виробникам харчових продуктів вимоги щодо існування на підприємстві діючої системи управління безпечністю харчових продуктів на основі принципів НАССР, як це прийнято у багатьох європейських країнах. У зв'язку з цим дане питання є актуальним і відповідає сучасним вимогам науки і практики.

Ключові слова: підприємство, система, управління, якість, принципи, переваги.

СИСТЕМА НАССР: ПРИНЦИПЫ И ПРЕИМУЩЕСТВА ВНЕДРЕНИЯ

Грыгорцив М. В.

О безусловном признании украинскими потребителями отечественных продуктов питания свидетельствуют результаты многих социологических исследований, статистических данных и опросов общественного мнения. В настоящее время перед предприятиями пищевой промышленности стоят новые задачи, в частности, для освоения новых рынков сбыта своей продукции. Потенциальные зарубежные партнеры все чаще предъявляют украинским производителям пищевых продуктов требования о существовании на предприятии действующей системы управления безопасностью пищевых продуктов на основе принципов НАССР, как это принято во многих европейских странах. В связи с этим данный вопрос является актуальным и соответствует современным требованиям науки и практики.

Ключевые слова: предприятие, система, управление, качество, принципы, преимущества.

НАССР: PRINCIPLES AND BENEFITS OF ITS IMPLEMENTATION

Hryhortsiv M.

On unconditional acceptance Ukrainian domestic consumers of food products are the results of many sociological studies and opinion polls. In addition, official statistics of consumption patterns in Ukraine confirms this fact. But today before food enterprises facing new

challenges, in particular, the development of new markets for their products. Potential foreign partners are increasingly placing Ukrainian producers of food requirements for the existence of the enterprise operating system of food safety management based on HACCP principles, as is customary in many European countries. For domestic producers issue of responsibility for food safety is particularly acute in connection with Ukraine's accession to companies worldwide. To become a full member of Ukraine only under condition that domestic production is not only high quality but competitive. Consequently, the state government has set legal requirements and control because food safety is a constant challenge for the food chain. In this regard, the study of this subject is relevant and meets the modern requirements of science and practice.

Keywords: enterprises, system, quality management, model, principles, factors, advantages.

Постановка проблеми. Сучасна глобалізація ринку харчової продукції призвела до необхідності вирішувати проблему безпеки продуктів харчування й необхідності зменшити ризики їхнього негативного впливу на здоров'я людини. Для того, щоб вітчизняні підприємства одержали конкурентні переваги на ринку, їм необхідно впроваджувати передові розробки по забезпеченню безпечності продуктів харчування. Ігнорування міжнародних норм, як свідчить практика, негативно впливає на конкурентоспроможність українських харчових продуктів та може завдати шкоду вітчизняним виробникам, як на внутрішньому, так і зовнішніх ринках.

В зв'язку з цим, дослідження принципів системи HACCP та визначення переваг від її впровадження є актуальними питаннями.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Як свідчать, публікації вітчизняних та зарубіжних вчених і нормативна документація система аналізу небезпечних чинників і критичних точок контролю (у латинській аббревіатурі - HACCP "Hazard Analysis and Critical Control Point") є науково - обґрунтованою системою, що дозволяє гарантувати виробництво безпечної продукції шляхом ідентифікації та контролю небезпечних чинників.

Ця система довела свою ефективність та прийнята міжнародними організаціями, а її використання дозволяє перейти від випробувань кінцевого продукту до розробки запобіжних методів забезпечення безпечності харчової продукції.

Серед вітчизняних вчених вагомий внесок у розвиток теорії і практики управління якістю зробили Ганькевич Т. В. [3], Конарева Л. А. [4], Лапідус В. А. [5], Московська Н. [6], Нікіфорова Є. М. [7], Самсонова М. В. [8] та інші.

Метою статті є обґрунтування основних принципів системи HACCP та її переваг від впровадження на вітчизняних підприємствах для уряду, споживачів, виробників, що дозволяє оптимізувати виробництво, тим самим, виявляючи й зменшуючи невиправдані витрати.

Основні результати дослідження. Для того, щоб підприємства харчової промисловості одержали конкурентні переваги на ринку, важливо впроваджувати передові розробки по забезпеченню безпечності продуктів харчування.

Наразі системи управління безпечністю харчових продуктів застосовують практично в усьому світі, як надійний захист споживачів від небезпек, які можуть супроводжувати харчову продукцію. Слід зауважити, що НАССР не є системою з нульовим ризиком, а розроблена для мінімізації ризику від потенційно небезпечних чинників у харчових продуктах [3].

Впровадження системи управління безпечністю харчових продуктів на базі концепції НАССР має переваги для споживачів, виробників та уряду нашої країни, серед яких слід виділити:

по-перше, *для споживачів*: менший ризик хвороб, спричинених харчовими продуктами; поліпшення якості життя; більша довіра до харчових продуктів.

по-друге, *для виробників*: забезпечення випуску безпечної продукції за рахунок системного контролю на всіх етапах виробництва; керування всіма небезпечними чинниками, які загрожують безпечності харчових продуктів - запобігати, усувати чи мінімізувати їх; гарантування, що харчові продукти є безпечними на момент їх споживання у їжу; забезпечення належних гігієнічних умов виробництва у відповідності з міжнародними нормами; демонстрація відповідності застосовним законодавчим та нормативним вимогам щодо безпечності харчових продуктів; укріплення довіри споживачів, замовників та органів нагляду до продукції, що виробляється та підвищення іміджу підприємства; розширення мережі споживачів продукції та вихід на закордонні ринки; підвищення відповідальності персоналу за випуск безпечної продукції та забезпечення розуміння всіма робітниками підприємства першорядної важливості аспектів безпечності продукції.

по-третє, *для уряду*: полегшення інспекцій та ефективніший контроль харчових продуктів; поліпшення охорони здоров'я та зменшення витрат на охорону здоров'я; полегшення міжнародної торгівлі [1].

Система якості, в основу якої закладені принципи НАССР, зорієнтована на управління чинниками, які впливають або можуть вплинути на безпечність продукції. Адже одне із найважливіших очікувань споживача – мати безпечні продукти харчування.

Система НАССР, яка є науково обґрунтованою і впорядкованою системою, ідентифікує конкретні види небезпечних чинників і встановлює заходи щодо їхнього контролю для гарантування безпечності харчових продуктів [2].

В свою чергу план НАССР підтримує безпечність харчових продуктів, тому що потенційні небезпечні чинники, які можуть виникати під час виробництва, очікуються, оцінюються, контролюються та запобігаються [6]. Ця система зменшує потенційні ризики для здоров'я споживачів від хвороб, спричинених харчовими продуктами, ідентифікуючи, запобігаючи та коригуючи проблеми по всьому харчовому ланцюгу: від первинного

виробництва – до кінцевого споживача, а також підсилює відповідальність та ступінь контролю на рівні всієї харчової промисловості. Належним чином впроваджена система НАССР веде до кращого розуміння та гарантування всіма учасниками харчового сектору безпечності харчових продуктів, даючи нову мотивацію в їхній роботі, надаючи користі від її впровадження [7].

Для розроблення та впровадження системи НАССР необхідно реалізувати сім принципів ХАССП, які являють собою узагальнене формулювання вимог, в зв'язку з чим автором пропонується їх повне трактування [5]

Розглянемо принципи управління якістю системи НАССР.

Так, перший принцип – «проведення аналізу небезпечних чинників». Ідентифікують потенційні небезпечні чинники, пов'язані з виробництвом харчових продуктів на всіх стадіях виробничого ланцюжка, починаючи з первинного виробництва, оброблення, виготовлення та розподілення продуктів і закінчуючи місцем споживання. Оцінюють можливість (ймовірність) виникнення небезпечних чинників та встановлюють заходи для їхнього контролювання.

У другому принципі «визначення критичних точок контролю (КТК)» визначають точки (місця), процедури або технологічні операції, які можуть контролюватися для усунення небезпечних чинників або мінімізації ймовірності їхнього виникнення.

Принцип третій – це встановлення граничних значень. Встановлюють граничні значення, які повинні бути дотримані для забезпечення контролю в КТК.

У принципі четвертому «встановлення системи моніторингу для КТК» розробляють систему моніторингу контролю для КТК шляхом проведення випробувань або спостережень відповідно до встановленого плану-графіку.

П'ятий принцип пов'язаний з встановленням коригувальних дій для тих випадків, коли результати моніторингу свідчать про втрату контролю в КТК. Розробляють коригувальні та попереджувальні дії, щоб уникнути втрати контролю в КТК.

Шостий принцип «встановлення процедур перевірки (аудиту) для підтвердження ефективності функціонування системи НАССР» передбачає проведення аудиторських перевірок з метою підтвердження системи управління якістю встановленим вимогам.

Сьомий принцип «встановлення документації для всіх процедур і реєстрації даних відповідно до зазначених принципів та їхнього застосування» передбачає визначення необхідних документів для реалізації всіх процедур і зазначення даних згідно до принципів їх використання.

Висновок. Отже, виробництво більш безпечної продукції, що знижує діловий ризик і підвищує задоволеність споживача, поліпшена репутація і захист торговельної марки, узгодженість із законодавством, кращі організація персоналу та використання робочого часу, а головне ефективність витрат, зменшення збитків у перспективі й менша ймовірність одержати скарги від споживачів та їхня довіра – це основні переваги, які в майбутньому

можна отримати від впровадження системи НАССР на підприємстві, що підтверджено часом.

1. *Безпека продуктів харчування, відстеження та відповідальність у харчовому ланцюзі [Електронний ресурс] / Програма технічної допомоги Європейського Союзу Tasic Україні. – Режим доступу: http://agroin.org/statti/bezp_pro.pdf*
2. *Система НАССР. Довідник. – Львів: ПП НТЦ «Леонорм-Стандарт», 2003.*
3. *Ганькевич Т. В. Внутренний аудит интегрированных систем менеджмента / Т. В. Ганькевич, В. А. Ягодзинський // Хлебопекарское и кондитерское Дело. – 2008. – № 2.*
4. *Конарева Л. А. Теорія доктора Демінга / Л. А. Конарева // Стандарти і якість. – 2009. – № 11.*
5. *Ланідус В. А. Всезагальна якість в компаніях / В. А. Ланідус. – К.: «Знання», 2007.*
6. *Московська Н. Якість сприяє відмінності / Н. Московська // Хлебопекарское и кондитерское Дело. – 2010. - № 6.*
7. *Нікіфорова Є. М. Система збалансованих показників: інтегрований менеджмент / Є. М. Нікіфорова, Н. А. Резнікова // Проблеми теорії і практики управління. – 2007. – № 3.*
8. *Самсонова М. В. Статистические методы в управлении процессами организации / М. В. Самсонова // Методы менеджмента качества. – 2007. – № 2.*

УДК 338.43:664.1

Котков С. В.,

*фінансовий аналітик,
ПАТ “Оболонь”, м. Київ*

СТОХАСТИЧНИЙ ФАКТОРНИЙ АНАЛІЗ СИСТЕМИ ПОКАЗНИКІВ ЕФЕКТИВНОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ ЦУКРОВОЇ ГАЛУЗІ

В статті досліджено питання оцінки взаємозв'язку показників в системі управління ефективністю діяльності підприємств на основі стохастичного факторного аналізу. Система управління на основі показника доданої вартості є визначальним комплексним інструментом, що дозволяє найбільш повно управляти ефективністю діяльності підприємства на основі факторів вартості підприємства для цілей управління компанією. Проведено групування показників управління ефективністю діяльності підприємства цукрової промисловості за напрямками. Встановлено ступінь взаємозв'язку та впливу показників управління ефективністю діяльності підприємства цукрової промисловості на результуючі показники.

Ключові слова: ефективність, механізм управління ефективністю, система управління на основі економічної доданої вартості, напрями управління ефективністю підприємств цукрової промисловості.

СТОХАСТИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ СИСТЕМЫ ПОКАЗАТЕЛЕЙ ЭФФЕКТИВНОСТИ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЙ САХАРНОЙ ОТРАСЛИ

Котков С. В.

В статье исследованы вопросы оценки взаимосвязи показателей в системе управления эффективностью деятельности предприятий на основе стохастического факторного анализа. Система управления на основе показателя добавленной стоимости является определяющим комплексным инструментом, позволяющим наиболее полно управлять эффективностью деятельности предприятия на основе факторов стоимости предприятия для целей управления компанией. Проведена группировка показателей управления эффективностью деятельности предприятия сахарной промышленности по направлениям. Установлена степень взаимосвязи и влияния показателей управления эффективностью деятельности предприятия сахарной промышленности на результирующие показатели.

Ключевые слова: эффективность, механизм управления эффективностью, система управления на основе экономической добавленной стоимости, направления управления эффективностью предприятий сахарной промышленности.

STOCHASTIC FACTOR ANALYSIS OF PERFORMANCE INDICATORS ENTERPRISES OF SUGAR INDUSTRY

Kotkov S.

In the article the questions assess the relationship of indicators in the performance management enterprises on the basis of the stochastic factor analysis. The control system based on value added is defining an integrated tool to manage the most complete performance of the company based on factors of value to manage the company. A grouping of indicators of enterprise performance management of the sugar industry in the directions. Established the extent of the relationship and impact indicators of enterprise performance management of the sugar industry in the resulting performance. The effectiveness of the processes occurring in the enterprise, in terms of the economic crisis is critical to its operation. To determine the probability of impact factors applied regression and correlation analysis. For a more in-depth study of relationships between factors considering compliance representational number of elements, it was decided standardized data matrix output data present in the two groups, which was the basis of a set of baseline data on the investigated companies in the averages. At the same time, to build a standardized matrix of original data, were taken into account, the ratio, which takes into account the maximum possible value or the minimum possible value of the relevant set of indicators for enterprises. This allows you to build a standardized matrix of initial data on the basis of the best results in the relevant aggregate doslidzhuyemyh enterprises. According to the calculations, factors of production-technological management activities affect the resulting performance management indicators with varying distress communications depending on the resulting index and a selected group of companies for the sugar industry resulting index value above and below the mean.

Keywords: *efficiency, performance management mechanism, management system based on economic value added performance management areas of sugar industry enterprises.*

Постановка проблеми. Управління ефективністю створення доданої вартості підприємств агропромислового комплексу передбачає встановлення та використання основних тенденцій формування системи економічних важелів управління ефективністю, умови забезпечення комплексного характеру управління, його інноваційну складову, інтеграційні процеси, механізм та методика оцінки управління ефективністю діяльності. При цьому недооцінка будь-якого із вказаних елементів може призвести до міжгалузевих диспропорцій, які, як показує досвід реформування вітчизняного агропромислового комплексу, неможливо виправити за рахунок саморегулювання ринку.

Використання концепції управління ефективністю підприємства - основа для розробки стратегії підприємства, воно дає реалістичне уявлення про потенційні можливості його зростання, сприяє підвищенню інвестиційної привабливості підприємства. Ефективність процесів, що відбуваються на підприємстві, в умовах кризових явищ в економіці є

визначальним фактором для його функціонування. Тому можливість управляти цією ефективністю є вагомим важелем в конкурентній боротьбі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Фундаментальні праці С. Брю, Т. Коупленда [2], Т. К. Макконелла, М. Моррिसа [7], А. Раппопорта [8], А. Сміта, П. Самуельсона [6], Й. Шумпетера узагальнили сутність категорії «ефективність» та «додана вартість» та виділили її ключову роль при аналізі ринкової економіки, визначити рівні аналізу ефективності та її видів.

Проблеми ефективності діяльності підприємств досліджували вітчизняні вчені, зокрема: О. Бутнік-Сіверський, О. Бугуцький, В. Галушко, С. Гуткевич, М. Коденська [1], А. Куценко, О. Мендрул, О., Т. Мостенська, Н. Непогодіна, О. Ольшанський, В. Стадник та інші, проте недостатньо дослідженими залишились проблеми, розвитку підприємств цукрової промисловості з урахуванням управління ефективністю, прогнозування стану та показників роботи цукрової промисловості, тощо.

Мета статті. За допомогою підходів стохастичного факторного аналізу обґрунтувати наявність взаємозв'язків показників управління ефективністю діяльності підприємства на результуючі показники з використанням показника доданої вартості.

Основні результати дослідження. Концепції управління ефективністю підприємства з позиції економічної доданої вартості, на нашу думку, задає єдину основу для моделювання, відстежування, реалізації і оцінки прийнятих управлінських рішень в єдиному руслі – додавання вартості. Саме запропонована система показників, які комплексно оцінюють за відповідним напрямком виробничу технологічність, технічну діяльність, організацію, фінансову спроможність по відношенню до результуючого блоку управління ефективністю, з науко-методичних позицій потребує дослідити взаємозв'язок системи показників за відповідним напрямком з показниками результативності управління ефективністю діяльності підприємств цукрової галузі, що забезпечує наближення моделюємих відносин до реальної ситуації при прийнятті управлінських рішень.

Завдяки кореляційному аналізу є можливість глибше дослідити взаємозв'язки економічних явищ і процесів, виявити вплив факторів на результати господарської діяльності, виявити і підрахувати резерви підвищення ефективності виробництва. Все це позитивно позначається на здійсненні управлінської, маркетингової та інших видів діяльності, прийнятті економічно обґрунтованих господарських рішень.

Для визначення ймовірності впливу факторів використовують регресивний і кореляційний аналіз. При використанні в аналізі парної і множинної кореляції слід дотримуватися вимог математичної статистики стосовно величини вибірки, якісної однорідності відібраної сукупності й інших факторів, що забезпечують вибірку. Одержані в результаті розв'язання рівняння регресій, коефіцієнти переважно мають реальні значення щодо всіх досліджуваних сукупностей, але застосовувати ці коефіцієнти до невеликих груп, не варто, адже може бути точна варіація зв'язку між розглянутими факторами й

аналізованими показниками в межах досліджуваної сукупності. Щоб застосовувати на практиці отримані методи до окремих ділянок і виконавців, потрібно встановити розмах відхилення виявленої залежності. Після того, як ступінь відхилення залежностей визначено, переходять до дисперсійного аналізу ступеня впливу окремих факторів на варіацію показників та їх залежність.

Прийняті показники-фактори управління ефективністю діяльності підприємства цукрової промисловості та порядок їх розрахунку (табл. 1).

Таблиця 1. Показники управління ефективністю діяльності підприємства цукрової промисловості за напрямками

Блок – Показники управління виробничо-технологічною діяльністю		
1	2	3
Вихід цукру з 1 тони буряків, %	Обсяг переробки буряків / обсяг виробництва цукру	відносний
Коефіцієнт заводу	Вихід цукру з 1 тони буряків / Дигестія буряку	відносний
Коефіцієнт використання потужності	Середньодобовий обсяг виробництва / середньодобова потужність	відносний
Виробнича потужність, тонн / добу		абсолютний
Тривалість сокодобування, діб		абсолютний
Блок – Показники управління технічною діяльністю		
Енерговитрати на виробництво 1 тони цукру, кВт х год	Енерговитрати на обсяг виробництва / Обсяг виробництва	відносний
Енерговитрати на обсяг виробництва, тис. кВт х год		абсолютний
Коефіцієнт оновлення основних засобів	Вартість введених ОФ / Середньорічна вартість ОФ	відносний
Вартість активної частини основних засобів, тис. грн.		абсолютний
Блок – Показники управління організаційною діяльністю		
Обсяги заготівлі буряків, тонн		абсолютний
Цукристість буряків при прийманні, %		абсолютний
Обсяги виробництва цукру, тонн		абсолютний
Середньооблікова чисельність ПВП, чол		абсолютний
Продуктивність праці, тис. грн. / чол.	Обсяги виробництва, тонн / Середньооблікова чисельність ПВП, чол	відносний

Продовження табл. 1

1	2	3
Фондоозброєність, тис. грн. / чол.	Середньорічна вартість ОФ / Середньооблікова чисельність ПВП, чол	відносний
Блок – Показники управління фінансово-економічною діяльністю		
Чистий дохід (виручка) від реалізації продукції, тис. грн.		абсолютний
Собівартість реалізованої продукції, тис. грн.		абсолютний
Валовий прибуток, тис. грн.	Обсяг реалізації (без ПДВ) - Собівартість реалізованої продукції, тис. грн.	відносний
Коефіцієнт загальної ліквідності	Оборотні активи / Поточні зобов'язання	відносний
Коефіцієнт фінансової стійкості	Власний капітал / Загальна сума зобов'язань	відносний
Коефіцієнт чистого доходу до капітальних інвестицій	Обсяг реалізації (без ПДВ) / обсяг кап. інвестицій	відносний

Джерело: розроблено автором.

Перелік досліджуваних підприємств наведено в табл. 2, за якими визначається результуючий показник управління ефективністю (Y_x).

Таблиця 2. Досліджувані підприємства цукрової промисловості

№	Завод / Показник	№	Завод / Показник
1	ТОВ "Хмільницьке" ВП "Жданівський ц/з	10	ТзОВ "Радехівський ц/з"
2	ПрАТ "ПК Поділля" (Крижопільський ц/з")	11	ВП "Кобеляцький ц/з"
3	ПАТ "Гнідавський ц/з"	12	ПрАТ "Райз-Максимко" (Лохвицький ц/з")
4	ПАТ "Червонський цукровик"	13	ПАТ "Первухінський ц/з"
5	ТОВ "Краєвид" (Згурівський ц/з)	14	ТОВ "ТД "Шепетівський цукор"
6	ВАТ "Рокитнянський ц/з"	15	ПАТ "Красилівський ц/з"
7	ТОВ "Олександрійський ц/з"	16	ТОВ "Старокостянтинівський ц/з"
8	ТОВ "СП "Нива" (Дубнівський ц/з)	17	ТОВ "Панда" (Селищанський ц/з")
9	ТОВ "Чортківський ц/з"	18	ПАТ "Линовицький цукрокомбінат "Красний"

Джерело: розроблено автором

Для більш поглибленого дослідження взаємозв'язків між факторами з урахуванням додержання презентативної кількості елементів, було прийнято рішення дані стандартизованої матриці вихідних даних представити у двох групах, ознакою яких стала сукупність вихідних даних по досліджуваним підприємствам на рівні середніх значень при їх розподіленні значень сукупності показників нижче середнього (I група підприємств) та вище середнього (II група підприємств).

При цьому враховується відповідна сукупність підприємств по роках з 2009 по 2013 роки. Автор цього дослідження виходить з умови, що результативні показники за один рік не в повному обсязі відтворюють реальні зміни, що пов'язані з використанням інвестицій та капітальних вкладень не за один рік, а в межах 3-5 років, що суттєво впливає на варіативність зміни показників-факторів за відповідним напрямком, а саме виробничу технологічність, технічну діяльність, організацію діяльності на відміну від напряму управління фінансово-економічною діяльністю. Зазначимо також, що розподілення значень сукупності показників нижче середнього (I група підприємств) та вище середнього (II група підприємств) має економічне значення в частині оцінки прогнозування в напрямку стимулювання досягнення підприємствами більш високого рівня результативності.

Одночасно, для побудови стандартизованої матриці вихідних даних, було враховано співвідношення показників, за якими враховано максимальне можливе значення або мінімально можливе значення показників по відповідній сукупності підприємств. Це дозволяє побудувати стандартизовані матриці вихідних даних за принципом досягнення найкращого результату у відповідній сукупності досліджуємих підприємств.

Наочно результати кореляційного аналізу за показниками управління виробничо-технологічною діяльністю вище середнього рівня результативного показника прибутку на 1 грн. валової доданої вартості, представлено на рис. 1-4.

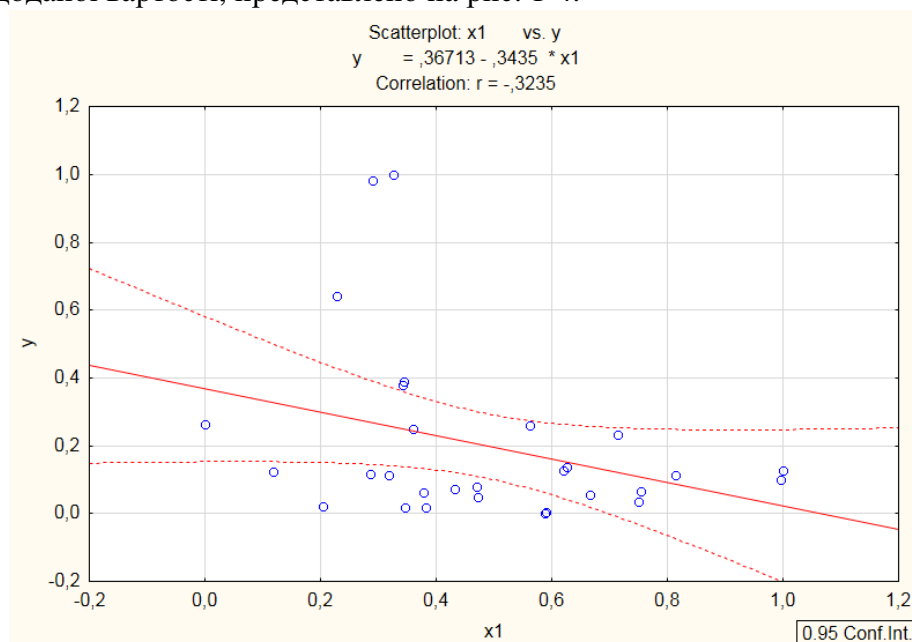

Рис.1. Результати кореляційного аналізу за фактором виходу цукру з 1 тони буряків

Джерело: складено автором.

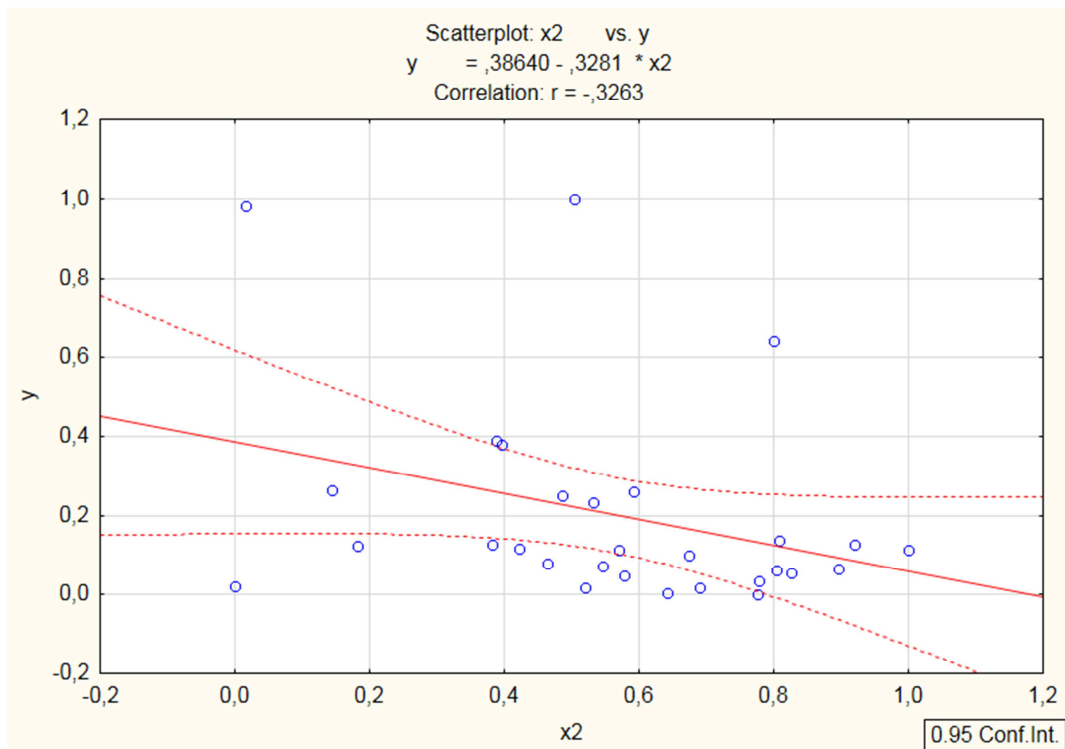

Рис. 2. Результати кореляційного аналізу за фактором коефіцієнту заводу

Джерело: складено автором.

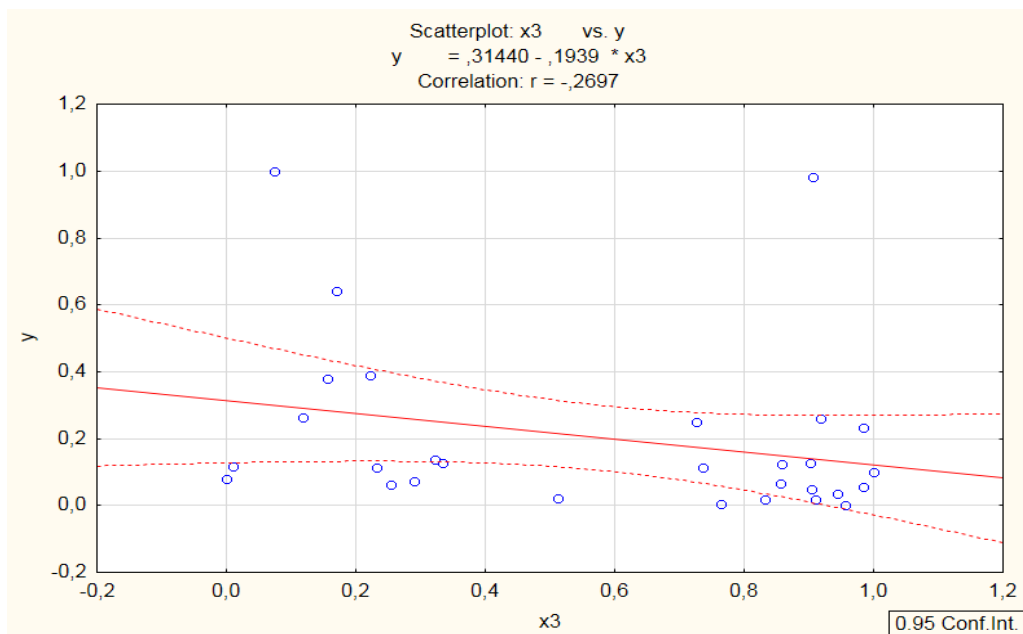

Рис. 3. Результати кореляційного аналізу за фактором середньодобової потужності

Джерело: складено автором.

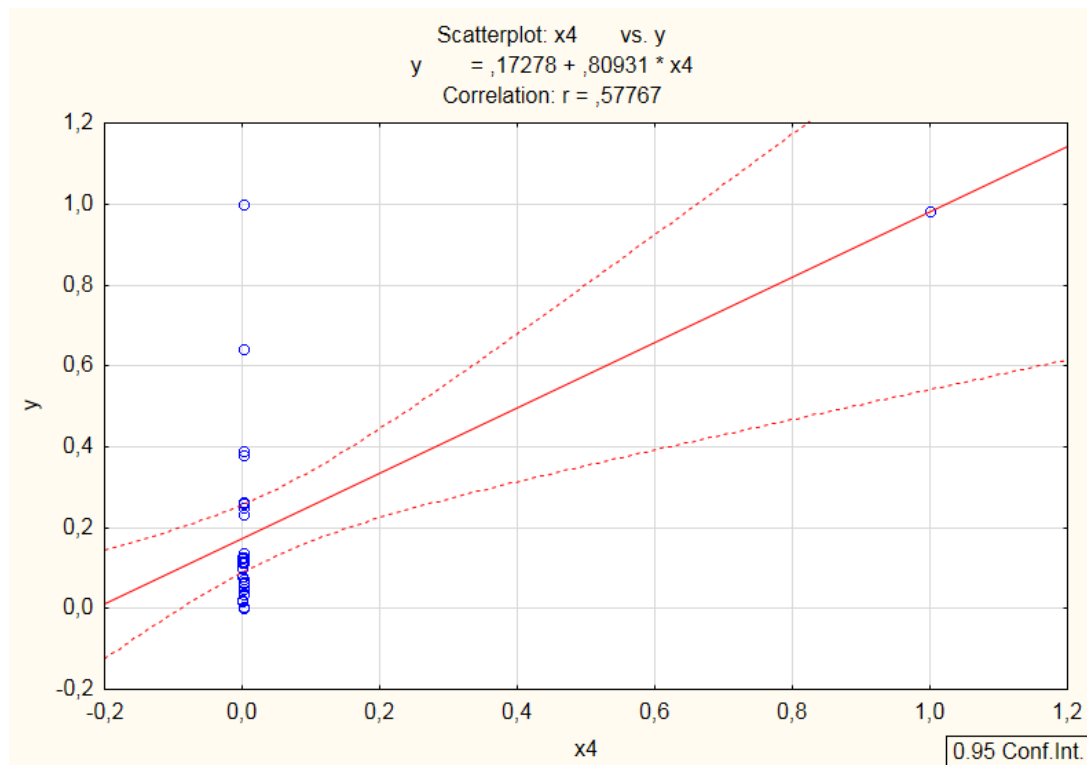

Рис. 4. Результати кореляційного аналізу за фактором коефіцієнту використання потужності

Джерело: складено автором

Розрахунок кореляційних характеристик за показниками управління виробничо-технологічною діяльністю по фактору «Вихід цукру з 1 тони буряків» свідчить, що:

по-перше: вплив фактору на результуючий показник «Прибуток на 1 грн. валової доданої вартості» характеризується як помірний, при цьому по I групі підприємств цукрової промисловості (результативний показник нижче середнього значення) коефіцієнт кореляції свідчить про наявність прямого помірнього зв'язку, а по II групі підприємств цукрової промисловості (результативний показник вище середнього значення) коефіцієнт кореляції свідчить про наявність зворотного помірнього зв'язку;

по-друге: коефіцієнт детермінації в даному випадку свідчить, що по I групі підприємств буряцукрового підкомплексу 7,9 % значення результуючого показника формується під впливом «Виходу цукру з 1 тони буряків», решту становлять інші фактори. Водночас по II групі підприємств цукрової промисловості 10,5 % значення результуючого показника формується під впливом «Виходу цукру з 1 тони буряків», решту становлять інші фактори.

по-третє: вплив фактору на результуючий показник «Валова додана вартість на 1 грн. реалізованої продукції» характеризується як слабкий по обох групах підприємств цукрової промисловості (відповідно 0,173 і 0,138);

по-четверте: вплив фактору на результуючий показник «Витрати на 1 грн. реалізованої продукції» характеризується як помірний, при цьому по обох групах підприємств цукрової промисловості коефіцієнт кореляції свідчить про наявність зворотного помірною зв'язку (-0,319 і -0,244);

по-п'яте: коефіцієнт детермінації в даному випадку свідчить, що по I групі підприємств буряцукрового підкомплексу 10,2 % значення результуючого показника формується під впливом «Виходу цукру з 1 тони буряків», решту становлять інші фактори. Водночас по II групі підприємств цукрової промисловості 5,9% значення результуючого показника формується під впливом «Виходу цукру з 1 тони буряків», решту становлять інші фактори.

по-шосте: вплив фактору на результуючий показник «Рентабельність за валовим прибутком» характеризується як помірний, при цьому по обох групах підприємств цукрової промисловості коефіцієнт кореляції свідчить про наявність прямого помірною зв'язку (0,346 і 0,422);

по-сьоме: коефіцієнт детермінації в даному випадку свідчить, що по I групі підприємств цукрової промисловості 11,98 % значення результуючого показника формується під впливом «Виходу цукру з 1 тони буряків», решту становлять інші фактори. Водночас по II групі підприємств цукрової промисловості 17,84% значення результуючого показника формується під впливом «Виходу цукру з 1 тони буряків», решту становлять інші фактори.

Відповідно до проведених розрахунків, фактори групи *управління виробничо-технологічною діяльністю* впливають на результуючі показники управління ефективністю з різною тіснотою зв'язку в залежності від результуючого показника та відібраної групи підприємств цукрової промисловості за значенням результуючого показника вище та нижче середнього значення.

Висновок. Факторний аналіз показав, що найбільший вплив того фактору, як «вихід цукру з 1 тони буряків» спостерігається на результуючий показник «рентабельність за валовим прибутком». Відповідним чином було визначено, що найбільший вплив фактору «Коефіцієнту заводу» спостерігається на результуючий показник «Рентабельність за валовим прибутком»; фактору «Середньодобової потужності» - на результуючий показник «Витрати на 1 грн. реалізованої продукції» та «Рентабельність за валовим прибутком»; фактору «Коефіцієнт використання потужності» - на результуючий показник «Прибуток на 1 грн. валової доданої вартості».

Проведений стохастичний факторний аналіз взаємозв'язку системи показників результативності управління ефективністю діяльності підприємств бурякоцукрового підкомплексу засвідчив, що прибуток на 1 грн. валової доданої вартості та валова додана вартість на 1 грн. реалізованої продукції відображують саме управління ефективністю; в свою чергу «Витрати на 1 грн. реалізованої продукції» і «Рентабельність за валовим

прибутком» відображують результат (або ефект) управління ефективністю, (саму ефективність, підсумок управління).

1. Коденська М. Ю. Інвестиційні пріоритети в аграрно-промисловому виробництві / М. Ю. Коденська // *Економіка АПК*. – 2010. – № 5.
2. Коупленд Т. *Стоимость компании : оценка и управление* / Т. Коупленд, Т. Коллер, Дж. Муррин; под ред. Т. Коупленда; [пер. с англ.] – М. : Вид-во «Олимп-Бизнес». 2005.
3. *Економічна енциклопедія : [у 3-х т.]. Т. 1 ; за ред. С. В. Мочерного*. – К. : Видавничий центр «Академія», 2000.
4. Нестеренко Ж. К. Удосконалення оцінки підприємств методами доданої вартості / Ж. К. Нестеренко, Т. А. Афанасьєва // *Економічний простір*. – 2010. – № 37.
5. Порохня В. М. Моделювання економічної доданої вартості на підприємстві / В. М. Порохня, В. О. Лось // *Вісник Запорізького національного університету*. – 2008. – №1(3).
6. Семюельсон П. А. *Мікроекономіка*: / П. А. Семюельсон, В. Д. Нордгауз; [пер. з англ.]. – К. : Основи, 1998.
7. Morris M. *Determining Comparative Advantage through DRC Analysis: Guidelines Emerging from CIMMYT's Experience* / M. Morris // *CIMMYT Economics Paper*. – 1990. – № 1.
8. Rappaport A. *Creating Shareholder Value: a Guide for Managers and Investors* / A. Rappaport. – Free Press, 1999.

УДК 005.21

Тур О. В.,

аспірант, кафедра менеджменту,
Національний університет харчових технологій, м. Київ

ФОРМУВАННЯ ПОНЯТТЯ СТРАТЕГІЯ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВА

В статті проаналізовано погляди науковців на економічну сутність поняття розвиток підприємства. Також даний термін було розглянуто крізь призму соціально-економічної системи. Акцентовано увагу на різниці між поняттями розвиток та зростання підприємства. Це дало змогу краще зрозуміти його глибинне значення та вплив на формування поняття стратегія розвитку підприємства.

Ключові слова: розвиток, зростання, соціально-економічна система, соціально-економічний розвиток, інтенсивний розвиток, екстенсивний розвиток, підприємство, стратегія розвитку підприємства.

ФОРМИРОВАНИЕ ПОНЯТИЯ СТРАТЕГИЯ РАЗВИТИЯ ПРЕДПРИЯТИЯ

Тур А. В.

В статье проанализированы взгляды ученых на экономическую сущность понятия развитие предприятия. Также данный термин был рассмотрен сквозь призму социально-экономической системы. Акцентировано внимание на разнице между понятиями развитие и рост предприятия. Это позволило лучше понять его глубинный смысл и влияние на формирование понятия стратегия развития предприятия.

Ключевые слова: развитие, рост, социально-экономическая система, социально-экономическое развитие, интенсивное развитие, экстенсивное развитие, предприятие, стратегия развития предприятия.

FORMATION CONCEPT STRATEGY OF DEVELOPMENT OF THE ENTERPRISE

Tur O.

The article analyzes the views of scientists on the economic substance of the concept of enterprise development. Also this term reviewed through the prism of the socio-economic system. That scientific approach gives an opportunity create strategies that will address human needs in ways that are practical and in the best interests of the community over the long run. Made focus on the differences between concepts development and growth of the company. Economic growth is a narrower concept than economic development. Because growth doesn't always mean development. Reviewed two types of development: intensive and extensive. Extensive growth is based on the expansion of the quantity of inputs in system in order to increase the quantity of outputs, opposite to that of intensive growth. That gave an opportunity better understand deep

meaning of concept development of enterprise and its influence on formation concept strategy of development of the enterprise. As a result, it was proposed own determination of development strategy of the enterprise.

Keywords: *development, growth, socio-economic system, socio-economic development, intensive development, extensive development, enterprise, strategy of development of the company.*

Постановка проблеми. Для будь-якого підприємства надзвичайно важливим є можливість постійно розвиватися і зберігати свою ринкову стійкість, незважаючи на всі несприятливі внутрішні та зовнішні чинники, з якими доводиться стикатися в процесі господарювання. Враховуючи сучасні економічні умови та рівень розвитку управлінської науки керівники використовують стратегічний менеджмент, як інструмент стратегічного розвитку підприємства, що дозволить підвищити його стійкість шляхом створення конкурентних переваг.

Починаючи з 70-80-х рр. XX століття концепція стратегічного управління застосовувалася як один із дієвих підходів до управління підприємствами в країнах з ринковою економікою у зв'язку з підвищенням впливу глобалізаційних економічних процесів, підвищення конкуренції між виробниками. Правильність вибору такого підходу до управління підтверджується широким застосуванням стратегічного менеджменту сучасними підприємствами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретико-методичні та прикладні аспекти поняття розвитку підприємства проаналізовані в працях вітчизняних та зарубіжних науковців: І. Ансоффа [1], А.Л. Гапоненка [2], В.П. Залуцького [3], Л.С. Запасної [4], О.В. Кравченка [5], С.В. Мочерного [6], Т.Б. Надтоки [7], Т.І. Ткаченка [8], І.В. Тюхи [9]. Проте окремі питання, пов'язані з впливом розвитку підприємства на формування поняття стратегія розвитку підприємства, залишаються малодослідженими.

Метою статті є аналіз теоретичних підходів до визначення поняття розвиток підприємства в контексті управлінської науки та його впливу на формування поняття стратегія розвитку підприємства.

Основні результати дослідження. Кожне підприємство має два стимули – бажання вижити і самовдосконалюватися (розвиватися). Серед науковців, які займалися питаннями розвитку підприємств є різні точки зору щодо сутності даного терміну. Одні науковці розвиток розглядають як найвищий тип руху, інші – як зміни матерії і свідомості, або перехід від застарілого до нового.

Один із провідних науковців XX століття у сфері стратегічного управління Ансофф І. підійшов до визначення даного поняття з філософської точки зору і в своїй праці “Стратегічний розвиток” (1979 р.), що стала бестселером в кінці 70-х серед науковців, які займалися проблемами стратегічного розвитку, зазначає: «розвиток – це питання не стільки того, що є, скільки того, що може бути зроблене з тим, що є» [1].

В економічному енциклопедичному словнику подається наступне визначення: розвиток – спрямовані та закономірні зміни матеріальних і нематеріальних об'єктів, які мають незворотний характер, внаслідок чого відбувається перехід від менш розвинених форм таких об'єктів до більш розвинених [6]. Ця ж концепція представлена в роботі Гапоненка О.Л., Пакрухіна А.П. Вони визначають розвиток як рух уперед, формування нових рис, становлення нових структурних характеристик об'єкта, його еволюцію, поліпшення, удосконалювання, прогрес, а також ріст і розширення [2].

В цьому контексті розвиток можна визначити як необоротну, спрямовану, закономірну зміну системи (матеріальних та ідеальних об'єктів), що функціонує на основі внутрішніх механізмів, які притаманні саме їй.

Серед науковців існує думка, що лише при наявності цих трьох вищезгаданих властивостей процес розвитку можна виділити серед інших змін. Зокрема Запасна Л.С. обґрунтовує важливість кожної властивості [4]: оборотність змін характеризує процеси функціонування (циклічне відтворення постійної схеми функцій); відсутність закономірності характерно для випадкових процесів катастрофічного типу; при відсутності спрямованості зміни не можуть накопичуватися, і тому процес втрачає характерну для розвитку єдину, внутрішню взаємозалежну лінію.

Під час розвитку у системи формується новий якісний стан, як наслідок змінюється його структура, або устрій (відбувається утворення нових, або переформатування чи зникнення вже наявних зав'язків та елементів). Таким чином в результаті ми отримуємо систему із зовсім іншими характеристиками відповідно до вищезгаданих властивостей.

Хоча, відповідно до синонімічних словників, слова “розвиток” і “зростання” є синонімами, але варто зазначити що в управлінському контексті ці поняття означають не одне і те ж саме. Ріст означає збільшення розмірів або кількості об'єктів в системі. Зростання може означати збільшення розмірів підприємства, або розширення діяльності за наступними показниками: чисельність робочої сили, кількість засобів праці, обсяг виробництва, обсяги продажів, частка на ринку тощо. Підприємства (організації) можуть стимулювати свій власний ріст за допомогою розширення ринків збуту, збільшення виробничих потужностей, залучення інвестицій, тощо. Головним висновком є те, що обмеження росту не обмежує розвиток.

В той же час ріст певних показників чи факторів на підприємстві не завжди говорить про ефективний розвиток, адже економічне зростання може відбуватися як інтенсивним, так і екстенсивним шляхом.

Екстенсивний шлях розвитку – спосіб збільшення обсягів виробництва внаслідок кількісного приросту всіх факторів виробництва, насамперед, зростання трудових ресурсів, за незмінного якісного рівня технічної основи виробництва та інших факторів. У даному випадку продуктивність і ефективність праці залишаються незмінними [6]. Час використання екстенсивного розвитку вже пройшов (притаманний економіці СРСР), адже цей підхід

показав свою обмеженість і можливість застосування лише в певних випадках. Набагато ефективніша інтенсифікація виробництва процесу суспільного виробництва, що базується на застосуванні більш ефективних засобів виробництва, кваліфікованої та освіченої робочої сили, передових форм і методів організації праці тощо. На відміну від екстенсивного розвитку він має антивитратну спрямованість та супроводжується зменшенням витрат живої та уречевленої праці на одиницю продукції.

Варто констатувати, що лише невелика кількість українських підприємств за останні 20 років змогла перейти від екстенсивного до інтенсивного способу розвитку своїх підприємств. Неefективне використання ресурсів негативно впливає на енерго- та матеріаломісткість виробництва. Вітчизняні підприємства повинні будувати свою діяльність на концепції інтенсивного розвитку. Це дасть можливість виходу на якісно новий рівень ведення бізнесу і в результаті призведе до відповідності світовим стандартам продукції, що випускається в Україні, та підвищення ринкової стійкості підприємства.

Ткаченко Т.І., Мазаракі А.А., Мельниченко С.В., Бойко М.Г. визначають розвиток як шлях переведення організації із вихідного в бажаний, якісно кращий стан протягом певного проміжку часу, в рамках якого можливості підприємства реалізуються відповідно до умов зовнішнього середовища [8].

Таким чином можна констатувати, що розвиток розглядається через призму соціально-економічних відносин. Такий підхід дає дослідникам можливість більш широко подивитися на дану проблему. Аналіз існуючих поглядів на розвиток соціально-економічної системи дозволили здійснити їх узагальнення (табл. 1).

Таблиця 1. Погляди науковців на визначення розвитку соціально-економічної системи

Автор(и), джерело	Визначення
1	2
Мочерний С.В., Ларіна Я.С., Устенко О.А., Юрій С.І.	Спрямовані та закономірні зміни матеріальних та нематеріальних об'єктів які мають незворотний характер, внаслідок чого відбувається перехід від менш розвинених форм таких об'єктів до більш розвинених.
Тюха І. В.	Соціально-економічний розвиток підприємства як необоротна, спрямована, закономірна зміна економічного становища та соціальної інфраструктури суб'єкта господарювання в результаті якої організація переходить до принципово нового якісного стану.
Афанасьєв Н.В., Рогожин В.Д., Рудика В.І.	Об'єктивна зміна тільки якісних характеристик системи, обумовлена як фундаментальними законами природи (єдності і боротьби протилежностей, переходу кількості у якість, розвитку суспільства по спіралі і нагору), так і закономірностями функціонування конкретних систем (старіння устаткування, нагромадження досвіду і знань співробітниками, виснаження природних ресурсів) при які й формуються нові властивості системи.

Продовження табл. 1

1	2
Василенко В.О.	Це не разові перетворення з метою досягнення "найкращого" (а тому і споконвічного) стану системи, а процес, що не припиняється в часі, плинність якого не завжди відбувається постійно і безупинно, найчастіше йде стрибкоподібно з подоланням різних по глибині охопленню криз.
Расвєнева О.В.	Унікальний процес трансформації відкритої системи в просторі і часі, який характеризується перманентною зміною глобальних цілей його існування шляхом формування нової дисипативної структури і переводом його в новий вектор функціонування.
Пономаренко В.С., Тридід О.М., Кизим М.О.	Процес кількісно–якісних змін у системі, ускладнення структури і складу, в результаті чого підвищується її опірність дестабілізуючому впливу зовнішнього середовища й ефективність функціонування.
Запасна Л.С.	Соціально-економічний розвиток підприємства визначає як незворотну, спрямовану та закономірну зміну системи на підставі реалізації властивих механізмів самоорганізації.
Надтока Т.Б., Виноградов О.Г.	Це зміна соціально-економічного стану підприємства (як динамічний так і статичний), що визначає рівень соціально-економічного розвитку підприємства, який оцінюють на основі комплексу показників.
Шубравська О.В.	Процес переходу системи з одного стану в інший, що супроводжується зміною її якісних і кількісних характеристик.

Джерело: узагальнено автором на основі [4; 6,7,9].

Дослідивши існуючі погляди науковців та зробивши їх критичний аналіз можна запропонувати наступне визначення соціально-економічного розвитку як процесу безупинної зміни соціальних та економічних показників усієї сукупності різноманітних відносин між економічними суб'єктами та соціальними утвореннями під впливом реалізації рішень щодо використання соціально-економічного потенціалу.

Аналіз існуючих поглядів на класифікацію ознак розвитку в соціально-економічній системі дозволив здійснити їх узагальнення та доповнити класифікаційною ознакою, яка об'єднує зовнішній та внутрішній розвиток – залежно від джерела розвитку соціально-економічної системи (рис. 1).

Під час процесу забезпечення соціально-економічного розвитку підприємства необхідно дотримуватись принципу позитивного розвитку, що передбачає такий управлінський вплив на виробничо-господарські процеси, який протягом тривалого періоду часу дасть змогу спостерігати динаміку значень показників соціально-економічного розвитку на всіх рівнях [3].

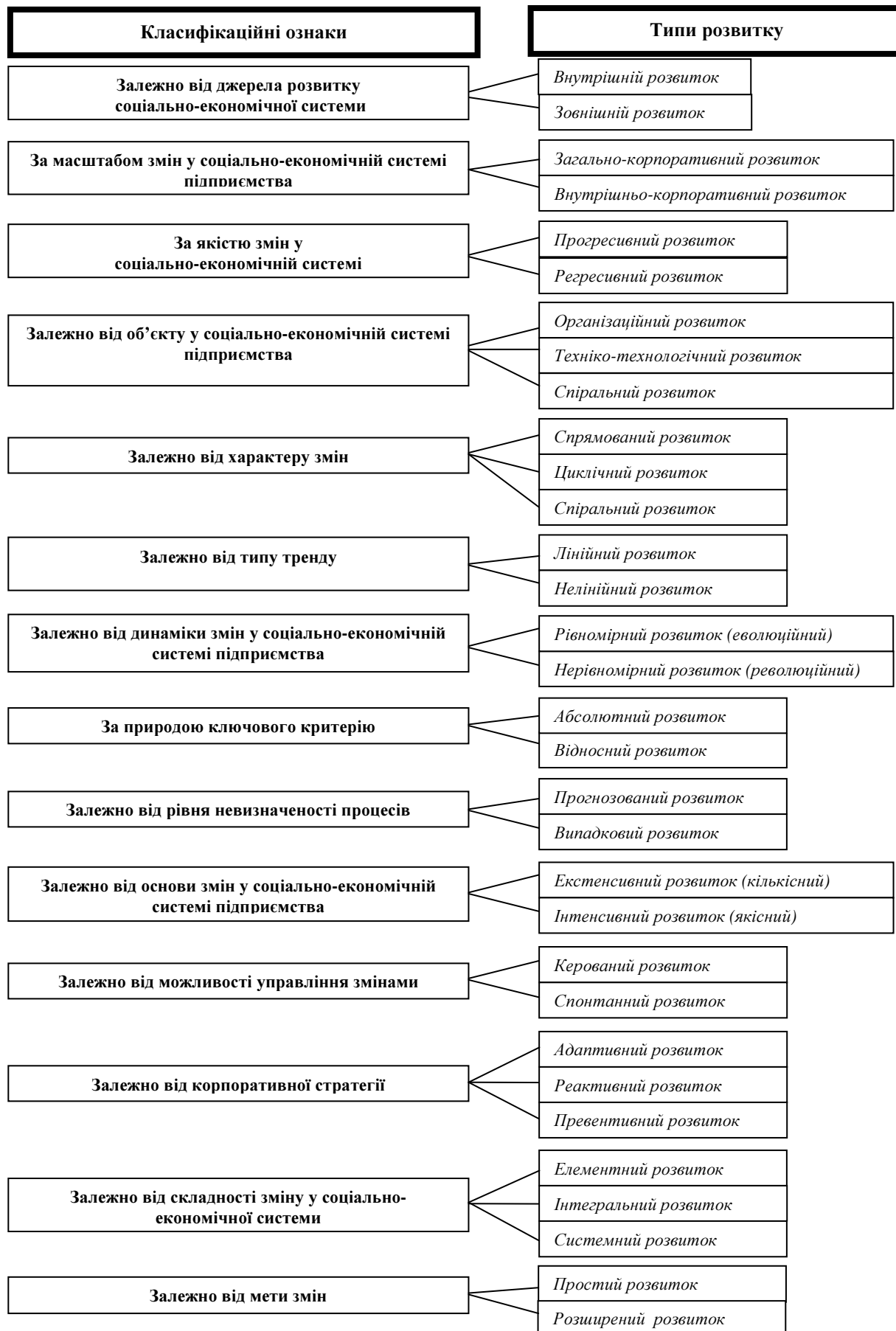

Рис. 1. Класифікація ознак розвитку в соціально-економічній системі
 Джерело: удосконалено автором на підставі узагальнення [5-9].

Погоджуючись в цілому із наведеним визначенням, варто зауважити, що для розвитку є необхідними не просто зміни показників, а їх позитивна динаміка.

Проведений аналіз теоретичних підходів до питання розвитку підприємства дозволив зробити висновок, що і досі не існує єдиного підходу до його визначення.

Базуючись на проведеному аналізі можна запропонувати наступне визначення розвитку підприємства – як процесу комплексних позитивних змін у соціально-економічній системі господарюючого суб'єкта, які, за рахунок інтенсифікації діяльності, спрямовані на його перехід до нового якісно-кількісного стану в певному проміжку часу, шляхом адаптації, або зміни факторів внутрішнього середовища, викликаних зміною дії чинників зовнішнього середовища.

За останнє двадцятиліття вітчизняними та зарубіжними науковцями було зроблено вагомий внесок у дослідження та розвиток концепцій «стратегії підприємства» та «розвитку підприємства». Поняття «стратегія» і «розвиток» є взаємопов'язаними. Стратегія виступає інструментом забезпечення розвитку підприємства, за допомогою стратегії можна сформулювати бачення щодо майбутнього розвитку підприємства.

В економічній та управлінській літературі все частіше використовують поняття стратегія розвитку підприємства. Стратегія розвитку підприємства визначається як довготермінова економічна політика підприємства, фірми, компанії, та комплекс заходів з її реалізації [6].

Науковці зазначають, що складовими стратегічного розвитку підприємства є загально організаційна та функціональна стратегії спрямовані на забезпечення збалансованого розвитку окремих функціональних площин діяльності підприємства. Це стратегії розробки та впровадження нової техніки і технологій, стратегія розробки нових товарів і розвитку на відповідному ринку, стратегія маркетингу, стратегія зниження собівартості продукції, стратегія диференціації та диверсифікації виробництва, цінова, збутова та інші.

Кравченко О.В. розглядає стратегію розвитку підприємства з точки зору системного підходу і пропонує наступне визначення: це системний процес, який дозволяє на засадах стратегічного мислення як домінуючої логіки проаналізувати суть умов, в яких працює галузь (підгалузь); визначити місію, цілі і завдання підприємства, розробити головні напрями та заходи збалансованості його розвитку в умовах динамічної зміни зовнішнього середовища при максимальному використанні всіх наявних ресурсів підприємства [5].

Серед підходів до формування стратегії розвитку підприємства найбільш коректним є ієрархічний підхід, якщо підхід дає можливість відображати рівні управління підприємства та характер взаємозв'язку із зовнішнім оточенням.

Проведений аналіз підходів до визначення стратегії дозволяє зробити припущення, що стратегія розвитку підприємства - це комплекс управлінських рішень (системи управлінських заходів, сукупність цільових програм, плани розвитку), спрямованих на формування позитивних перспектив, пріоритетів і напрямів розвитку соціально-економічної

системи господарюючого суб'єкта, як результат забезпечення динамічного і сталого розвитку підприємства.

Висновок. Досліджуючи питання стратегії розвитку підприємства можна зробити висновок, що вона спрямована на створення конкурентних переваг підприємства й утвердження стратегічної позиції, що, в свою чергу, забезпечує розвиток його стратегічного потенціалу, ринкової стійкості. З огляду на те, що зовнішнє середовище знаходиться у постійному русі, менеджмент у сфері управління стратегічним розвитком підприємства повинен бути динамічним процесом, що обумовлено необхідністю рухатися до поставленої мети, незважаючи на вплив негативних факторів в оточуючому середовищі.

При визначенні різниці між поняттями розвиток і зростання зроблено висновок, що зростання підприємства не завжди означає його розвиток. В контексті цього розглянуто концепцію екстенсивного та інтенсивного розвитку і з'ясовано, що ріст без розвитку неефективний для довготривалої перспективи сталого функціонування підприємства. Тому для вітчизняних підприємств необхідно застосовувати концепцію стратегічного розвитку, а не стратегію зростання, що забезпечить позитивну динаміку економічних показників. Аналіз підходів та їх порівняльна характеристика щодо побудови стратегій розвитку підприємства зумовлює перспективу подальших досліджень у даному напрямку.

1. Ансофф И. Стратегическое управление / И. Ансофф; [пер. с англ.]. — М. : Экономика, 2005.
2. Гапоненко А. Л. Стратегическое управление: [учеб.] / А. Л. Гапоненко, А. П. Панкрухин. — 2-е изд., стер. — М.: Издательство ОМЕГА-Л, 2006.
3. Залуцький В. П. Сутність соціально-економічного розвитку машинобудівних підприємств: методи та принципи їх забезпечення / В. П. Залуцький // Науковий вісник НЛТУ України. — 2009. — Вип. 19.11.
4. Запасна Л. С. Економічна сутність розвитку підприємства / Л. С. Запасна // Культура народів Причорномор'я. — 2007. — № 96.
5. Кравченко О. В. Поняття стратегії в стратегічному управлінні / О. В. Кравченко // Вісник СНАУ. — 2007. — № 1(22).
6. Мочерний С. В. Економічний енциклопедичний словник: Т. 1, Т. 2 / За ред. С.В. Мочерного, Я.С. Ларіна, О.А. Устенко, С.І. Юрій. — Львів: Світ, 2006.
7. Надтока Т. Б. Свертка показателей при диагностике социально-экономического развития предприятия: проблемы и пути решения / Т. Б. Надтока, А. Г. Виноградов // Бизнес Информ. — 2013. — № 3.
8. Ткаченко Т. І. Стратегічний розвиток туристичного бізнесу: [монографія] / Т. І. Ткаченко, С. В. Мельниченко, М. Г. Бойко та ін.; за ред. А. А. Мазаракі. — К.: КНТЕУ, 2010.
9. Тюха І. В. Соціально-економічний розвиток підприємства: сутність та видові прояви [Електронний ресурс] / І. В. Тюха // Ефективна економіка. — 2012. — № 6. — Режим доступу: <http://www.economy.nauka.com.ua>

УДК [330.341.1:008.2]:303.68(477.8)

АНТОХОВ А. А.,*к.е.н., доцент, кафедра економічної теорії,
менеджменту і адміністрування,**Чернівецький національний університет ім. Ю. Федьковича, м. Чернівці***МОЖЛИВОСТІ ІННОВАЦІЙНОГО САМОРОЗВИТКУ КАРПАТСЬКОГО
РЕГІОНУ В ЕКСПЕРТНИХ ОЦІНКАХ**

У статті обґрунтовано можливості областей Карпатського регіону у стимулюванні інтелектуалізації та інноваційного саморозвитку. Проведено аналіз результатів опитування залежності розвитку областей від державної політики. Визначено пріоритетні форми цільової підтримки та сфери-рушії інноваційного розвитку регіонів, а також сфери, в яких має стимулюватись інноваційна активність та інтелектуальна праця. Доведено актуальність цільової підтримки специфічних просторових форм розвитку інноваційної діяльності. Визначено структуру фінансування інноваційних проектів у регіоні.

Ключові слова: інновації, розвиток, регіон, інноваційний саморозвиток, інтелектуалізація, міра залежності, експертна оцінка.

**ВОЗМОЖНОСТИ ИННОВАЦИОННОГО САМОРАЗВИТИЯ КАРПАТСКОГО
РЕГИОНА В ЭКСПЕРТНЫХ ОЦЕНКАХ****Антохов А. А.**

В статье обоснованы возможности областей Карпатского региона в стимулировании интеллектуализации и инновационного саморазвития. Дан анализ результатов опроса зависимости развития областей от государственной политики. Определены приоритетные формы целевой поддержки и сферы-двигатели инновационного развития регионов, а также сферы, в которых должны стимулироваться инновационная активность и интеллектуальный труд. Доказана актуальность целевой поддержки специфических пространственных форм развития инновационной деятельности. Определена структура финансирования инновационных проектов в регионе.

Ключевые слова: инновации, развитие, регион, инновационное саморазвитие, интеллектуализация, степень зависимости, экспертная оценка.

**OPPORTUNITIES OF INNOVATIVE SELF-DEVELOPMENT OF THE
CARPATHIAN REGION IN EXPERT ESTIMATES****Antohov A.**

The possibilities of the areas of the Carpathian region in stimulating innovation and self-intellectualization were justified. Described the basic types of information technologies in context of their influence on intellectualization of society and regional economy. The measure of the

depending on areas of the state policy on the results of the expert survey was analyzed. The priority forms and scope-movers innovative development of regions were defined. The spheres where should be encouraged innovative activities and intellectual work were highlighted. Urgency target support specific spatial forms of innovation was proved. Highlighted directions and indicated on the contradictory effects of information technologies on the development of the regional economy, which determine the possibility of intellectualization of society. Formed a model of accelerated exit from the crisis on the basis of innovative regional development and stimulate technological and singular transition. The structure of financing of innovation projects in the region was defined. Innovation vector of the Carpathian region needs to change with a focus on the benefits of regional cooperation and the formation of strong regional economic system. These findings are supported by qualitative assessments to determine the specific areas of opportunities and inclination to support innovative self-development.

Keywords: innovation, development, region, innovative self-development, intellectualization, measure of dependence, expert evaluation.

Постановка проблеми. Статистичні дані, що характеризують процеси інноваційного розвитку економіки Карпатського регіону, демонструють диференційований рівень використання їх ресурсного потенціалу на шляху пришвидшення інтелектуалізації різних сфер суспільного життя. Для всіх областей рівень такої ефективності залишається недостатнім, що підтверджують якісні індикатори життя населення, а також результати використання його інтелектуально-трудоного потенціалу. Відтак інноваційний вектор розвитку Карпатського регіону потребує змін – з орієнтацією на переваги міжрегіонального співробітництва та формуванням потужної регіональної економічної технолого-сингулярної системи з моноцентричним ядром інтелектуалізації. Наразі однозначним лідером у цьому плані окреслюється Львівщина. Такі висновки слід підкріпити якісними оцінками, щоб визначити специфіку областей у можливостях і схильностях до забезпечення інноваційного саморозвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретико-методологічну основу даної публікації сформували напрацювання за напрямками інноваційного розвитку та інтелектуалізації суспільства – С. Бабкіна [1], Н. Ротань [4], Л. Семів, а також розвитку економіки Карпатського регіону – М. Долішній, В. Кравців, І. Михасюк, С. Писаренко, Л. Шевчук та ін. Прикладні результати висвітлені на основі авторського експертного опитування, проведеного впродовж березня-травня 2015 року.

Мета статті. Показати яка з областей Карпатського регіону має найкращі передумови інноваційного саморозвитку.

Основні результати дослідження. Карпатський регіон України виступає специфічним просторовим ареалом інноваційного розвитку, причому з орієнтацією на власні ресурсні можливості. З метою виявлення, яка з областей Карпатського регіону володіє найкращими

передумовами інтелектуалізації та інноваційного саморозвитку, було проведене *експертне опитування*. Вибірка респондентів становила 80 осіб – по 20 експертів для кожної області.

Виходячи з мети статті розглянуто матеріали експертів щодо:

- міри залежності областей від державної політики у забезпеченні саморозвитку за вказаними напрямками і сферами;
- пріоритетних форм цільової підтримки інноваційного розвитку регіонів;
- сфер, в яких має стимулюватись інноваційна активність та інтелектуальна праця, а також сфер-рушіїв інноваційного розвитку регіону;
- потреби цільової підтримки специфічних форм розвитку інноваційної діяльності, а також структури фінансування реалізації інноваційних проектів у регіоні.

Критерії експертів брались до уваги за умови, якщо вони ствердно відповідали на перше питання – «Чи ознайомлені Ви з нормативно-правовою базою регулювання розвитку регіонів та їх економіки (закони, стратегічні документи, регіональні цільові програми тощо)?». Іншим важливим критерієм фаховості експертів був їх освітньо-кваліфікаційний рівень. Так, 76,3% – це особи з вищою освітою, які мають вчене звання і науковий ступінь, 23,8% – повну вищу освіту. За сферою основного виду зайнятості домінували респонденти, що працюють в закладах освіти – 42,5%. Працівники наукових установ склали 30,0%, комерційних організацій – 12,5%, органів державної влади – 8,8% та громадських організацій – 6,3%. Міжобласний розподіл за визначеними базовими характеристиками експертів був приблизно однаковим.

У ході експертного опитування було виявлено відмінності в оцінках залежно від області проживання. Чи не ключовим питанням, яке дало змогу окреслити перспективні можливості областей Карпатського регіону слугувати моноцентричним ядром інтелектуалізації з формуванням потужної економічної технологічно-сингулярної системи, була експертна оцінка *міри залежності області від державної політики* за вказаними напрямками (рис. 1).

Середній показник залежності по всіх областях склав 6 балів з 10 максимальних. Найвища залежність експертами оцінена за напрямом використання природних ресурсів – 7,5, причому найвища оцінка визначена в Чернівецькій (9,1) та Закарпатській (8,6) областях. Серед інших напрямів розвитку регіонів підвищеною залежністю характеризуються розвиток транскордонного співробітництва (7,1 з найвищим значенням в Чернівецькій області – 8,7), використання туристично-рекреаційних ресурсів (6,9 з найвищим значенням в Закарпатті – 7,8), розвиток соціальної інфраструктури (6,9 з найвищим значенням в Чернівецькій області – 8,1), стимулювання розвитку великого (6,2 з найвищим значенням в Закарпатті – 7,2), а також малого і середнього (6,0 з найвищим значенням в Закарпатті – 6,8) бізнесу. Найнижча залежність визначена для стимулювання інноваційної діяльності підприємств (4,4), розвитку споживчого ринку (5,3), стимулювання науково-дослідної діяльності в наукових та освітніх закладах (5,4), цільової підтримки реалізації і впровадження інноваційних проектів (5,7),

покращення вимог до використання трудового потенціалу населення (5,7), підтримки впровадження інновацій у сфері охорони здоров'я (5,8), забезпечення розвитку трудового потенціалу населення (5,8). Якщо деталізувати специфіку оцінки експертів у розрізі областей, то найвища залежність визначена в Закарпатській області – 7,2, особливо для використання природних ресурсів (8,6), підтримки впровадження інновацій у сфері охорони здоров'я (8,2), цільової підтримки реалізації і впровадження інноваційних проектів (7,8), використання туристично-рекреаційних ресурсів (7,8). Щодо першої оцінки, то вона є очікуваною, адже проблем використання природних ресурсів, особливо лісових, у Закарпатській області є чимало.

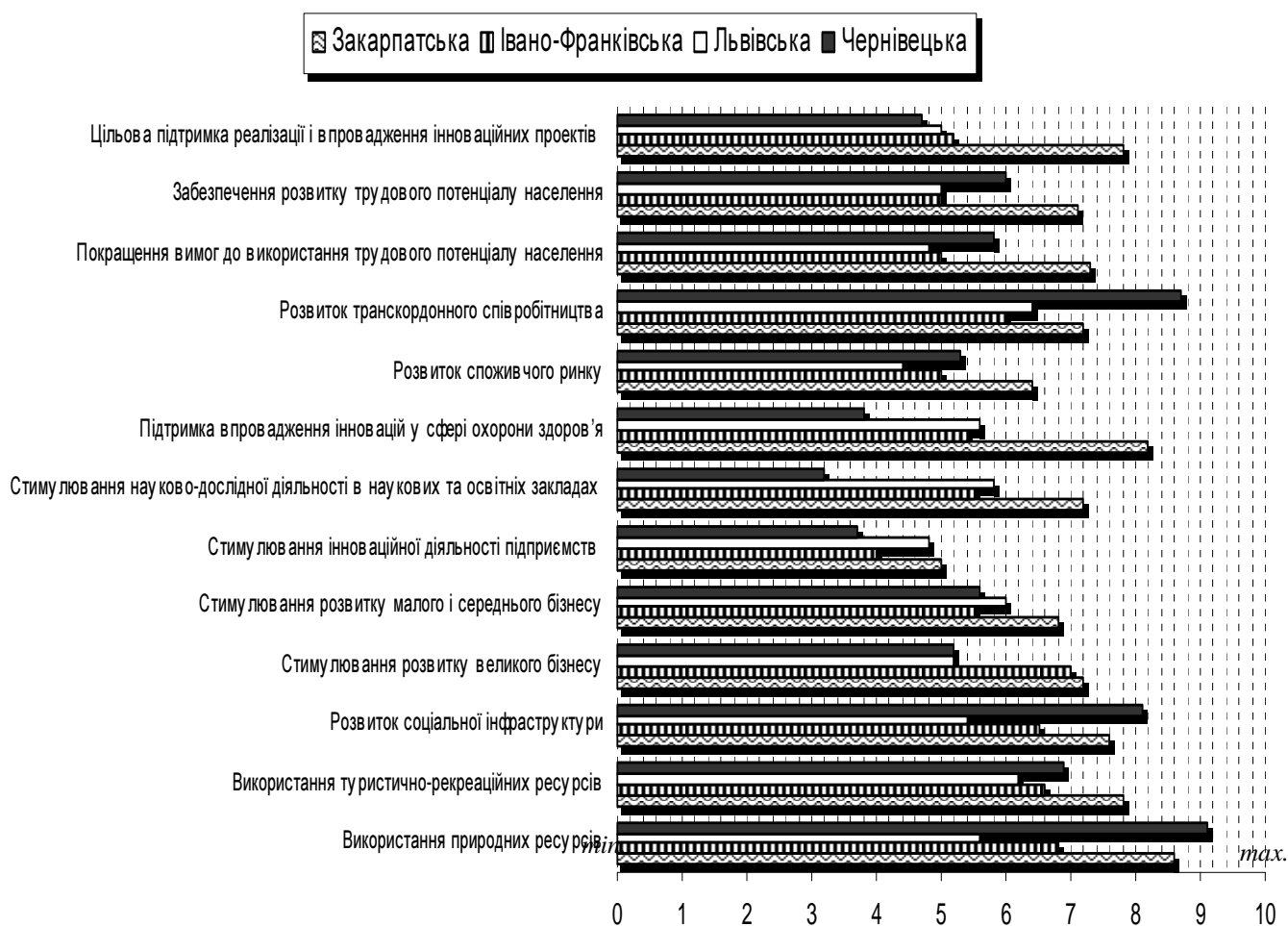

Рис. 1. Міра залежності Карпатського регіону від центральної державної політики розвитку, балів (за результатами експертного опитування, 2015 р.)

Джерело: побудовано автором.

Середня експертна оцінка залежності Чернівецької області від центральної державної політики становить 5,9, причому дуже висока – для використання природних ресурсів (9,1), розвитку транскордонного співробітництва (8,7) та соціальної інфраструктури (8,1).

Експертна оцінка залежності Івано-Франківської області від рішень держави в середньому склала 5,7. Найвища залежність – для стимулювання розвитку великого бізнесу (7,0), а також використання природних (6,8), туристично-рекреаційних (6,6) ресурсів, розвитку соціальної інфраструктури (6,5). Таким чином, для області виникає потреба розвитку великих підприємств. Це зумовлено тим, що потенціал функціонування промислових комплексів, а також інших лісогосподарських і аграрно-промислових комплексів вичерпаний у поточних їх формах. В області наразі здійснює свою діяльність лише 7 великих підприємств [2]. Експертна оцінка високої міри залежності розвитку великого бізнесу від центральної державної політики є сигналом потреби підтримки даного сектору бізнесу в стратегічно значимих сферах господарювання. У цьому може інституціоналізуватись економічна специфіка Івано-Франківської області як виробничого ядра економічної технолого-сингулярної системи Карпатського регіону.

Найнижча залежність розвитку області від центральних державних структур визначена для Львівщини – 5,4. Найвищі залежності, на думку експертів, характерні для розвитку транскордонного співробітництва (6,4), використання туристично-рекреаційних ресурсів (6,2), стимулювання розвитку малого і середнього бізнесу (6,0), стимулювання науково-дослідної діяльності в наукових та освітніх закладах (5,8). Високий рівень залежності областей від політики центральних органів державної влади обмежує їх інноваційний саморозвиток. З іншого боку, саморозвиток повинен допускатись до певних меж, з урахуванням політичного устрою держави, визначеного в Конституції України. Виходячи з цього, серед експертів було визначено, якою має бути *міра забезпечення саморозвитку регіону* в розрізі вказаних сфер (табл. 1).

Таблиця 1. Міра забезпеченості саморозвитку Карпатського регіону

(за результатами експертного опитування, 2015 р.)

Потенційні напрями фінансування	Відсутність фінансування регіону чи держави	Повне фінансування регіоном	До 20% участі держави в обсягах фінансування	До 50% участі держави в обсягах фінансування	До 80% участі держави в обсягах фінансування	Повне державне фінансування	Область з найвищим рівнем орієнтації на державне фінансування	Область з найнижчим рівнем орієнтації на державне фінансування
	% від загальної кількості експертів							
1	2	3	4	5	6	7	8	9
Дошкільна освіта	0,0	2,5	13,8	17,5	25,0	41,3	Чернівецька (80%*)	Закарпатська (55%)
Загальна середня освіта	0,0	5,0	8,8	16,3	42,5	27,5	Івано-Франківська (85%)	Закарпатська (50%)
Професійно-технічна освіта	0,0	8,8	12,5	28,8	37,5	12,5	Чернівецька, Львівська (60%)	Закарпатська (35%)
Вища освіта	0,0	10,0	15,0	67,5	5,0	2,5	Закарпатська, Чернівецька (10%)	Івано-Франківська, Львівська (5%)

Продовження табл. 1

1	2	3	4	5	6	7	8	9
Післядипломна освіта	1,3	32,5	28,8	15,0	16,3	6,3	Чернівецька (55%)	Івано-Франківська (5%)
Науково-дослідні установи	0,0	15,0	11,3	12,5	31,3	30,0	Львівська (90%)	Закарпатська (35%)
Підтримка інноваційної діяльності суб'єктів бізнесу	3,8	20,0	20,0	30,0	13,8	12,5	Чернівецька (35%)	Івано-Франківська, Львівська (20%)
Заклади охорони здоров'я	0,0	5,0	6,3	23,8	41,3	23,8	Чернівецька (75%)	Івано-Франківська (55%)
Заклади культури і спорту	7,5	17,5	27,5	13,8	12,5	21,3	Чернівецька (60%)	Закарпатська (20%)
Комунальні підприємства	0,0	43,8	33,8	10,0	11,3	1,3	Львівська, Чернівецька (20%)	Закарпатська (0%)
Специфічні просторові утворення з інноваційним профілем (кластери, технопарки, бізнес-інкубатори та ін.)	15,0	17,5	21,3	23,8	10,0	12,5	Чернівецька (45%)	Закарпатська, Івано-Франківська, Львівська (15%)
Інформаційно-комунікаційна сфера (послуги зв'язку, доступу до Інтернет)	11,3	30,0	21,3	15,0	10,0	12,5	Чернівецька (40%)	Івано-Франківська (10%)
Цільова підтримка безробітних, у т.ч. послуги перекваліфікації	0,0	12,5	12,5	17,5	33,8	23,8	Чернівецька (80%)	Львівська (45%)
Створення нових робочих місць	1,3	13,8	18,8	31,3	18,8	16,3	Чернівецька (55%)	Івано-Франківська, Львівська (20%)

Джерело: складено автором

* Тут і далі – частка респондентів, які визначили обов'язковість державного фінансування чи, навпаки, допустимість його відсутності.

Аналіз показав, що менше 3% експертів вважають, що розвиток визначених напрямів має забезпечуватись без участі фінансування з боку держави чи регіону, 16,7% – з повним фінансуванням регіону, 17,9% – з участю держави у обсягах фінансування на приблизному рівні 20%, 23,0% – з участю держави у обсягах фінансування на приблизному рівні 50%, 22,1% – з участю держави у обсягах фінансування на приблизному рівні 80% і 17,4% – з повним фінансуванням держави. Найбільш залежними від держави напрямами фінансування, які потребують або повної підтримки, або підтримки на рівні 80%, згідно думки експертів залишаються загальна середня освіта (так вважає 70,0% експертів), дошкільна освіта (66,3%), заклади охорони здоров'я (65,0%), науково-дослідні установи (61,3%), цільова підтримка

безробітних, у т.ч. послуги перекваліфікації (57,5%), професійно-технічна освіта (50%). Цікаво, що порівняно низьку експертну оцінку обсягів державного фінансування отримала вища освіта, а також розвиток специфічних просторових утворень з інноваційним профілем (кластери, технопарки, бізнес-інкубатори та ін.). Щодо них визначений найвищий рівень самофінансування.

Найвища схильність до державного фінансування регіонального розвитку простежується в Чернівецькій області – 53,2% експертів вважають, що державне фінансування визначених напрямів розвитку області має становити 80-100%. Для решти областей частка таких відповідей є нижчою – 38,6% для Львівської області, 33,9% для Івано-Франківської, 32,1% для Закарпатської. Відзначаємо, що доволі низькою є експертна оцінка потреби фінансування регіонального розвитку з обласних бюджетів: для Закарпаття – 22,1%, Івано-Франківщини – 21,4%, Львівщини – 13,2%, Буковини – лише 10%. Така оцінка в умовах децентралізації державної влади є дуже негативною та підтверджує низький рівень суспільної свідомості з орієнтацією на самозабезпечення, відповідальність за власний розвиток. Очевидно, однією з основних причин цьому є високий рівень залежності областей від центральної державної політики.

У ході експертного дослідження було визначено думку експертів щодо того, які *форми цільової підтримки інноваційного розвитку* регіонів мають бути пріоритетними. Частота відповідей (допускався вибір довільної кількості пріоритетних форм з 7 можливих варіантів) відображена в табл. 2.

З відповідей основних *сфер, в яких має стимулюватись інноваційна активність та інтелектуальна праця*, домінує освітня сфера – в середньому по Карпатському регіону 36,3% експертів обрали саме її. Такий результат є очікуваним, оскільки освіта закономірно виступає не лише зв'язуючою, але й конструктивною ланкою в системі трьох головних складових інноваційної економіки – «наука-освіта-виробництво» [4].

Таблиця 2. Частота відповідей експертів щодо пріоритетних форм державної цільової підтримки інноваційного розвитку Карпатського регіону, %
(за результатами експертного опитування, 2015 р.)

	Повне фінансування реалізації проекту	Часткове фінансування реалізації проекту	Субсидії	Пільгове кредитування реалізації проекту	Пільгове оподаткування	Інформаційна допомога	Сприяння оформленню авторських прав
Для суб'єктів бізнесу	1,3	3,0	5,9	8,4	8,8	2,1	2,1
Для освітніх установ	4,1	5,5	0,0	0,0	0,0	3,0	2,0
Для науково-дослідних установ	7,1	6,6	0,0	0,0	0,0	2,9	2,1
Для окремих фізичних осіб (молодь, учені, винахідники та ін.)	7,1	6,1	0,0	0,0	4,1	2,7	3,2

Джерело: складено автором.

Якщо найвищу необхідність стимулювання інноваційної активності та інтелектуальної праці визначено для освітньої сфери, то *сферою-рушієм інноваційного розвитку регіону* виділено бізнес – 81,3% експертів, в тому числі по 85,0% експертів Івано-Франківської та Чернівецької областей, 80% Закарпатської і 75% Львівської областей.

Лише 12,5% експертів вважає, що науково-дослідна сфера повинна бути рушієм інноваційного розвитку регіону, в тому числі 20% у Львівській області і по 10% експертів решти областей Карпатського регіону. 6,2% експертів таким рушієм виділили освіту, в тому числі 10% у Закарпатті і по 5% у решти областях.

Таким чином, науково-освітнє середовище наразі не сприймається як серйозний рушій інноваційних змін. Фактично воно стало реагентом кризової ситуації в Україні з проявами корупції, низькоефективної зайнятості, демотивації креативності, інноваційності і т.д. Щоб виправити існуючу ситуацію, необхідно розвивати систему стимулів якісної науково-освітньої діяльності через вплив на мотиви: самореалізації; пізнавального процесу, пошуку істини, інтересу до обраної спеціальності, бажання вести науково-дослідну діяльність, творчого характеру і змісту роботи; соціальні; самоствердження і саморозвитку тощо [5]. Оскільки активізація інноваційного розвитку економіки вимагає просторового підходу, в ході експертного дослідження було визначено думку опитуваних щодо потреби *цільової підтримки специфічних форм розвитку інноваційної діяльності*. Мова йде про такі специфічні просторові форми організації українського суспільства, як технопарки, агломерації, спеціальні економічні зони, інноваційні центри, наукогради та ін. [8]. З результатів майже 54% експертів визначили необхідність розвитку спеціальних економічних зон, 37,5% технопарків, 33,8% бізнес-інкубаторів, 32,5% інноваційних кластерів. Деякі експерти Івано-Франківської та Львівської областей вказували на необхідність розвитку сучасних туристичних центрів, курортполісів (рис. 2).

Аналіз показав, що найвища доцільність підтримки інноваційних кластерів спостерігається в Львівській та Чернівецькій областях (40%), так само як і бізнес-інкубаторів (40% і 45% відповідно). Технополіси не отримали, на наш погляд, достатню експертну підтримку – найвище значення 20% у Львівській та Чернівецькій областях. Натомість технопарки особливо потребують розвитку в Чернівецькій (так думає 55% експертів) та Закарпатській (40%) областях. Узагалі вважаємо, що доцільність розвитку технополісів, які, на відміну від технопарків, можуть розвиватись у межах одного населеного пункту, є несправедливо ігнорована. Технополіси можуть слугувати серйозним інструментом відновлення індустріального, науково-освітнього та інтелектуально-трудоного потенціалу багатьох просторових утворень, особливо середніх і малих міст. Доцільність їх цільової підтримки доводить зарубіжний досвід, адже технополіси набули значного поширення в усіх провідних індустріально розвинутих країнах, а для держав з перехідними економіками вони є умовою прискорення розвитку виробництва, виходу на передові конкурентні позиції в світі [6; 7].

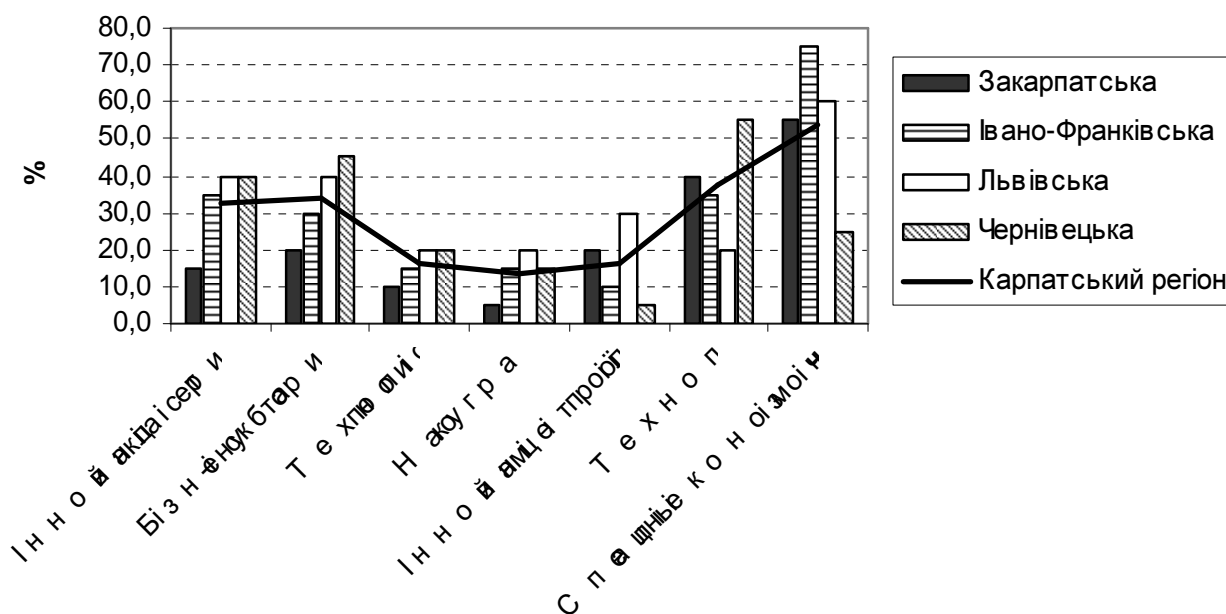

Рис. 2. Частка експертів, які виділили необхідність цільової підтримки специфічних форм розвитку інноваційної діяльності в Карпатському регіоні, % (за результатами експертного опитування, 2015 р.)

Джерело: побудовано автором.

Звертаємо увагу щодо перспективності цільової підтримки спеціальних економічних зон. Найвищу таку потребу вказано для Івано-Франківської області – 75%. Виділяється тут Чернівецька область, експерти котрої в основному не визначають дану просторову форму як доцільну в розвитку, а більше прихильні до практики технопарків, бізнес-інкубаторів та інноваційних кластерів. Узагалі досвід функціонування спеціальних економічних зон в Україні є доволі проблемним, що зумовлено високою суб'єктивністю фінансово-економічних і бюджетних відносин. Однак українські вчені все частіше доводять потребу відновлення практики їх створення, керуючись зарубіжним досвідом: у 135 країнах світу існує більше 4 тисяч вільних (спеціальних) економічних зон усіх видів, через які проходить до 20% світового товарообігу [1; 3]. На завершення опитування експертів була визначена їхня думка щодо *структури фінансування реалізації інноваційних проєктів* у регіоні. Було наведено низку сфер, які, на наш погляд, повинні слугувати основними осередками інноватизації економіки. Для кожної області визначені середні значення частки обсягів фінансування, які вказувались експертами. Це дало змогу визначити середнє значення по Карпатському регіону. З результатів, залишаються високі очікування фінансування реалізації інноваційних проєктів з державного бюджету – в середньому 45,9%, причому найвище значення – у Закарпатській (48,9%) та Івано-Франківській (46,5%) областях. Вважаємо, що знову виділяється низька орієнтованість на можливості фінансування з регіонального та місцевого бюджетів (25,5% і 15,7%) відповідно. Так само дуже низькими є орієнтири на фінансування у рамках міжрегіональних (у межах держави), транскордонних програм, програм розвитку ЄС

(11,3%, 9,9% і 10,5% відповідно). Що стосується самофінансування, то найвищі його обсяги визначені для таких сфер, як регіональний менеджмент (надання послуг населенню), післядипломна освіта, дошкільна і середня освіта, розробка тем і програм наукової сфери.

У розрізі областей середні значення структури фінансування вказаних сфер наведені на рис. 3.

Рис. 3. Середні значення обсягів фінансування реалізації інноваційних проектів в областях Карпатського регіону, % (за результатами експертного опитування, 2015 р.)

Джерело: побудовано автором.

Питання щодо структури фінансування реалізації інноваційних проектів у розрізі вказаних сфер насправді є стратегічно важливим. Воно дозволило довести, що *регіони наразі не вкоринили ідеології саморозвитку*. На тлі такої ситуації втілювати в життя ідею розвитку потужної регіональної економічної технолого-сингулярної системи на базі Карпатського регіону складно. Тому початковим етапом разом з реалізацією адміністративно-територіальної реформи має бути створення передумов для стимулювання процесів регіонального соціально-економічного саморозвитку, що слугуватиме основою стимулювання інноваційних процесів та інтелектуальної праці.

Висновок. Отже, метою опитування було насамперед визначити, наскільки області Карпатського регіону готові орієнтуватись на саморозвиток та ефективно використовувати власні ресурси. Якщо така готовність є достатньою, тоді можна розпочинати процес цільового інноваційного розвитку економіки Карпатського регіону з формуванням єдиної технолого-сингулярної системи. Наразі області дуже сильно орієнтовані на централізований державно-управлінський підхід. Причиною цьому – багаторічний досвід прихованого централізованого державного регулювання економіки України. У зв'язку з цим

інституціоналізація концепту регіональних економічних технологічно-сингулярних систем в Україні має базуватись на заходах адміністративно-територіальної реформи та підвищенні можливостей регіонів у стимулюванні саморозвитку з ефективним використанням власного ресурсного потенціалу й активною участю в різних формах міжрегіонального, транскордонного, міждержавного співробітництва.

1. Бабкіна С. І. Проблеми та перспективи відродження в Україні спеціальних (вільних) економічних зон / С. І. Бабкіна // Наукові праці Південного філіалу Національного університету біоресурсів і природокористування України «Кримський агротехнологічний університет». Економічні науки. – 2013. – Вип. 152.

2. Кількість підприємств за їх розмірами за видами економічної діяльності : Діяльність підприємств : Статистична інформація : Державна служба статистики України у Івано-Франківській області [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ifstat.gov.ua/>

3. Мировая практика СЭЗ (по материалам World Economic Journal) [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://daily-finance.ru/articles/2013-02-01/df/25280>

4. Ротань Н. В. Інноваційний розвиток регіонів України та фактори, що на нього впливають / Н. В. Ротань, О. О. Комліченко // Інформаційні технології в освіті, науці та виробництві. – 2013. – Вип. 1 (2).

5. Рудченко С. М. Стимулювання трудової діяльності науково-педагогічних працівників / С. М. Рудченко // Соціальні технології : актуальні проблеми теорії та практики. – 2012. – Вип. 56.

6. Слободчук М. С. Технополіси в моделі інноваційного розвитку економіки / М. С. Слободчук // Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. Економіка. – 2010. – Вип. 10.

7. Соловьев В. П. Инновационная деятельность как системный процесс в инновационной экономике. (Синергетические эффекты инновации) / В. П. Соловьев. – К. : Феникс, 2006.

8. Чорний Р. С. Теоретико-методологічні та прикладні засади розвитку просторових форм організації українського суспільства в контексті використання трудового потенціалу: автореф. дис. ... докт. екон. наук: 08.00.05 / Р. С. Чорний. – Миколаїв, 2014.

УДК 330.322:339.9:332

Ковальова М. Л.,

к.е.н., доцент, кафедра економіки та менеджменту,
Київський національний університет культури і мистецтв, м. Київ

ІНВЕСТИЦІЇ ЯК НЕОБХІДНА УМОВА РОЗВИТКУ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ РЕГІОНІВ

У статті обґрунтовується необхідність системного впровадження заходів щодо підвищення інвестиційної привабливості регіонів як необхідної умови ефективної зовнішньоекономічної діяльності на регіональних рівнях, оскільки в сучасних умовах економічний розвиток будь-якої країни багато в чому залежить від ефективної зовнішньоекономічної діяльності як самої держави, так і окремих її регіонів. Активізація глобалізаційних та інтеграційних процесів обумовлює необхідність дослідження та пошуку шляхів підвищення ефективності регіонального управління у сфері зовнішньоекономічної діяльності. Актуальності це питання набуває у зв'язку з тенденцією до лібералізації зовнішньоекономічних зв'язків. Підвищення рівня інвестиційної привабливості регіонів вимагає удосконалення законодавчої бази в питаннях інвестиційного розвитку та інституціонального перетворення на регіональних рівнях та децентралізації управління в тих питаннях, розв'язання яких на регіональних рівнях є більш ефективним.

Ключові слова: інвестиції, глобалізація, регіональний розвиток, зовнішньоекономічна діяльність, модернізація, інвестиційна політика.

ИНВЕСТИЦИИ КАК НЕОБХОДИМОЕ УСЛОВИЕ РАЗВИТИЯ ВНЕШНЕЭКОНОМИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ РЕГИОНОВ

Ковалёва М. Л.

В статье обосновывается необходимость системного внедрения мероприятий по повышению уровня инвестиционной привлекательности регионов как необходимого условия эффективной внешнеэкономической деятельности на региональных уровнях, так в современных условиях экономическое развитие любой страны во многом зависит от эффективной внешнеэкономической деятельности как самого государства так и отдельных его регионов. Активизация процессов глобализации и интеграции обуславливает необходимость исследования и поиска путей повышения эффективности регионального управления в сфере внешнеэкономической деятельности. Актуальности данному вопросу придает и тенденция к либерализации внешнеэкономических связей. Повышение уровня инвестиционной привлекательности регионов требует усовершенствования законодательной базы в вопросах инвестиционного развития и

институционального преобразования на региональных уровнях, а также децентрализации управления в тех вопросах, решение которых на региональных уровнях является более эффективным.

Ключевые слова: инвестиции, глобализация, региональное развитие, внешнеэкономическая деятельность, модернизация, инвестиционная политика.

INVESTMENT AS A NECESSARY CONDITION FOR THE DEVELOPMENT OF FOREIGN ECONOMIC ACTIVITY OF THE REGION

Kovalova M.

In the article is based the need for the system introduction of measures for raising the level of the investment attractiveness of the regions as of the necessary condition of effective foreign economic activity at the regional levels. Under the contemporary conditions the economic development of any country in many respects depends on the effective foreign economic activity both of the state herself and its separate regions. Mobilization of domestic investment and wide attraction of external investment can ensure implementation of modernized transformation. The main task of the regional levels promoting the companies that are investing in the economy of a particular region. One of the measures of regulation at the international level to favor international investment agreement. These agreements are negotiated and fixed measures to control foreign investment between the relevant countries. The making more active of the processes of globalization and integration specifies the need for study and search for the ways of increasing the effectiveness in regional control in the sphere of foreign economic activity. Urgency to this question gives tendency toward the liberalization of foreign economic ties. Raising the level of the investment attractiveness of regions requires the improvement of the legislative base in questions of investment development. Institutional conversion at the regional levels, and also decentralization of management in those questions, whose solution at the regional levels is more effective.

Keywords: investment, globalization, regional development, foreign economic activity, modernization, investment policy.

Постановка проблеми. В сучасних умовах глобалізації та інтеграції економічний розвиток будь-якої країни багато в чому залежить від ефективної зовнішньоекономічної діяльності як самої держави, так і окремих її регіонів. Розширення міжрегіонального співробітництва, як всередині країни так і за її межами, посилення ролі регіонів, активізація глобалізаційних та інтеграційних процесів обумовлює необхідність дослідження та пошуку шляхів підвищення ефективності регіонального управління у сфері зовнішньоекономічної діяльності. В теперішній час це питання набуває особливого значення, оскільки існує тенденція до лібералізації зовнішньоекономічних зв'язків, що значною мірою впливає на характер взаємодії міжнародної, національної та регіональної економіки.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженнями підвищення ефективності зовнішньоекономічної діяльності регіонів займаються такі українські науковці як Батченко Л. В., Макогон Ю. В., Денисенко М. П. [2], Михайлова Л. І. [2], Грищенко І. М. [2], Гречан А. П. [2], Прокопенко О. В. [3], Захаркіна Л. С. [3], Курило С. В. [4], Качурець Ч. І. [6], Крючкова І. В. [7] та інші. Проте сучасні умови розвитку економіки України потребують подальшого дослідження цього питання.

Мета статті. Обґрунтування необхідності системного впровадження заходів щодо підвищення інвестиційної привабливості регіонів як необхідної умови ефективної зовнішньоекономічної діяльності на регіональних рівнях.

Основні результати дослідження. Сучасний етап розвитку української економіки визначає необхідність системної модернізації економіки, що буде мати своїм наслідком сталий економічний розвиток. Саме це завдання було зазначено в Програмі економічних реформ «Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна влада». Серед основних шляхів досягнення зазначеної мети в даній програмі було визначено поліпшення умов залучення інвестицій. Адже лише мобілізація внутрішнього інвестиційного ресурсу та широке залучення зовнішніх інвестицій можуть забезпечити здійснення модернізаційних перетворень [1]. Закордонний досвід показує, що інвестиційна політика регіону є чинником зростання ефективності зовнішньоекономічної діяльності та, як наслідок, стабілізації економіки. В сучасних соціально-економічних умовах кількість і глибина економічних і соціальних проблем, які потребують скорішого вирішення, настільки велика, що єдиним можливим шляхом досягнення поставлених реформами цілей є поступовий і систематичний рух на шляху побудови нового інвестиційного механізму в умовах розвитку ринкових відносин.

На даному етапі розвитку нашої країни саме інвестиції виступають тією рушійною силою, що здатна значно прискорити розвиток регіонів та держави в цілому. Світовий досвід свідчить, що одним з головних чинників, які визначають необхідність залучення інвестицій, є недостатність власних фінансових ресурсів для розвитку певного сектору економіки, що є наслідком скорочення обсягів виробництва. Однією з головних проблем, що виникають в процесі реалізації державної інвестиційної політики, є неузгодженість дій державних органів влади на регіональних та загальнонаціональному рівнях.

Одне з головних завдань органів влади на регіональних рівнях – сприяння компаніям, які зацікавлені в інвестуванні своїх коштів в економіку певного регіону. Проте процес інвестування на регіональному рівні має певні особливості, які пов'язані насамперед зі специфікою джерел інвестування та обмеженістю стадій відтворення, що відбуваються в регіональних структурах [2].

Низький рівень залучення інвестицій обумовлений, пер за все, несприятливим інвестиційним кліматом в Україні. Так, ряд міжнародних організацій істотними чинниками непривабливості інвестування в Україну вважають недосконалість законодавства, високий

рівень корупції, а також слабкість регуляторного середовища. У традиційному рейтингу економічних свобод, який складає аналітичний центр Heritage Foundation/Wall Street Journal Україна знаходиться на 125 місці з 161 країни світу. Для цієї підгрупи країн характерними рисами є проведення на державному рівні політики валютних обмежень, маніпулювання банківською системою і застосування інших обмежень [3].

Отже інвестор, що планує вкласти кошти в економіку України, що певним чином вплине й на зовнішньоекономічну діяльність конкретного регіону та країни в цілому, несе певні ризики, які умовно можна поділити на чотири групи, що представлені в табл. 1.

Представлені в табл. 1 інвестиційні ризики значним чином впливають на розвиток зовнішньоекономічної діяльності як країни так регіонів. Подолання зазначених ризиків є першочерговим завданням при вирішенні питань підвищення зовнішньоекономічної діяльності регіонів.

Таблиця 1. Інвестиційні ризики в Україні

Економічні	Нормативно-правові	Фінансові	Політичні
- низький рівень залучення внутрішніх інвестицій; - зростання інфляційних очікувань; - нерівномірний регіональний розвиток.	- недосконалість нормативно законодавчої бази в питаннях захисту прав інвесторів: - бюрократизм; - високий рівень корупції.	- низький рівень розвитку національного фондового ринку; - неплатоспроможність багатьох національних банків у випадки різкої зміни курсу гривни.	- політична нестабільність; - часта зміна нормативно-правових актів.

Джерело: складено автором на основі [3].

Система державних гарантій прав та інтересів іноземних інвесторів ґрунтується на трьох рівнях [4]:

1. на рівні законодавства країн-одержувачів, де гарантується недоторканість власності. Обумовлюється тим, що конфіскація майна або інших активів проводиться на підставі рішення суду і тільки за обставин, визначених законом;

2. на багатосторонньому рівні. Наприклад, до Конвенції із регулювання інвестиційних суперечок між державами та громадянами інших країн, що була підготовлена Всесвітнім банком у 1966 р., уже приєдналися близько ста країн. У разі виникнення суперечок між державою, що приймає, та іноземним інвестором останній може звертатися по захист не до держави, з якої походять інвестиції, а до Міжнародного центру з регулювання інвестиційних суперечок при Всесвітньому банку у Вашингтоні [5];

3. на двосторонньому рівні, переважно за допомогою укладення між країнами угод про заохочення та захист інвестицій.

Проте завдання Багатосторонньої угоди з інвестицій полягає у створенні багатостороннього режиму, який закріпить принцип недискримінації та обмежить виключення із національного законодавства. Таким чином, намагання урядів нав'язати обмеження в інтересах національної промисловості розглядатимуться згідно з правилами Угоди. Виключення з такої протекціоністської політики можуть бути зроблені для малих та середніх компаній, які обслуговують як постачальників, так і отримувачів нових технологій, також в інтересах національних економік, щоб потенційні одержувачі зростаючих потоків інвестицій робили це за найменшими цінами, за високої якості продукції та послуг [6].

Одним із заходів регулювання на міжнародному рівні виступають міжнародні інвестиційні угоди. В них узгоджуються та закріплюються заходи по регулюванню іноземних інвестицій між відповідними країнами.

Наразі у світовій практиці застосовується універсальний набір заходів, які використовуються для залучення іноземного капіталу, серед яких найвагомішого значення набувають податкові стимули та нефінансові стимули. У різних комбінаціях ці заходи залучення іноземних інвестицій використовуються в усіх країнах [7].

Прояв державного регулювання інвестиційної діяльності здійснюється через сукупність державних підходів і рішень, закріплених законодавством, організаційно-правових форм, у рамках яких інвестор здійснює свою діяльність. Таке регулювання може виражатись у безпосередньому (прямому) управлінні державними інвестиціями: системі податків з диференціюванням податкових ставок і податкових пільг, фінансової допомоги у вигляді дотацій, субсидій, бюджетних позичок, пільгових кредитів, у фінансовій і кредитній політиці, ціноутворенні, випуску в обіг цінних паперів, амортизаційній політиці [7].

Як наслідок вищезазначеного, виникає необхідність реформування владних інституцій і розширення повноважень органів місцевого самоврядування за європейським зразком суттєво підвищує зацікавленість представницьких органів на місцях у розробці реалістичних інвестиційних проектів, активізації роботи з потенційними іноземними інвесторами, створенні сучасних маркетингових програм для окремих регіонів та територій.

У розвинених країнах діє принцип, за яким для іноземних інвесторів створюється національний режим господарської діяльності. Декларацією про міжнародні капіталовкладення та багатонаціональні підприємства, що ухвалена у 1976 р., Організація економічного співробітництва та розвитку рекомендує своїм країнам-членам надавати підприємствам з іноземними інвестиціями режим відповідно до законодавства країни-одержувача, а також урахувати норми міжнародного права і міжнародних договорів. Цей режим повинен бути не менш сприятливим, ніж той, який створює держава для національних економічних суб'єктів [8].

Законодавча база є найважливішим напрямком державного регулювання іноземних інвестицій. В Україні єдину державну стратегію у сфері інвестиційної діяльності визначає Верховна Рада України, яка створює законодавчу базу для сфери інвестиційної діяльності;

затверджує пріоритетні напрями інвестиційної діяльності як окрему загальнодержавну програму у складі Програми діяльності Кабінету Міністрів України, загальнодержавних програм економічного, науково-технічного, соціального розвитку, охорони довкілля; в межах Державного бюджету України визначає обсяг асигнування для фінансової підтримки інвестиційної діяльності.

Переважає більшість заходів державного регулювання впроваджується за допомогою правових форм. Тому вдосконалення системи та принципів правового регулювання іноземного інвестування є вирішальним фактором підвищення ефективності зовнішньоекономічної діяльності, передусім на регіональних рівнях.

Висновок. Одним із найвагоміших чинників, що впливає на розвиток зовнішньоекономічної діяльності регіонів та країни, в цілому, є високий рівень інвестиційної привабливості регіонів, що в свою чергу вимагає удосконалення законодавчої бази в питаннях інвестиційного розвитку та інституціонального перетворення на регіональних рівнях, створення балансу державного управління розвитком зовнішньоекономічної діяльності та децентралізації управління в тих питаннях, розв'язання яких на регіональних рівнях є більш ефективним.

1. *Пріоритети інвестиційної політики у контексті модернізації економіки України.* – К.: НІСД, 2013.

2. *Інвестиційно-інноваційна діяльність: теорія, практика, досвід: [монографія]* / Денисенко М. П. [та ін.]; за ред. М. П. Денисенка, Л. І. Михайлової. – Суми: ВТД Університетська книга, 2008.

3. *Прокопенко О. В. Оцінка інноваційно-інвестиційної складової розвитку зовнішньоекономічної діяльності України* / О. В. Прокопенко, Л. С. Захаркіна // *Вісник Східноєвропейського університету економіки і менеджменту.* – 2010. – № 1 (7).

4. *Курило С. В. Інвестиційна політика, її сутність і роль сучасних умовах* / С. В. Курило // *Держава та регіони.* – 2009. – № 2.

5. *Киреев А. П. Международная экономика : в 2-х ч. / А. П. Киреев.* – М.: *Международные отношения,* 1997. – Ч. I. : *Международная микроэкономика : движение товаров и факторов производства.*

6. *Качурець Ч. І. Міжнародні інституції для лібералізації прямих іноземних інвестицій [Електронний ресурс]* / Ч. І. Качурець, В. С. Корчун. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/Articles/Kultnar/knp59/knp59_119-120.pdf

7. *Крючкова І. В. Теоретико-методологічні аспекти державного регулювання інвестиційної політики як важливого фактора економічного зростання* / І. В. Крючкова, Р. В. Попельнюхов // *Вісник Хмельницького національного університету.* – 2010. – № 1, Т. 2.

8. *Шарова Ф. Л. Экономика иностранных инвестиций* / Ф. Л. Шарова. – М.: МИЭП, 2007.

УДК 658.014

Боковець В. В.,

к.е.н., докторант кафедри економіки і права,
Національний університет харчових технологій, м. Київ

КОРПОРАТИВНІ КОНФЛІКТИ ПРИ ПЕРЕРОЗПОДІЛІ ВЛАСНОСТІ

В статті розглянуто корпоративні конфлікти, які пов'язані із перерозподілом власності. Визначено причини виникнення таких конфліктів, проведено їх систематизацію та наслідки і розглянуто особливості корпоративних конфліктів, які пов'язані із перерозподілом власності. Показано, що забезпечення побудови ефективної системи корпоративного управління може зменшити рівень напруги в корпораціях, частоту та глибину корпоративних конфліктів. Чітке визначення відповідальності та повноважень в структурі управління, забезпечення дотримання прав акціонерів, узгодження стратегічних цілей корпорацій з цілями менеджменту та учасників корпоративних відносин можуть мінімізувати виникнення конфліктів в організації. В статті розкрито основні причини рейдерства та охарактеризовано методи захисту від недружніх захоплень. Основним чинником зниження конфліктності в корпораціях визначено створення прозорого правового поля.

Ключові слова: корпоративні конфлікти, перерозподіл, власність, рейдерство, управління, відповідальність, повноваження, акціонери.

КОРПОРАТИВНЫЕ КОНФЛИКТЫ ПРИ ПЕРЕДЕЛЕ СОБСТВЕННОСТИ

Боковец В. В.

В статье рассмотрены корпоративные конфликты, связанные с перераспределением собственности. Определены причины возникновения таких конфликтов, проведена их систематизация и последствия и рассмотрены особенности корпоративных конфликтов, связанных с перераспределением собственности. Показано, что обеспечение построения эффективной системы корпоративного управления может уменьшить уровень напряжения в корпорациях, частоту и глубину корпоративных конфликтов. Показано, что четкое определение ответственности и полномочий в структуре управления, обеспечение соблюдения прав акционеров, согласование стратегических целей корпораций с целями менеджмента и участников корпоративных отношений могут минимизировать возникновение конфликтов в организации. В статье раскрыты основные причины рейдерства и охарактеризованы методы защиты от недружественных захватов. Основным фактором снижения конфликтности в корпорациях определено создание прозрачного правового поля.

Ключевые слова: корпоративные конфликты, передел, собственность, рейдерство, управление, ответственность, полномочия, акционеры.

CORPORATE CONFLICTS IN REDISTRIBUTION OF PROPERTY

Bokovets V.

The article deals with corporate conflicts related to the redistribution of property. Causes and consequences of such conflict are identified and carried out their systematization. It was found that the characteristics of corporate conflicts related to the redistribution of property, determined by the legal form of corporations and corporate governance. Providing an efficient system of corporate governance can reduce the stress level in corporations, the frequency and depth of corporate conflicts. Definition of responsibility and authority in the governance structure, ensuring the rights of shareholders, the coordination of strategic objectives with the goals of corporate management and corporate relations participants may minimize the occurrence of conflicts in the organization. The article reveals the main reasons for raiding and describes methods of protection against hostile takeovers. The main factor in the reduction of conflicts in corporations determined the creation of a clear legal framework.

Keywords: corporate conflicts, redistribution, property, raiding, management, responsibility, authority, shareholders.

Постановка проблеми. Більшість науковців схиляється до думки, що виникнення корпоративних конфліктів впливає із сутності корпорації, її організаційно-правової форми, яка передбачає відділення права власності від процесу управління. З огляду на це більшість корпоративних конфліктів пов'язано зі зміною власників та особливостями корпоративного управління – особливістю здійснення контролю власників над діями менеджерів.

Корупція і відсутність достатнього захисту прав приватної власності створюють підґрунтя як для переділу сфер впливу, так і для розвитку корпоративного протистояння. Саме відсутність захисту приватної власності знизила рейтинг України в списку Doing Business за показником «захист міноритарних акціонерів» зі 107 місця у 2014 році – до 109 місця в 2015. Серед сьогоденних тенденцій – участь у конфліктах осіб з громадянством іншої держави, залучення в процес збройних формувань, видання судових рішень заднім числом від судів із зони АТО і зменшення ролі банків у захисті прав власності [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання корпоративних конфліктів досліджується багатьма як зарубіжними, так і українськими науковцями. Серед них: Губін Є. [8], Друзин Р. [7], Євтушевський В. [4], Ільєсова Є. [3], Леось О. [9], Ліщинський М. [10], Уайлі Д. [6], Холод В. [2] та ін.

Мета статті. Здійснити класифікацію, визначити причини, особливості виникнення та протікання корпоративних конфліктів, пов'язаних із перерозподілом власності. Охарактеризувати рейдерство як один із видів корпоративних конфліктів.

Основні результати дослідження. Причини виникнення та можливість розвитку конфліктів, пов'язаних із перерозподілом власності виступають: недосконале корпоративне законодавство України в частині неврегульованості та суперечливості правового поля функціонування корпорацій, застарілі правові норми; недосконала система захисту корпоративних прав, що викликана відсутністю спеціалізації суддів, які б могли вирішувати корпоративні спори, високий рівень корумпованості та політизації судових рішень, що приймаються; можливість адміністративного втручання органів державної влади у діяльність корпорацій шляхом здійснення тиску через державні органи, реалізацію корупційних схем; низький рівень корпоративної культури, що проявляється низькому рівні освіти, викривленні інформації, неузгодженості стратегічного та тактичного планування.

Основними задачами корпоративного управління виступають: удосконалення системи захисту прав та законних інтересів акціонерів та забезпечення рівноправності акціонерів; удосконалення системи розкриття інформації та забезпечення прозорості діяльності товариств; розмежування повноважень між органами управління товариства та ін.

Корпоративні конфлікти можна класифікувати як внутрішні та зовнішні, що характеризує локалізацію конфлікту та визначає механізми управління ними.

При цьому внутрішній конфлікт стосується інтересів власників підприємства та учасників корпоративних відносин. В цьому разі учасниками конфлікту виступають: акціонери – акціонери, акціонери – менеджмент. При виникненні таких конфліктів вони у більшості випадків виникають із приводу реалізації акціонерами прав власності, можливості участі акціонерів в управлінні товариством, нарахування та одержання дивідендів, доступу до інформації, виконання рішень вищого та контрольного органів акціонерного товариства, дотримання органами управління корпорації визначених повноважень та відповідальності.

Таким чином, коли учасниками конфлікту виступають акціонери, можливі конфліктні ситуації, що пов'язані із реалізацією або переуступкою корпоративних прав, розподілом доходів АТ, незадоволенням темпами капіталізації тощо.

Так, для міноритарних акціонерів важлива виплата дивідендів, тобто одержання прибутку на вкладений капітал у короткостроковому періоді, натомість для мажоритарних акціонерів переважає стратегічний розвиток підприємства із визначеною перспективою капіталізації придбаних активів.

Інформаційні обмеження для міноритарних акціонерів більші, вони мають також обмежену можливість втручання в управління корпорацією, що також може бути причиною виникнення конфліктів.

Виникнення конфліктів між власниками та менеджментом будується на різних завданнях в управлінні корпорацією та різному розумінні стратегічних цілей корпорації. Так, для менеджерів більша схильність до ризику, оскільки вони ризикують не своїм майном, а майном акціонерів. Крім того, причиною конфліктів може стати намагання менеджерів здійснювати поточне управління корпорацією без рахування думки акціонерів.

До зовнішніх корпоративних конфліктів залучаються сторонні структури, тому коло учасників корпоративних конфліктів розширюється. В цьому разі учасниками конфлікту виступають: акціонери – стороння організація, менеджмент – стороння організація, акціонери і менеджмент – стороння організація. В якості сторонньої організації можуть виступати як інші корпоративні об'єднання або організації, так і держава.

Конфлікт корпорація – стороння організація може бути викликаний несвоєчасністю розрахунків з кредиторами, несвоєчасним погашенням дебіторської заборгованості, недотриманням правил чесної конкуренції як корпорацією, так і іншими гравцями ринку.

Причинами корпоративних конфліктів корпорація – держава можуть бути: несвоєчасність сплати податків акціонерного товариства та сплата податків у неповному обсязі; недостатній рівень соціальної відповідальності корпорацій, що пов'язано із недотриманням екологічності виробництва, випуску безпечної для споживання продукції тощо.

Сила руйнації при розвитку зовнішніх корпоративних конфліктів значно більша, що викликано ускладненням втручання в хід корпоративного конфлікту власників та менеджменту корпорації і, відповідно, неможливістю управління конфліктом. Тому, з огляду на вищезазначене, важливим завданням є розроблення та реалізація заходів щодо запобігання виникненню таких конфліктів.

Однією із причин виникнення корпоративних конфліктів, пов'язаних зі зміною власників, є намагання здійснити зміну власників незаконними способами.

Останні кілька років економіку України все сильніше збурюють «корпоративні війни», і в першу чергу – так звані агресивні поглинання, захват контролю над суб'єктами господарювання з використанням незаконних методів, масовими порушеннями прав і законних інтересів акціонерів. Часом корпоративні конфлікти набувають крайніх форм: силовий захват підприємств. Дуже часто корпоративний конфлікт супроводжується порушенням прав тієї або іншої групи акціонерів та порушенням норм законодавства і практично завжди конфлікт призводить як до прямих витрат, пов'язаних з його розв'язанням та ліквідацією негативних наслідків конфлікту, так і до непрямих витрат [2].

Корпоративні конфлікти, спрямовані на захоплення підприємств, за способами їх здійснення можуть бути класифіковані наступним чином (табл.).

В цьому разі корпоративні конфлікти приймають такі форми як: силове захоплення підприємств, особисті погрози акціонерам і менеджерам, кримінальні позови. Часто корпоративні конфлікти супроводжуються порушенням норм і вимог законодавства і майже завжди порушенням або обмеженням прав тієї чи іншої групи акціонерів [4].

У науковій літературі описано чотири основних способи захоплення підприємства [5]: через акціонерний капітал; кредиторську заборгованість; через органи управління; через оспорювання результатів приватизації.

Таблиця. Корпоративні конфлікти, спрямовані на захоплення підприємств

Класифікаційна ознака	Види конфліктів	Дії, що спрямовані на захоплення
За ступенем законності дій загарбників	<ul style="list-style-type: none"> • загарбницькі дії, здійснювані в рамках закону; • дії, здійснювані з порушеннями норм корпоративного законодавства; • дії, вчинені з грубим порушенням законодавства 	<ul style="list-style-type: none"> • корпоративний шантаж, скупка акцій, корпоративна розвідка; • недотримання встановленого законом порядку скликання та проведення загальних зборів акціонерів, нехтування правами акціонерів; • примушення до здійснення угоди, вимагання, підробка і викрадення документів, підкуп суддів і правоохоронних органів, незаконний збір інформації
За обсягом порушених прав	<ul style="list-style-type: none"> • конфлікти відносно повноважень і прав між органами управління товариства – виконавчим органом, радою директорів, загальними зборами акціонерів, ревізійною та лічильною комісіями. • порушення прав акціонерів 	<ul style="list-style-type: none"> • оспорювані права: право призначення керівника підприємства; право схвалення великих угод та правочинів із зацікавленістю; право розпорядження фінансовими потоками; інші права та їх комбінації; • право на участь у загальних зборах акціонерів; право на отримання дивідендів від діяльності підприємства; право акціонера закритого акціонерного товариства на переважну купівлю акцій, право на переважне одержання додаткових акцій та ін.

Джерело: складено автором за [3].

Одним із розповсюджених варіантів рейдерства виступає збільшення частки рейдера у статутному капіталі. Таке збільшення частки володіння акціонерним капіталом може здійснюватись через придбання акцій у міноритаріїв, ініціювання або перешкоджання проведенню зборів акціонерів, подання позову до суду для визначення законності прав мажоритарія.

Намагання підвищити рентабельність власного капіталу корпорації може стати причиною порушення фінансової стійкості корпорації, а надмірне боргове навантаження призвести до неможливості повернення позики, що дозволило б банківській установі пред'явити право на корпоративні активи.

Порушення фінансової стійкості може також проявлятися у несвоєчасному поверненні боргів рібним кредиторам. Така ситуація може стати приводом для перекупки кредиторської заборгованості з премією для її онсолідації, що дозволяє при одночасному пред'явленні до виплати дає можливість скупати майно корпорації як неплатоспроможного боржника через оголошення процедури банкрутства. При цьому вартість корпорації може бути значно нижче ринкової.

У процес перерозподілу активів між бізнес-групами може втрутись держава. Проведення приватизації державних підприємств з метою покращення управління для підвищення ефективності діяльності підприємств може бути здійснена на користь конкретної бізнес-групи, а оспарювання результатів приватизації може стати інструментом зміни власників приватизованого підприємства.

Один із варіантів розвитку корпоративних конфліктів є силове захоплення корпорації – рейдерство, яке розглядають як вилучення майна на нібито законних підставах, в основі виникнення яких лежать прогалини в законі або системні недоліки функціонування державних інститутів (судової та правоохоронної систем, системи реєстрації юридичних осіб тощо).

У науковій літературі в основному розрізняють три види рейдерства:

- 1) "біле", яке передбачає законне поглинання компаній. Це так званий зарубіжний варіант рейдерства;
- 2) "сіре", яке виявляється можливим через недосконалість законодавства»
- 3) "чорне" – однозначно кримінальні механізми захоплення об'єктів чужої власності технологіями, які самі по собі не є злочинними, однак на окремих етапах їх реалізації можуть включати скоєння різних злочинів, у тому числі корупційних ("сірі" схеми).

Д. Уайлі [6] визначає чинники, що збільшують ризик рейдерських атак: наявність міноритарних акціонерів, які не одержують суттєвих доходів; наявність боргів, термін погашення яких минув; низький рівень консолідованості контрольного пакету акцій (мінімальний рівень консолідації – 30%); наявність акціонерів або звільнених працівників, які не задоволені діями керівництва компанії; наповнення статутного фонду переважно за рахунок нематеріальних активів та акцій інших компаній, що знаходяться на стадії банкрутства, або шляхом придбання технічних цінних паперів; відсутність реєстраційних документів на майно підприємства; правова безграмотність пайщиків; віддаленість об'єктів можливих рейдерських атак від місця знаходження власників.

Дія цих чинників підсилюється політичною, соціальною, економічною ситуацією в країні. Рейдерство можна розглядати як неформальний інститут переділу власності. На думку експертів Центру дослідження корпоративних цінностей, терміном «рейдерство» позначають доволі широкий спектр дій: від звичайного законного недружнього поглинання об'єктів власності до відверто «бандитського» захоплення підприємства.

Способи захисту від недружніх поглинань:

- побудова захищеної корпоративної структури шляхом розосередження активів по різних юридичних особах, які будуть підконтрольні власникам;
- переведення активів під заставу, що ускладнює процес при здійсненні намірів;
- створення системи підконтрольної кредиторської заборгованості;
- передача нерухомого майна по договору оренди з правом викупу підконтрольній компанії.

Грамотна реструктуризація активів допоможе уникнути атаки через банкрутство або податкові претензії [7].

Узагальнення точок зору науковців дозволяють зробити висновок, що корпоративні конфлікти проявляються через ненавмисне порушення норм законодавства; боротьбу за владу – поглинання і витиснення; тактичні конфлікти – розподіл дивідендів і нерозподіленого прибутку; конфлікти з вищим менеджментом; створення несприятливого іміджу або зниження конкурентоспроможності; конкурентний шантаж (грінмейл) [6; 8; 9].

У зв'язку із тим, що корпоративне управління характеризується низьким рівнем корпоративної культури, невідповідністю існуючої практики корпоративного управління загальноприйнятим принципам, недостатньою координацією дій органів державного управління у сфері регулювання корпоративних відносин, неефективністю управління корпоративними правами тощо [10].

Висновок. Для запобігання корпоративним конфліктам менеджмент та власники повинні досягнути балансу інтересів та цілей. Цьому будуть сприяти: врахування інтересів власників акцій як міноритарних, так і мажоритарних, врахування цілей менеджменту та працівників корпорації. Крім того одним із пріоритетів корпоративного управління повинно стати при виборі корпоративної стратегії узгодження інтересів учасників корпорації: власників, менеджменту, найманих працівників.

1. Ормоцадзе М. *Хто і навіщо провокує корпоративні конфлікти в Україні* [Електронний ресурс] / М. Ормоцадзе // *Finance.ua*. – Режим доступу: <http://news.finance.ua/ua/news/-/350445/hto-i-navishho-provokuye-korporatyvni-konflikty-v-ukrayini>

2. Холод В. В. *Корпоративні конфлікти та шляхи їх подолання* [Електронний ресурс] / В. В. Холод, Л. С. Резнікова. – Режим доступу: http://rusnauka.com/31_PRNT_2010/Economics/73501.doc.htm

3. Ильясова Е. В. *Классификация корпоративных конфликтов* / Е. В. Ильясова // *Научная сессия МИФИ – 2008*. – Т. 15.

4. Євтушевський В. А. *Основи корпоративного управління: [навч. посіб.]* / В. А. Євтушевський. – К. : Знання-Прес, 2009.

5. Друзин Р. В. *К вопросу о видах рейдерства в сельском хозяйстве* / Р. В. Друзин / *Проблемы развития финансовой системы Украины в условиях глобализации : сб. трудов IV*

международ. Науч.-практ. конф. аспирантов и студ. – Симферополь : Центр Стабилизации, 2008.

6. Уайли Д. Корпоративное управление. Владельцы, директора и наемные работники АО / Д. Уайли. – М. : Джон Уайли энд Санз, 2010.

7. Друзин Р. В. О противодействии недружественным слияниям и поглощениям в сельском хозяйстве / Р. В. Друзин // Культура народов Причерноморья. – 2011. — № 208.

8. Управление и корпоративный контроль в акционерном общества / под. ред. Е. П. Губина. – М. : Юристъ, 2009.

9. Леось О. Ю. Шляхи урегулювання корпоративних відносин у системі управління підприємствами [Електронний ресурс] / О. Ю. Леось, В. П. Хмельницька, М. Ю. Очкалова. – Режим доступу: [http://www.dbuara.dp.ua/zbirnik/2012-01\(7\)/12loysup.pdf](http://www.dbuara.dp.ua/zbirnik/2012-01(7)/12loysup.pdf)

10. Ліщинський М. П. Сутність та причини корпоративних конфліктів в аграрних корпоративних структурах / М. П. Ліщинський // Науковий вісник НУБіП України. Серія: «Економіка, аграрний менеджмент, бізнес». – 2012. – 177 (4).

УДК 330.113.2

Бурлуцька С. В.,

к.е.н., доцент, кафедра фінансового менеджменту

та фондового ринку,

Одеський національний економічний університет, м. Одеса

ЭНТРОПИЙНИ ХАРАКТЕРИСТИКИ МЕХАНІЗМІВ ПРУЖНОЇ РЕАКЦІЇ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ СИСТЕМИ

У статті досліджені прояв та динаміка структурної ентропії, визначені ентропійні характеристики механізмів пружної реакції соціально-економічної системи на шоківі збурення. Запропоновано формулу визначення структурної ентропії Шеннона для видів економічної діяльності з урахуванням експортно-імпортних потоків. Сформульовані альтернативні гіпотези щодо інтерпретації результатів емпіричної верифікації зв'язку кризових явищ з рівнем ентропії. Доведено, що скорочення структурної ентропії відповідає пластичній реакції економіки, а зростання – пружній реакції. Обґрунтовано можливість використання структурної ентропії як випереджального індикатора рецесійних шоків. Наведені рекомендації щодо покращення інформаційної якості та достовірності ентропійних характеристик соціально-економічних систем.

Ключові слова: ентропія, соціально-економічна система, рецесія, пластичність, пружність, випереджальний індикатор.

ЭНТРОПИЙНЫЕ ХАРАКТЕРИСТИКИ МЕХАНИЗМОВ УПРУГОЙ РЕАКЦИИ СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОЙ СИСТЕМЫ

Бурлуцкая С. В.

В статье исследованы проявление и динамика структурной энтропии, определены энтропийные характеристики механизмов упругой реакции социально-экономической системы на шоковые возмущения. Предложена формула определения структурной энтропии Шеннона для видов экономической деятельности с учетом экспортно-импортных потоков. Сформулированы альтернативные гипотезы относительно интерпретации результатов эмпирической верификации связи кризисных явлений с уровнем энтропии. Доказано, что сокращение структурной энтропии соответствует пластичной реакции экономики, а рост – упругой реакции. Обоснована возможность использования структурной энтропии как опережающего индикатора рецессионных шоков. Приведены рекомендации по улучшению информационного качества и достоверности энтропийных характеристик социально-экономических систем.

Ключевые слова: энтропия, социально-экономическая система, рецессия, пластичность, упругость, опережающий индикатор.

CHARACTERISTICS ENTROPY OF RESILIENCE REACTION MECHANISMS OF THE SOCIO-ECONOMIC SYSTEM

Burlutska S.

The failure of an early overcoming of the consequences of the recession necessitates a systematic study of the reaction mechanism national socio-economic system in crisis. The structural entropy manifestation and dynamics, defined characteristics entropy of resilience reaction mechanisms of the socio-economic system to a shock disturbance are investigated in the paper. The proposed formula for determining Shannon structural entropy for economic activities taking into account export and import flows. Alternative hypotheses to the interpretation of the empirical verification results of the connection of crisis and the entropy level are formulated. It is proved that the structural entropy reduction corresponds to a plastic economic reaction, and growth – resilience reactions. The possibility of using structural entropy as leading indicator recessionary shocks is validated. Recommendations on improving information quality and credibility of characteristics entropy of the socio-economic systems are represented here. The offered theoretical-methodological framework forms a scientific basis for practical research of the stability social and economic systems at national and regional level and promotes advance in validity level of the government plans and programs.

Keywords: entropy, socio-economic system, recession, plasticity, resilience, leading indicator.

Постановка проблеми. В умовах подальшого розгортання фінансово-економічної кризи в Україні все більшої уваги заслуговує проблематика аналізу та моделювання динаміки соціально-економічних систем та її складових. Надшвидкісні темпи падіння національного виробництва та реальних доходів населення, стрімке знецінювання національної валюти свідчать про недостатню стійкість вітчизняної економіки та її неспроможність пружно реагувати на шоківі збурення ендогенного характеру. Одним з дієвим інструментів розв'язання питань з окресленої проблематики є ентропійний підхід до оцінки ступеня хаотичності складних систем.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Ентропійна міждисциплінарна парадигма є досить популярним інструментом пояснення непередбачених аномалій соціально-економічного розвитку. Це обумовило появу широкого спектру досліджень тих або інших ентропійних проявів суспільно-економічного буття. Так, у монографічному дослідженні О. Корольова [1] показник ентропії використано для аналізу часових рядів та моделювання процесів розподілу ресурсів. Акцент на використанні ентропійних методів дослідження під час моделювання критичних явищ у фінансово-економічних системах зроблено у роботі під

керівництвом В. Дербенцева [2]. У дослідженні С. Беренди [3] на підґрунті регіональної економічної ентропії робиться спроба кількісної оцінки основних детермінант процесу економічної інтеграції на рівні ЄС. Разом з тим, відкритим залишається питання зіставлення динаміки ентропії соціально-економічної системи та механізмів її реакції на шоківі рецесійні прояви.

Метою статті є дослідження прояву та динаміки структурної ентропії та визначення ентропійних характеристик механізмів пружної реакції соціально-економічної системи на шоківі збурення.

Основні результати дослідження. Аналіз останніх досліджень з даної проблематики обумовив увагу до близької за тематикою роботи проф. О. Грабчук щодо дослідження впливу невизначеності розподільчих процесів на загрозу виникнення фінансової рецесії. Автором робиться висновок, що «ентропія характеристик економічної системи, її субсистем та метасистеми у відношенні до системи може виступати як індикативна характеристика наближення до рецесії» [4]. Визнаючи справедливість цієї тези, слід привернути увагу до дискусійності використаної автором доказової бази. По-перше, у роботі О. Грабчук показник ентропії має від'ємне значення, що протирічить основним математичним вимогам [1] до цього показника. По-друге, сформована теза щодо зниження ентропії перед рецесією та під час її настання не знаходить достатньої емпіричної верифікації (результати розрахунків для різного складу регіональних систем дають різні показники динаміки ентропії). З цього приводу також слід зазначити, що наявні результати розрахунку ентропії Шеннона для оцінки кризових явищ, наприклад на валютних ринках, дійсно вказують на стрімке падіння показника (розрахованого на підґрунті часових рядів) у точці кризи [1]. По-третє, регіональна підсистема або національна соціально-економічна система є відкритою за своєю суттю, а отже оцінка виробництва ентропії без урахування обміну з зовнішнім середовищем (наприклад для національної економіки це, у першому наближенні, експортно-імпортні потоки) є помилковою.

Для ідентифікації кризових явищ в економіці та ступеню відповідної пружної реакції цілком логічне використання інтегральних показників економічної динаміки, наприклад, фондових індексів. Однак ступень розвитку вітчизняного фондового ринку знаходиться на такому низькому рівні, що інформаційна цінність його індексів мінімальна. З певними припущеннями в роботі використовується тільки показник валового внутрішнього продукту в розрахунку на особу в доларовому вимірюванні. Структуроутворюючими є секції видів економічної діяльності (КВЕД-2010). Оцінюючи неоднозначність наявних результатів емпіричної верифікації зв'язку кризових явищ з рівнем ентропії [2; 4], слід сформулювати дві можливі гіпотези.

Гіпотеза 1. Якщо показник ентропії характеризує ступінь відхилення соціально-економічної системи від упорядкованого та структурованого стану в бік більш хаотичного та безструктурного, то рецесійні процеси (шоківі збурення) порушують нормальне

функціонування економіки та обумовлюють формування додаткових структур та звязків необхідних для підтримки функціонування. У структурному аспекті це може свідчити про підвищення рівня диверсифікації (скорочення рівня концентрації) валового продукту за видами економічної діяльності, а отже зростання рівня ентропії. Ентропія Шенона для дев'ятнадцяти рівно-представлених секцій (КВЕД-2010) при абсолютно рівномірному розподілу видів діяльності буде наближатися до значення 2,944 нат.

Гіпотеза 2. Порушення нормального функціонування економіки обумовлює руйнування (порушення функціонування) існуючих звязків, зникнення слабких та нежиттєздатних структур, а отже скорочення рівня ентропії. Теоретично шоківий вплив може сформуванати структуру діяльності з абсолютною перевагою тільки однієї секції та відповідною ентропією прагнучою до нульового значення.

Запропоновані гіпотези відповідають розглянутим у попередніх дослідженнях механізмам забезпечення стійкості соціально-економічних систем [5]. Гіпотеза 1 відповідає пружній реакції системи на шоківі збурення адже передбачає адаптацію системи без значних структурних змін. Гіпотеза 2 – пластична реакція системи (як результат значного шоку, або вичерпання резервів пружної реакції) та відповідна деформація структури діяльності. З позицій синергетики реалізація першої гіпотези є еволюцією системи до рівноважного стану, який по аналогії з газовим середовищем є найбільш хаотичним. Друга ж гіпотеза, за своїм економічним змістом, ілюструє потенційний шлях виродження економіки до рівня окремого виробництва (виду діяльності) та її фактичної «загибелі». Отже, ідентифікація (забезпечення) певних рівнів скорочення або зростання ступеню хаотичності не є свідомством (інструментом) позитивних або негативних процесів в соціально-економічній системі. Як справедливо зазначав проф. Ю. Клімонтович першочергове завдання полягає у визначенні певної «норми хаотичності», яка притаманна нормальному функціонуванню системи, а «корисність» певної динаміки ентропії обумовлена лише досягненням цієї норми [6]. В межах нашого дослідження «норма хаотичності» є тим нормальним станом національної економіки до якого вона повинна повертатися у результаті пружної реакції. Саме така здатність забезпечує сталий розвиток відкритих соціально-економічних систем.

Виробництво ентропії пов'язане з незворотними процесами у нерівноважних системах. Відтік ентропії в оточуюче середовище (інші системи) забезпечує дисипацію – перетворення частини енергії упорядкованих процесів у енергію неупорядкованих процесів. Зміна ентропії за таких умов обумовлюється виробництвом ентропії в межах системи за рахунок процесів незворотності та переносом ентропії за межі системи. Динаміка ентропії у відкритій системі (ds/dt) як адитивна функція ендогенної (ds_i/dt) та екзогенної (ds_e/dt) компоненти може бути проілюстрована рівнянням І. Пригожина [2]. Екзогенна компонента в межах даного аналізу відповідає експортно-імпортним потокам країни. Експортний потік (E) за свої економічним змістом характеризує відтік ентропії, а імпорт (I) – навпаки надходження. Згідно Е. Шредінгеру така взаємодія відображає дуальний характер ентропійних процесів: у

зовнішнє середовище система поставляє ентропію (безлад), а отримує негентропію (упорядкованість) [7]. Використання цієї тези дозволяє провести оцінку впливу імпорту (джерела ентропії) та експорту (джерела негентропії) на загальний показник швидкості зміни структурної ентропії. Таким чином, з урахуванням ентропійної функції К. Шеннона [1] та рівняння Пригожина структурна ентропія за видами економічної діяльності може бути представлена виразом:

$$\frac{ds}{dt} = \sum_{i=1}^n \frac{ВВП_i}{ВВП} \text{Ln} \left(\frac{1}{\frac{ВВП_i}{ВВП}} \right) - \sum_{i=1}^n \frac{ЕКC_i}{ВВП} \text{Ln} \left(\frac{1}{\frac{ЕКC_i}{ВВП}} \right) + \sum_{i=1}^n \frac{ІМП_i}{ВВП} \text{Ln} \left(\frac{1}{\frac{ІМП_i}{ВВП}} \right),$$

де ВВП_i, ЕКС_i, ІМП_i –вартісна оцінка валового внутрішнього продукту, експорту та імпорту за і-юю секцією видів економічної діяльності (КВЕД-2010).

Результати розрахунків за формулою (1) самі по собі не мають особливої інформаційної цінності, проте, їх порівняння з динамікою валового внутрішнього продукту (рис.1) обумовлює такі висновки:

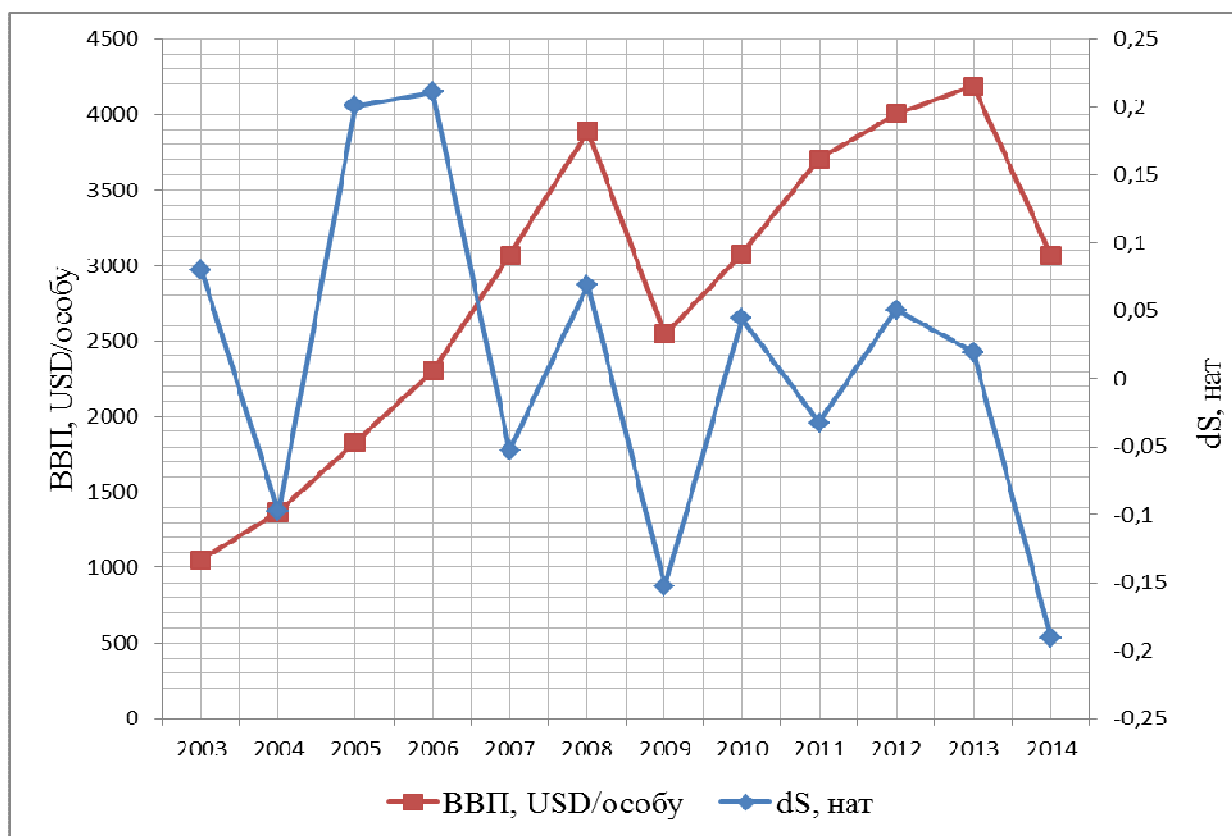

Рис. 1. Динаміка рівня ВВП та зміни структурної ентропії

Джерело: побудовано автором за [8]

1) ідентифікується лаговий зв'язок між зміною ентропії та динамікою ВВП. Падіння ентропії (реалізації гіпотези 2) передуює шоківому падінню ВВП (кризи 2008-2009 років та

2014 років). Значна дискретність розрахунків швидкості зміни структурної ентропії (1 рік) не дозволяє точно ідентифікувати параметри випереджального лагу. Характер реакції на шок вказує на брак пружності соціально-економічної системи України та переважно пластичну реакцію;

2) наявність «провалів» структурної ентропії на ділянках економічного зростання пояснюється, перш за все, неоднозначністю трактування експортно-імпортних потоків як каналів ентропійного обміну з іншими системами. Наприклад, спрямованість секції «С» КВЕД-2010 переважно на зовнішнього споживача обумовлює досить високу залежність національного виробництва від кон'юнктури світового ринку. Отже, прояв екзогенних кризових явищ спроможний підвищувати загальну ентропію, а не скорочувати згідно наведеної формули. Таким чином, інформаційна цінність запропонованої методики може бути підвищена за рахунок індивідуальної оцінки спрямованості секцій та розділів економічної діяльності в продуктивній структурі експорту та імпорту.

Висновок. У результаті проведеного дослідження розроблено формулу для визначення структурної ентропії Шеннона щодо видів економічної діяльності з урахуванням експортно-імпортних потоків. На її підґрунті сформульовані альтернативні гіпотези інтерпретації результатів емпіричної верифікації зв'язку кризових явищ з рівнем ентропії. В роботі доведено, що скорочення структурної ентропії відповідає пластичній реакції економіки, а зростання – пружній реакції. Обґрунтовано можливість використання структурної ентропії як випереджального індикатора рецесійних шоків.

1 Королев О. *Применение энтропии при моделировании процессов принятия решений в экономике: [монография]* / О. Королев, А. Сигал; под ред. А. В. Сигала. - Симферополь: Издательство «ОДЖАКЪ», 2013.

2 Дербенцев В. *Синергетичні та еконофізичні методи дослідження динамічних та структурних характеристик економічних систем* / В. Дербенцев, О. Сердюк. – Черкаси: Брама-Україна, 2010.

3 Беренда С. В. *Еволюція економічної інтеграції в країнах Європи* : [монографія] / С. В. Беренда. – Х. : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2012.

4 Грабчук О. *Невизначеність розподільчих процесів як фактор виникнення фінансових рецесій* / О. Грабчук // Вісник Дніпропетровського університету. Серія «Економіка». 2010. – Вип 4(1).

5 Бурлуцька С. *Механізми забезпечення стійкості соціально-економічних систем у контексті їх безпеки* / С. Бурлуцька // Економічний вісник, 2015. - № 3.

6 Климонтович Ю. *Критерии относительной степени упорядоченности открытых систем* / Ю. Климонтович // Успехи физических наук. – 1996. – №11 (166).

7 Шредингер Э. *Что такое жизнь?* / Э. Шредингер. — Москва-Ижевск: НИЦ «Регулярная и хаотическая динамика», 2002.

8 *Україна у цифрах у 2014 році* / за ред. І. М. Жук. – К.: ДССУ, 2015.

УДК 338.242.4

Волошенко А. В.,

к. е. н., доцент,

докторант кафедри фінансів та банківської справи,

ВНЗ «Національна академія управління», м. Київ

КОРУПЦІЯ: ПРИЧИНИ, НАСЛІДКИ ТА ПРОБЛЕМИ ЕФЕКТИВНОЇ ПРОТИДІЇ

Метою даної статті є аналіз причин, наслідків та наявних проблем при здійсненні антикорупційної політики в Україні. Показано сутність корупції з економічної точки зору. Досліджено чинники, специфічні риси і різновиди корупції. Окрема увага присвячена дослідженню взаємозв'язку між економічною корупцією та наданням посередницьких послуг у бізнес-середовищі.

Ключові слова: корупція, тіньова економіка, економічні агенти, транзакційні витрати, послуги посередників, антикорупційні заходи.

КОРРУПЦИЯ: ПРИЧИНЫ, ПОСЛЕДСТВИЯ И ПРОБЛЕМЫ ЭФФЕКТИВНОГО ПРОТИВОДЕЙСТВИЯ

Волошенко А. В.

Целью данной статьи является анализ причин, последствий и проблем при осуществлении антикоррупционной политики в Украине. Показана сущность коррупции с экономической точки зрения. Исследованы факторы, специфические черты и разновидности коррупции. Отдельное внимание посвящено исследованию взаимосвязи между экономической коррупцией и предоставлением посреднических услуг в бизнес-среде.

Ключевые слова: коррупция, теневая экономика, экономические агенты, транзакционные издержки, услуги посредников, антикоррупционные меры.

CORRUPTION: CAUSES, CONSEQUENCES AND PROBLEMS OF EFFECTIVE COUNTERACTION

Voloshenko A.

The purpose of this paper is an analysis of causes, effects and current problems in the implementation of anti-corruption policy in Ukraine. The factors specific features and types of corruption are investigated. Special attention is devoted to research the relationship between corruption and economic provision of intermediary services in the business environment is dedicated. Proved that factors favoring corruption in the national economy is over-shadowing financial relations, high levels of bureaucracy, inadequate institutional and legal framework, frequent changes of legislative support entrepreneurship, lack of imminent responsibility, interest

curators of political and economic corruption. In Ukraine the phenomenon of corruption is evident in its varieties such as: political (development and adoption of laws); institutional or management and administration (when government making decisions and implementing custom executive appointments); economic (use shadow schemes, money laundering and legalization of capital within the national economy and in the implementation of economic policies); local (bribery, usury and financial fraud within small businesses and local level). Corruption in the business environment has two aspects: corruption in dealings with public authorities and institutions (government-business relations) and corruption in the private sector (business-business relations).

Keywords: *corruption, shadow economy, economic agents, transaction costs, agents' service, anti-corruption measures.*

Постановка проблеми. Термін «корупція» несе в собі досить розмаїту семантику. Так, корупція звично трактується як крутіїство, кумівство, махлярство, хабарництво, шахрайство. Водночас корупцією є використання посадовими особами наданих прав і владних повноважень з метою отримання фінансових та економічних благ. Також корупцією справедливо вважається використання державними службовцями всупереч чинному законодавству офіційного статусу, адміністративних можливостей і зв'язків з метою отримання особистих вигод. Зокрема, задля цього використовується такі інструменти як непотизм і бенефіціарні схеми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Представники різних наукових шкіл і течій Беянова Є. [1], Галицький Е. [2], Гаращук В. М. [3], Дрьомов С. В. [4], Живко З. [5], Клейнер В. [6], Клименко Д. Б. [5], Левин М. [2], Мухтаєв А.О. [3], Ніколаєнко С. [1] та ін. у різних країнах і в рамках міжнародних організацій роблять спроби пояснити феномен економічної корупції. При цьому між різними авторами й науковими школами активізується полеміка з приводу істинних причин, мотивів економічної корупції, її наслідків та можливих механізмів і шляхів ефективної протидії.

Мета статті. Проаналізувати причини, наслідки та наявні проблеми при здійсненні антикорупційної політики в Україні.

Основні результати дослідження. Персоніфікаторами й носіями *політичної* корупції виступають окремі депутати, судді, чиновники, правоохоронці, олігархи (кожен з яких фінансово утримує одну або декілька політичних партій), а також представники органів місцевого самоврядування. Не в останню чергу саме політична корупція обумовлює системний характер *економічної* корупції, її розмах і глибоку вкоріненість в політико-економічне середовище країни.

Саме тому відповідальність носіїв і персоніфікаторів політичної та економічної корупції має бути невідворотною - незалежно від посад і часу. І такий імператив є альфою і омегою кожної правової держави. Однак, на жаль, поки що не є правочинною суттю

української держави. Не в останню чергу через це корупція стала постійним фоном економічного буття.

Доведено, що корупціогенними факторами в національній економіці є надмірна тінізація фінансових відносин, високий рівень бюрократизації, недосконале інституційне та нормативно-правове поле, часта зміна законодавчого супроводження підприємницької діяльності, відсутність невідворотної відповідальності, матеріальна й фінансова зацікавленість «VIP-кураторів» політичної та економічної корупції.

На підозри саме такого ґатунку навіює такий приклад. У банківському сегменті останнім часом стрімку фінансову динаміку демонструє Міжнародний інвестиційний банк. Деякі джерела стверджують, що основними акціонерами (фактичними бенефіціарами) даної грошово-кредитної установи є Глава держави (60% акцій) та заступник Голови фракції «Блок Петра Порошенка» Ігор Кононенко (14,9% акцій). За останній рік (з липня 2014 р.) активи даного банку зросли у 2,3 разу і сягнули 4,7 млрд. грн. Для порівняння активи всієї банківської системи країни за поточний рік скоротилися на 7%. Міжнародний інвестиційний банк зараз посідає 32-ге місце серед діючих банків, хоча рік тому займав 78-е [10].

Зрозуміло, що без політико-економічних впливів таких рекордів продемонструвати не вдалося б. Отже, реальна протидія корупції має важливе значення як для економічного, так і для соціального розвитку нашої країни. Особливого значення в Україні нині набуває жорстка й системна антикорупційна політика при міжнародній підтримці та контролі.

Адже саме в Україні феномен корупції прослідковується в таких її різновидах як: *політична* (при розробці й прийнятті законів); *інституціональна* або *управлінсько-адміністративна* (при прийнятті державних рішень та здійсненні замовних кадрових призначень виконавчою владою); *економічна* (застосування тіньових схем, відмивання та легалізація брудних капіталів у рамках національного господарства та при здійсненні економічної політики); *місцево-локальна* (хабарництво, лихварство й фінансові махінації у рамках малого бізнесу та на місцевому рівні).

Отже, для розробки методології та ефективного здійснення заходів дієвої державної антикорупційної політики виникає потреба в системному науковому дослідженні корупції, як системного явища, що пронизує політичній й державні інститути, весь фінансово-економічний організм, також бізнесове середовище.

В бізнесовому середовищі корупція має два аспекти: корупція у стосунках з державними органами та установами (стосунки бізнес-влада) та корупція у приватному секторі (стосунки бізнес-бізнес). Якщо розглядати стосунки бізнес-влада, то корупція виникає на межі між державним і приватним секторами економіки, де чиновники вступають в контакт з підприємцями та приватними особами. Аналіз бізнес-середовища на схильність до виникнення корупційних зв'язків із залученням посередників часто засвідчує утвердження економічної корупції у поєднанні з політичною корупцією.

В Україні на даний час Парламентом та Урядом проголошено широкомасштабну антикорупційну програму, фінансування якої проводиться за кошти державного бюджету, міжнародних організацій і донорів [9]. Але, замість ліквідації причин та передумов корупційних діянь, своєчасного відслідковування «провокаторів» фінансово-економічної корупції, на практиці спостерігається породження ще більшого шлейфу бюрократичних утворень з надмірною кількістю чиновників.

Найбільш разючим прикладом є рішення про створення Національного антикорупційного бюро (НАБ) та волокита уже понад рік з підбором кадрів. При цьому передбачено, що НАБ буде нараховувати 500 «відбірних» фахівців з безпрецедентною для України заробітною платою, яка у кілька разів перевищує місячні оклади Прем'єр-міністра та Генерального прокурора України.

І це при тому, що нині діючі правоохоронні органи у штатному розписі містять спеціальні служби по боротьбі з економічною злочинністю, службу з протидії відмиванню (легалізації) тіншових капіталів тощо. Наявних нині державних інституцій і структур достатньо, як би була жорстка державна воля розпочати реальну боротьбу з усіма різновидами корупції, яка буйно розквітла на вітчизняних теренах.

Надмірне затягування й фактична бюрократизація процесу створення Національного антикорупційного бюро не є випадковістю, а переконливим свідченням тієї очевидності, що реальної боротьби з корупцією передбачається. Найбільш реальне - запізніле фокусування уваги на антикорупційних діяннях і боротьба з наслідками.

Вітчизняна наука, якщо й піднімає антикорупційну тематику, то значною мірою похідним чином, наприклад, актуалізуючи проблеми державного регулювання економічного розвитку депресивних територій чи розвитку державно-приватного партнерства тощо.

Неефективне державне регулювання економіки, високий рівень бюрократизації, недосконале інституційне та законодавче забезпечення, часта зміна законодавчого забезпечення підприємницької діяльності є корупціогенними факторами які створюють додаткові причини для звернення підприємців та приватних осіб до посередників.

Прикладом є ситуація, яка склалася, Міністерство юстиції України запровадило нові правила для тендерів. Віднині, для того щоб фірма могла взяти участь у конкурсі, їй потрібна довідка про те, що компанія не була помічена в корупційних скандалах. Довідку повинен видавати територіальний орган Мін'юсту. Однак підприємці одразу ж зіткнулися з бюрократичними труднощами корупційного штабу.

За визнанням тендерних комітетів Мін'юст не давав жодних вказівок щодо дебіюкратизації дотримання введених ним правил. Є лише загальна установка, що підприємство, яке бере участь у торгах більше ніж на мільйон гривень, повинно задекларувати антикорупційну програму. Але як має виглядати такий документ, ніхто не знає. При цьому оголошення про тендери часто з'являється за день до початку роботи

тендерних комітетів. А це знову ж таки ситуація, що провокує корупцію, на якій посередницькі фірми роблять капітал.

Отже, бюрократизм державних органів - це благодатне підґрунтя для посередників, які готові зарадити у вирішенні любої проблеми. В Інтернет- мережі повно пропозицій від фірм-посередників з відповідною ціною питання. Так, посередники-консультанти або фірми активно пропонують правову допомогу або "супровід" справи в оформленні податкових та митних платежів, отриманні реєстраційних документів, сертифікатів тощо. Хронічне хабарництво на митниці та податковій службі стало уже «притчей во язицах». Водночас дієвих антикорупційних заходів поки що не спостерігається, якщо не брати до уваги експеримент на Одеській митниці.

Традиційні стимули митних маніпуляцій та контрабанди, тіньові схеми щодо мінімізації оподаткування, трансфертне ціноутворення як інструмент заземлення прибутку на зарубіжних рахунках стали уже звичними корупційними явищами. Дані тіньові схеми урізноманітнюються шляхом корупції на пропускних пунктах окупованих сепаратистами територій. На даних територіях бізнесова діяльність не регулюється і не оподатковується за українським законодавством і фактично є «чорною дірою» для вітчизняної економіки.

Військові дії зумовлюють концентрацію ресурсів в оборонно-промисловому сегменті національного господарства. Секретність й закритість інформації щодо державних оборонних замовлень, наявних ресурсів та їх використання стає підґрунтям для корупційних зловживань. Зокрема, контрабанда продукції з непідконтрольних українській владі територій Донбасу стала досить прибутковим для новоспечених корупціонерів бізнесом.

Корупційним схемам сприяє низька якість державної статистики. Так, статистичні дані щодо експортних операцій з України до ЄС й інформація, що міститься на сайті Євростату, демонструють різочу відмінність практично за всіма товарними групами. Водночас через валютно-курсову нестабільність, банкрутство банків, безпрецедентні монетарні обмеження центрального банку змушують українських експортерів всіма способами залишати валютні кошти за кордоном, щоб не втратити їх на вітчизняних теренах. Статистичні розбіжності також виникають від засилля контрабанди та застосування трансфертного ціноутворення.

Посередницькі фірми, діючи за дорученням своїх клієнтів, використовують переваги спеціалізації і економії на масштабі послуг, таким чином скорочують витрати приватного сектора при спілкуванні з державними органами. Економія витрат грошей і часу при виконанні офіційних процедур і правил є болочою необхідністю для приватного бізнесу і водночас корупційною кормушкою в діяльності посередницьких фірм.

Неефективне державне регулювання економіки, високий рівень бюрократизації, недосконале інституційне та законодавче забезпечення, часта зміна законодавчого забезпечення підприємницької діяльності є корупціогенними факторами які створюють додаткові причини для звернення підприємців та приватних осіб до посередників.

Глава робочої групи Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) з протидії хабарництву в міжнародних комерційних операціях Драго Кос зауважив, що вже п'ятнадцятий раз відвідує Україну, але не помітив великих зрушень у боротьбі з корупцією. На думку представника ОЕСР, «прийняте законодавство є занадто фрагментованим на різні законодавчі акти і не дає результатів. Я не знаю іншої країни в світі, яка мала б таку кількість антикорупційних установ, і водночас практичні результати їхньої роботи були б такими малопомітними».

Відчутним провокатором корупційних діянь стала монетарна політика центрального банку держави (НБУ). Здійснене під тисом МВФ запровадження «плаваючого» курсу гривні спровокувало повну дезорганізацію фінансово-монетарного організму. Адміністративні обмеження на обмін іноземної валюти, передусім долара США та запровадження оподаткування цих операцій сформували розмаїтий тіньовий валютний ринок. Банки створили паралельну систему обміну вільноконвертованих валют за курсом «чорного» ринку.

Як справедливо зауважив проф. Т. Ковальчук, плаваючий курс – це ринковий індикатор для чітко унормованої законодавчо сталої та ефективної ринкової економіки, яка спирається на дієздатні державні інститути. Україна не відповідає вказаним критеріям навіть у мінімально наближеному контексті. За таких умов відпуск «на волю» валютно-курсової політики провокує її непомірну волатильність і, таким чином, високі системні ризики, які масштабно розхитують внутрішній ціновий ринок та відчутно шкодять фінансово-економічним відносинам [7].

Нинішнє керівництво НБУ провокує корупційні діяння через переділ власності, фінансового капіталу у банківському секторі країни. За визнанням авторитетного вченого А.С.Гальчинського, у наш час функцію головного оператора в перерозподілі банківської власності взяв на себе НБУ. Банківська чистка – це фактичний переділ банківського капіталу.

Корупційні впливи відчувають підприємці, навіть якщо вони не зв'язані з цими процесами безпосередньо. Корупційне середовище та відповідна атмосфера похідним чином впливають на бізнес та господарську діяльність в країні. Так, корупція гальмує господарську інвестиційну підприємливість суб'єктів національної економіки. Це, по-перше. По-друге, корупція навіть похідним чином зумовлює скорочення обсягу грошово-фінансових ресурсів, які могли б надійти від зарубіжних інвесторів. По-третє, державні бюджетні кошти значною не спрямовуються в регіони чи до органів місцевого самоврядування через небезпеку їх корупційного поглинання.

Наукові аналітики, які вивчають причини тотальної корупції Україні, досі не звертають увагу на такий чинник, як бідність працюючого населення. Зубожіння зайнятого населення (і навіть працюючих родин) підштовхує ігнорування трудової дисципліни, зумовлює низьку продуктивність праці, стимулює тінізацію економічних відносин.

Та очевидність, що сьогодні погодинна плата в Україні становить всього 40 центів (7 грн. 39 коп.), тобто у 10 разів нижча, ніж у Румунії, переконливо засвідчує корупціогенну природу такої політики. Нині, наприклад, командир батареї в АТО (майор) отримує 5 тис. грн. (менше 220 дол.) на місяць.

Про яку дієвість антикорупційних зусиль української влади можна говорити, якщо ставка зарплати Прем'єр-міністра сьогодні становить 6100 грн., а з всіма накрутками (вислуга, секретність тощо) складає суму біля 12 тис. грн., тобто 500 дол. США. Місячний заробіток Генерального прокурора України складає 11,3 тис. грн. Не випадково М. Саакашвілі з цього приводу іронізував: *при такій заробітній платі державні службовці найвищого рангу «або всі святі, або практично всі крадуть»*.

Отже, тотальна бідність провокує хронічну, невилкову корупцію. Тому необхідно невідкладно запровадити заробітні плати хоча б на рівні східноєвропейських держав-членів ЄС.

У свій час Людвіг Ерхард, доповідаючи програму відбудови повністю економічно зруйнованої і пограбованої переможцями Німеччини, передусім зазначив: «Якщо ми не будемо прагнути постійно поліпшувати життєві можливості нашого народу, ми підірвемо цим основу для технічного прогресу, тим самим вийдемо з кола цивілізованих народів, законсервуємось у штучній бідності. Тільки розширивши споживання, ми зможемо брати участь у здоровому світовому розвитку».

Такий економічний курс, а також невідворотна й жорстка відповідальність за корупційні діяння привели Німеччину до об'єднання і зумовили лідерство серед країн Європейського Союзу. Поза всяким сумнівом – це повчальний цивілізаційний урок і для України.

Висновок. Зусилля щодо подолання корупції ефективні в тому випадку, коли в них приймає активну участь влада, бізнес і підприємницькі структури - основні суб'єкти і водночас об'єкти корупційних діянь. Широкий загал населення є свідками (все ще пасивними) протизаконних дій чиновницької бюрократії.

Посередницькі фірми ускладнюють мобілізацію суспільства на боротьбу з корупцією, оскільки маскують її у вигляді плати за консультаційні послуги. Це знижує гостроту сприйняття проблеми і створює відчуття прийнятності корупційного статус-кво, незважаючи на те, що обсяг хабарів не зменшується, а навіть, збільшується. Така даність у кінцевому підсумку призводить до вкрай негативних наслідків для економіки і суспільства.

Як показує український досвід, явно недостатньо щоби проблеми антикорупційної політики закладалися в різного роду економічні стратегії чи входили окремими розділами в урядові програми.

Постійний і дієвий контроль та невідворотна й жорстка відповідальність, а також водночас лібералізація і максимальна транспарентність адміністративних процедур у діловій практиці, можуть виступати найбільш потужним інструментом у звуженні корупційного

поля, максимальних законодавчо-правових обмежень можливостей передусім для політичної і економічної корупції.

Модель суспільно-державної протидії корупційним проявам мала б також включати відкликання непотрібних правил про сертифікацію, ліцензування та видачі дозволів, проведення експертизи нових законів з метою обмеження дискреційних повноважень і підвищення відповідальності чиновників. Наведені заходи слід проводити в рамках комплексних галузевих реформ спрямованих на розвиток конкурентного приватного сектора з високим рівнем бізнес-культури.

1. *Белянова Е. Воздействие коррупции на развитие бизнеса: эмпирическая оценка / Е. Белянова, С. Николаенко // Вопросы экономики. – 2013. – № 9.*

2. *Галицкий Е. Коррупционные взаимоотношения бизнеса и власти (опыт эмпирического анализа) / Е. Галицкий, М. Левин // Вопросы экономики. – 2007. – № 1.*

3. *Гаращук В. М. Актуальні проблеми боротьби з корупцією в Україні: [монографія] / В. М. Гаращук, А. О. Мухатаєв. – Х. : Право, 2010.*

4. *Дрьомов С. В. Корупція в Україні: причини поширення та механізми протидії. Зелена книга державної політики / Дрьомов С. В. [та ін.]. – К.: Пріоритети, 2010.*

5. *Живко З. Суміжні площини детінізації економіки та розвитку підприємницьких структур / З. Б. Живко // Сталій розвиток економіки. – 2014. – № 3.*

6. *Клейнер В. Антикоррупционная стратегия бизнеса в России // Вопросы экономики. – 2011. – № 4.*

7. *Ковальчук Т. Самостійність монетарної політики НБУ – особливий загальнодержавний актуалітет / Україна-Європа-Світ. Міжнародний збірн. наук. праць. – 2014. – Вип. 14.*

8. *Корупційні ризики надання адміністративних послуг та контрольної-наглядової діяльності в Україні / [І. Коліушко, В. Тимощук, О. Банчук та ін.]. – К.: Москаленко О.М. ФОП, 2009.*

9. *Про засади державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційна стратегія) на 2014-2017 роки // Вісник Верховної Ради України.- 2014.- № 46.*

10. *Фінансовий огляд. Дайджест інформації, аналітики, прогнозів. – 2015. – № 40.*

УДК 330.837

Ємцев В. І.,

д.е.н., доцент, кафедра менеджменту,

Національний університет харчових технологій, м. Київ

КЛЮЧОВІ СУПЕРЕЧНОСТІ ПРИ ВПРОВАДЖЕННІ КОНЦЕПЦІЇ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ БІЗНЕС-СТРУКТУР В УКРАЇНІ

На прикладі підприємств вітчизняного АПК розглянуто проблеми соціальної відповідальності бізнес-структур перед суспільством та необхідності дотримання відповідних стандартів етики їх господарської поведінки. Визначено, що основними чинниками, які стримують впровадження концепції соціальної відповідальності в агросекторі є: самоусунення держави від вирішення соціальних проблем на селі; низький техніко-технологічний рівень виробництва та низька ефективність діяльності бізнес-структур; нерозвиненість законодавчої бази, яка б визначала відносини соціальної відповідальності для держави, регіонів і бізнесу. Також чинником є правовий нігілізм щодо виконання положень багатьох існуючих законодавчих і нормативно-правових актів; недостатня увага розробці та впровадженню диференційованого підходу до завдань і механізмів соціальної відповідальності для малого, середнього й великого бізнесу, які мають різний рівень капіталізації та різні ресурсні можливості задля здійснення соціальних програм; відсутність методів економічної оцінки соціальної відповідальності держави й бізнесу, а також механізмів реалізації соціальної відповідальності тощо.

Ключові слова: соціальна відповідальність, бізнес-структури, імідж, підприємство, конкурентоспроможність, світовий ринок, продовольство, конкуренція.

КЛЮЧЕВЫЕ ПРОТИВОРЕЧИЯ ПРИ ВНЕДРЕНИИ КОНЦЕПЦИИ СОЦИАЛЬНОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ БИЗНЕС-СТРУКТУР В УКРАИНЕ

Ємцев В. И.

На примере предприятий отечественного АПК рассмотрены проблемы социальной ответственности бизнес-структур перед обществом и необходимости соблюдения соответствующих стандартов этики их хозяйственного поведения. Определено, что основными факторами, сдерживающими внедрение концепции социальной ответственности в агросекторе, являются: самоустранение государства от решения социальных проблем на селе; низкий технико-технологический уровень производства и низкая эффективность деятельности бизнес-структур; неразвитость законодательной базы, которая бы определяла отношения социальной ответственности для государства, регионов и бизнеса. К факторам относится правовой нигилизм

относительно выполнения положений многих существующих законодательных и нормативно-правовых актов; недостаточное внимание разработке и внедрению дифференцированного подхода к задачам и механизмам социальной ответственности для малого, среднего и крупного бизнеса, которые имеют разный уровень капитализации и разные ресурсные возможности для осуществления социальных программ; отсутствие методов экономической оценки социальной ответственности государства и бизнеса, а также механизмов реализации социальной ответственности и т.д.

Ключевые слова: социальная ответственность, конкурентоспособность, бизнес-структуры, имидж, предприятие, мировой рынок, продовольствие, конкуренция.

KEY CONTRADICTIONS IN SOCIAL RESPONSIBILITY CONCEPT IMPLEMENTATION BY THE BUSINESS STRUCTURES IN UKRAINE

Yemtsev V.

The problems of social responsibility of business structures and the need to comply with relevant ethical standards of business behavior are analyzed when the native agricultural sector is taken as an example. We have revealed the connection between socially responsible behavior and the competitiveness growth of the enterprises and products, the direct influence of the improved image and the opportunities to enter the world food markets. It was found out that business structures perceive the requirements for the implementation of social responsibility as an additional financial burden and payment for the extremely unsatisfactory state and local authorities in matters of social security, welfare and environmental protection. It was determined that the main factors that hinder the implementation of the social responsibility concept in the agricultural sector are: the State is not involved in the process of solving social problems in rural areas; low technical and technological level of production and low efficiency of business structures; undeveloped legal framework that would identify the relationship of social responsibility for the State, regions and businesses; legal nihilism that applies to existing laws and regulations; insufficient attention to development and implementation of differentiated approaches to the objectives and mechanisms of social responsibility for small, medium and large businesses with different levels of capitalization and different resource capabilities to implement social programs; no economic evaluation methods towards social responsibility of the State and business, as well as the lack of mechanisms for implementing social responsibility and so on.

Keywords: social responsibility, business structures, competitiveness, business image, enterprise, global market, food, competition.

Постановка проблеми. Посилення соціальної відповідальності бізнес-структур (СВБС) при здійсненні господарської діяльності є актуальною для всіх країн світу. Про необхідність розробки цієї концепції наголошували такі вчені як П. Друкер (1958 р.), М. Фрідман (1962 р.), К. Девіс (1975 р.) та інші [1; 2].

У 1980 р. ООН розробила Кодекс поведінки транснаціональних компаній. Згодом з'явилась Глобальна Угода ООН. У 2007 р. Міжнародною Асоціацією стандартизації (ISOTMB) був розроблений проект, а у 2010 р. прийняті рекомендації щодо соціальної відповідальності (WC SR № 113, 2007-7-23; ISO/WD 2600:2010) [3]. У цих документах підкреслюється необхідність підвищення рівня соціальної відповідальності бізнесу. Від впровадження концепції соціальної відповідальності в діяльність агропромислових бізнес-структур залежать не тільки умови праці найманих робітників, рівень, якість і безпечність життя населення країни, але й успішність створення позитивного іміджу бізнес-структур вітчизняного АПК на світовому ринку. Виходячи з цих позицій, розгляд проблем впровадження концепції СВБС в бізнес-структурах вітчизняного АПК є дуже актуальним і потребує постійної дослідницької уваги.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням змісту соціологічної категорії «соціальна відповідальність» та проблем впровадження соціальної відповідальності в діяльність бізнес-структур займалися такі вчені як Галушко В. П. [9], Нашекина О. Н. [4], Самаєва Ю. [7], Суха І. М. [9], Тимошенко І. В. [4] та інші. Разом з тим, незважаючи на значні увагу до вивчення проблем розвитку СВБС, дослідження не тільки не втратили своєї актуальності, але стали ще більш потрібними, особливо в умовах перманентних фінансово-економічної та політичної криз в Україні.

Мета статті. Розглянути основні суперечності та проблеми впровадження у господарську діяльність бізнес-структур вітчизняного АПК принципів концепції соціальної відповідальності бізнес-структур.

Основні результати дослідження. У відповідності до положень концепції соціальної відповідальності, бізнес-структури добровільно враховують інтереси суспільства, покладаючи на себе повну відповідальність за результати своєї діяльності. При цьому, всі зацікавлені у впровадженні її принципів у власну діяльність сторони мають позитивний результат від її реалізації [4].

Основними складовими концепції СВБС є:

- відповідальність по відношенню до держави;
- відповідальність по відношенню до соціальних потреб суспільства;
- відповідальність щодо забезпечення якості та безпечності свого продукту (робіт, послуг) і у відносинах до клієнтів;
- відповідальність по відношенню до своїх співробітників;
- відповідальність щодо охорони навколишнього середовища.

Для багатьох великих транснаціональних компаній соціальна відповідальність вже багато років є невід'ємною частиною корпоративної культури бізнесу. Однак, більшість українських бізнесменів вважають, що вирішення гострих соціальних проблем - це прерогатива державних структур, а бізнес повинен тільки забезпечувати власникам одержання прибутку й можливість сплачувати державі податки.

Дійсно, бізнес-структури можуть бути соціально активними і відповідальними, коли їх діяльність ефективна. Однак, в умовах перманентних криз, більшість вітчизняних підприємств малого та середнього бізнесу змушені просто виживати і не в змозі виконувати принципи соціальної відповідальності в повному обсязі. На теперішній час для них більш актуальним є питання виживання та, за нагодою, підвищення ефективності діяльності, ніж дотримання політики соціальної відповідальності.

В цих умовах для основної сукупності підприємців сприйняття принципів СВБС зводиться в їх розумінні як до додаткового фінансового навантаження на діяльність підприємств. При цьому це навантаження розглядається ними як плата за вкрай незадовільну роботу (а часом і за повну бездіяльність) державних та місцевих органів влади у питаннях соціального захисту населення, благоустрою та захисту навколишнього середовища. Такий підхід у сприйнятті сутності СВБС вигідний саме чиновникам, які виконання своїх обов'язків намагаються перекласти на підприємців. Це підтверджується тим, що за даними Комітету ВР з підприємництва та регуляторної політики, скарги на дії держслужбовців всіх рівнів відносно участі підприємців у «добровільно-примусовій благодійності» з боку малого та середнього бізнесу лунають зараз частіше, ніж скарги на дії фіскальних органів. На нашу думку, саме існуючий в країні вкрай низький рівень зрілості інституціонального середовища (свавілля чиновників, порушення вимог діючого законодавства, включаючи Конституцію, тотальна корупція тощо) призводить до того, що у бізнес-середовищі об'єктивно відтворюється психологія та норми безвідповідальної поведінки у господарській діяльності бізнес-структур.

Саме тому, якщо вітчизняні підприємства АПК зможуть розробити та застосувати дієві виробничу та маркетингову стратегії і впровадити принципи концепції СВБС у процесі своєї діяльності, то вони будуть мати всі шанси зайняти лідируючу позицію на внутрішньому та світовому ринках продовольства. Це також дозволить створити умови для розвитку конкурентоспроможності підприємств вітчизняного АПК та їх продукції і полегшить їх вихід на продовольчі ринки інших країн світу. Особливо гостро це питання постає в умовах значного зниження попиту на внутрішньому продовольчому ринку та зростання напруги геополітичної ситуації у відношеннях між Росією й Україною, яка вже призвела до втрати ринків Криму, східних районів України, Росії і країн Євразійського економічного союзу.

У порівнянні з іншими галузями економіки, АПК як система має ряд суттєвих особливостей, які характеризуються залежністю від природно-кліматичних умов, значною тривалістю виробництва і непередбачуваністю в одержанні його результатів, сезонністю праці. Відкритість цієї системи проявляється, передусім, у тому, що вона є найуразливішою в економічному, виробничо-технологічному, організаційному і біологічному плані.

Станом на 1990 р. сільськогосподарська галузь України складалася з 7576 колгоспів (76,1% від загальної кількості сільгоспідприємств) і 2383 радгоспів (23,9%), які обробляли 32406 тис га ріллі. У сільгоспвиробництві було зайнято 4344 тис. чоловік, що виробляли

70,4% всього обсягу продукції рослинництва і 59,4% продукції тваринництва. У результаті змін, що сталися у всіх сферах АПК, станом на 01.12.2014 р. функціонувало вже 56133 підприємства різни організаційно-правових форм, якими оброблялось лише 27670 тис. га ріллі (або 84% від загальної площі ріллі проти 1990 р.) та в яких було зайнято лише 784 тис. найманих робітників, тобто у 5,54 рази менше, ніж у 1990 р. [5; 6].

Підприємства, що займались агровиробництвом, зазнали великих втрат і зараз функціонують в умовах відсутності збалансованої системи сівозміни, новітніх технологій вирощування сільгоспкультур, розбалансованості економічних відносин між виробниками сировини і переробними підприємствами, низького рівня якості менеджменту та маркетингу, обмеженої купівельної спроможності споживачів, яка стримує формуванні об'єктивно справедливих цін на продукти агровиробництва та їх переробки.

Скорочення обсягів агровиробництва, ціновий диспаритет і недоступність кредитних коштів спровокували скорочення виробництва та обвал на ринку праці на селі. Зараз з 8442,1 тис. чол. сільського населення у віці 16-60 років, лише 3577,5 тис. чол. працюють у сільському, лісовому та рибному господарстві [5; 6]. Таким чином, майже 5 млн. чол. (57,6% від економічно активного сільського населення) на селі не мають роботи. Однак, доля робітників, мешканців сільської місцевості, які втратили роботу в сільському господарстві залишилась поза увагою держави та діючих підприємств АПК. В цих умовах сільське населення змушено самостійно вирішувати питання власного виживання. Від безвиході люди вимушені виїжджати з сільської місцевості в пошуках роботи та погоджуватися на будь-яку роботу ціною втрати кваліфікації, навичок і досвіду. У результаті країна втрачає найголовніше - кваліфікацію робітників, а отже, і потенційну привабливість вітчизняних трудових ресурсів.

Як свідчать результати досліджень, у 2014 р. кількість безробітних (за методологією МОП) склала 1847,6 тис. чол. (9,3% від економічно активного населення). В той же час показник безробітних, зареєстрованих службою Держзайнятості, залишається незмінним і мізерним - 2,4%. Це зайвий раз підтверджує, що державні органи зайнятості не в змозі не тільки допомогти людям і вирішити проблеми з їхнього працевлаштування, а навіть надати об'єктивну інформацію про стан справ [5; 7].

Під впливом реструктуризації сільгоспвиробництва змінилася і загальна структура виробництва продукції підприємств сільського господарства. Так, у 1990 р. вона була наступною: питома вага продукції тваринництва складала 48,2%, продукція рослинництва - 51,8%. Під впливом змін це співвідношення змінилося і у 2014 р., відповідно, склало - 45,5% та 59,4%, що свідчить про збільшення на 7,6% питомої ваги продукції рослинництва у загальній структурі агровиробництва та негативно вплинуло на рівень зайнятості населення на селі і експортні можливості країни [5; 6].

Доказом тому є існуючі на сьогоднішній день обсяги експорту вітчизняної тваринницької продукції до ЄС. Так, підписана з ЄС угода про Асоціацію дозволяє

вітчизняним підприємствам, які займаються виробництвом, переробкою та реалізацією тваринницької продукції, вже зараз освоювати ринок європейських країн. Проте, не дивлячись на існуючі квоти, у 2013 р. обсяги її експорту були мізерні і становили (у т): ВРХ - 0, свиней - 0, овець, кіз - 0, курей живих - 0; м'яса ВРХ (свіжого) - 0,367, м'яса ВРХ (мороженого) - 1,19, свинини - 3,17, баранини або козлятини - 0,13, м'яса та їстівних субпродуктів свійської птиці - 44,76, риби свіжої - 0,16, молока та вершків, незгущених та без додання цукру чи інших підсолоджуючих речовин - 10,95, молока та вершків, згущених та з доданням цукру чи інших підсолоджуючих речовин - 25,48, масла - 0,32, сирів всіх видів і кисломолочних сирів - 1,28. Структура експорту до ЄС у 2014 р. також фактично не змінилась у порівнянні з останніми роками: основну частку експорту продовжують складати зернові (близько 65% у фізичному вираженні), насіння соняшнику й соняшникова олія (5,9% і 4,7%, відповідно) [8].

При цьому, частка господарств населення у виробництві продукції рослинництва збільшилась з 18,9% у 1990 р. до 40,6 % у 2014 р., тобто у 2,3 рази. У виробництві продукції тваринництва, відповідно - з 40,8% до 54,5% (по молоку - з 24% до 77,53% тобто у 3,3 рази) [5; 6].

Результати проведеного аналізу свідчать про те, що за період з 1980 – 2014 рр. поголів'я ВРХ скоротилося у 5,97 разів та зберігає загальну тенденцію до скорочення. Станом на 1.02.2015 р. загальне поголів'я ВРХ склало 3,984 млн. голів, у т.ч. корів - 2,276 млн. голів. З них - 68,3 % поголів'я ВРХ та 77,5% поголів'я корів утримується у господарствах населення (77,53% від всього валового обсягу виробництва молока в країні виробляється ними) [5; 6]. Таким чином, майже половина всієї агропродукції країни зараз виробляється у господарствах населення без застосування сучасних засобів механізації праці, інтенсивних технологій, при примітивних умовах утримання худоби, за відсутністю санітарно-гігієнічних умов і, як наслідок, з низькою ефективністю, низькою якістю і безпечністю продукції, що виробляється та без можливості будь-якого впливу на планування обсягів її виробництва та терміни поставки готової продукції на переробні підприємства. У селах повністю відсутній контроль за якістю кормів, умовами утримання, годівлі та здоров'ям тварин, виробництвом, якістю, умовами збереження й транспортуванням всієї тваринницької продукції.

Все це зумовлює суттєві сезонні коливання обсягів виробництва молока, призводить до дефіциту сировини для молокопереробних підприємств, ускладнює можливість прогнозування обсягів виробництва молока, молочної продукції та управління розвитком галузі.

Майже всі домогосподарства та дрібні ферми не мають умов для виконання вимог відповідних технологій виробництва молока, забезпечення механізованого доїння, санітарно-гігієнічних вимог (вчасне охолодження та належне зберігання) і, як наслідок, не здатні забезпечити високу якість та безпечність виробленого молока. Так, наприклад, за

технологічними вимогами щойно отримане молоко без охолодження можна зберігати не довше години. Далі необхідно його охолодити. Це запобігає розмноженню бактерій у молоці (за температури 4° С через 12 годин початкова кількість бактерій у щойно отриманому молоці збільшується удвічі, при 10° С - у 16 разів, при 15° С - у 32 рази, а при 32° С кількість бактерій збільшується у 32 рази вже через 2-3 години) [9]. Проте, ця вимога практично не виконується. Більш того, в умовах відсутності «холодної» логістики деякі приватні виробники молока для його збереження від скисання, додають антибіотики тетрациклінової групи, хлорамфеникол (левоміцетин), які заборонені українським законодавством.

Результати досліджень свідчать що загальна товарність молока в країні у 2014 р. склала 41,3% і знизилась проти 1990 р. на 37,5%. Решта виробленого в країні молока (42%) не постачається на переробні підприємства і, тим самим, реалізується та споживається без проходження всіх рівнів та видів контролю якості і безпеки молока та молочної продукції [6]. Такої практики в ЄС не існує, тому довести європейським споживачам, що за українським молоком є належний контроль, вкрай складно.

Згідно з українськими стандартами до вищого сорту відноситься молоко з кількістю бактеріальних клітин до 300 тис./см³, першого - до 500 тис./см³, другого - до 3000 тис./см³. У розвинених країнах ці вимоги набагато вищі. Так, у більшості країн ЄС та США рівень цього показника не перевищує 100 тис./см³, в Океанії, Данії та Швеції - 50 тис./см³, а в Аргентині - 25 тис./см³ [9]. Таким чином, молоко, що за українськими стандартами класифікується як «екстра» та «вищий ґатунок» і визначається як сировина високої якості, за вимогами ЄС класифікується як «стерпне» та відноситься до найнижчого класу якості. При цьому у натуральному вимірі молока «екстра»-класу у 2014 р. було вироблено лише 277 тис. т, що склало біля 6% від усього обсягу виробленого в країні і поставленого на переробні підприємства молока [6].

Що стосується молока першого та другого сорту, то за стандартами ЄС воно є взагалі непридатним та не використовується для харчових цілей. Таким чином, існуючи на сьогоднішній день вітчизняні стандарти на молочну сировину, яку молокопереробні підприємства закупають у сільськогосподарських товаровиробників України, не відповідають стандартам європейських країн.

Крім того, за оцінкою місії інспекторів Офісу з питань харчових продуктів і ветеринарії (FVO) Генерального директорату з питань охорони здоров'я й захисту прав споживачів (DG SANCO) із 266 молокопереробних заводів, що працюють в Україні, лише близько третини відповідають вимогам Європейського союзу щодо наявності впровадженої системи НАССР і лише 5 зможуть отримати єврономера найближчим часом.

До цього ж існують факти фальсифікації продукції українського виробництва, що також ставлять під загрозу доступ української продукції на ринки, і, безумовно, псують міжнародний імідж країни. Найбільше в Україні фальсифікується саме молочна продукція.

Результати перевірок свідчать, що 20-25% молока, 25% - згущеного молока, близько 70% вершкового масла в країні не відповідає стандартам. Основна маса молочної продукції фальсифікується за допомогою рослинних жирів, причому найчастіше не великими, а дрібними виробниками. Так, у тваринному маслі повинно бути 100%, а в спредах — 25% молочного жиру. Проте, у багатьох зразках вершкового масла під час перевірок визначали лише 12-13% молочного жиру [9].

Важкий сучасний фінансовий стан майже всіх господарюючих структур аграрного сектору по суті зумовлює лише довикористання виробничого потенціалу, створеного у попередні роки. Як свідчать результати дослідження, аграрні підприємства забезпечені основними сільськогосподарськими машинами на 30-58%, з яких понад 90% вже відпрацювали свій термін експлуатації два і більше разів. Так, кількість тракторів у 2014 р. склала 29,5%, зернозбиральних комбайнів – 28,6%, бурякозбиральних комбайнів - 15,56% від їх кількості у 1990 р. Енергетичні потужності у розрахунку на одне підприємство у 2014 р. склали 27,4% проти 1990 р. [5; 6].

В існуючих умовах це призводить до надзвичайно високого навантаження на техніку. Так, навантаження на один трактор зросло з 66 га ріллі у 1990 р. до 142,85 га у 2014 р., на один зернозбиральний комбайн – відповідно з 113 га зернових культур до 250 га, а в південних областях воно перевищує 535 га. Технічні можливості наявного комбайнового парку надають можливість вчасно зібрати урожай зернових лише на третині площ посівів, на решті – терміни прибирання збільшуються у два, три і більше разів, жнива тривають 40 і більше днів, що неминуче призводить до втрат 25-60% вирощеного врожаю [6]. На полях щорічно залишається продукції на 8-12 млрд. грн. Причому із року в рік ця цифра зростає [5; 6].

В існуючих умовах матеріально-технічного забезпечення виробники сільгосппродукції змушені постійно порушувати практично всі вимоги фіто-санітарних правил сівозміни, технологій основного і передпосівного обробітку ґрунту, оптимальних термінів сіви, вимог щодо догляду за посівами, збирання і післязбирального обробітку врожаю тощо. За результатами проведеного аналізу впливає, що в сучасних умовах небезпечного рівня досяг процес збільшення площі під технічними культурами (соняшник, ріпак тощо), які інтенсивно виснажують ґрунти. У 2014 р. площі під соняшником зросли у 2,5 рази, під ріпаком - у 9,6 разів, під соєю - у 12 разів у порівнянні з 1990 р. Наприклад, у 2012 р. посіви соняшнику в Україні займали 21% ріллі - при оптимальній нормі у 12%, а в Луганській, Донецькій, Дніпропетровській, Запорізькій областях під цю культуру було відведено до третини площ посівів [5; 6]. Жодна розвинута країна не відводить під соняшник більше 5% у структурі посівів і не поводить так агресивно по відношенню до родючості ґрунтів.

Домінування розбалансованої системи землеробства призводить до виснаження і погіршення якості та родючості ґрунтів. Згідно результатів проведених досліджень (дані Національного наукового центру «Інститут ґрунтознавства і агрохімії ім. О. Н.

Соколовського» УААН), за останні 20 років ґрунти втратили 40-50% гумусу (від початкового цілинного стану), внаслідок чого найродючіші у світі чорноземи України перетворилися на ґрунти із середнім рівнем родючості, причому їх стан продовжує погіршуватись.

Неузгодженість політики держави у питаннях пропорційності зростання продуктивності та оплати праці, спроби підняти конкурентоспроможність вітчизняної сільгосппродукції на світовому ринку, досягти тимчасових зиску та рішення проблем на внутрішньому продовольчому ринку за рахунок низьких зарплат робітників і доходів агропідприємств, шляхом застосування монетарних методів, надмірного й нескоординованого адміністрування аграрного ринку владними інституціями всіх рівнів, вже призвели до деформацій на ринку праці в селі.

Це підтверджують і наведені дані (табл. 1), які свідчать про те, що заробітна плата робітників сільського господарства в останні роки складала 57-62% від зарплати робітників промисловості та 65-71,3% від середньої зарплати по Україні.

При цьому, як свідчить аналіз економічного досвіду багатьох країн, якщо дії з підвищення життєвого рівня не супроводжуються адекватним економічним зростанням економіки, неминуче виникають макроекономічні диспропорції. У цьому відношенні Україна на межі економічного ступору, бо, за офіційною статистикою, у 2004 р. темпи росту реальних доходів населення становили 27,4%, а зростання ВВП – 12,1%, у 2005 р. – 39 та 2,7%, у 2007 р. – 32 та 7,9%, у 2009 р. – 5,8% та спад 15%, у 2011 р. – 13,6 і 5,2%, 2012 р. – 14,5% та 0,2% відповідно [5; 6].

Таблиця 1. Середньомісячна номінальна заробітна плата штатних працівників за основними видами економічної діяльності, грн.

Галузь	2010	2011	2012	2013	2013 р. до 2012 р., %
Усього	2239	2633	3026	3265	107,9
Сільське, лісове та рибне господарство	1472	1853	2086	2340	112,1
Промисловість	2570	3107	3478	3763	108,2

Джерело: [5].

Наявність штучного монополізму переробних і торговельних підприємств, диспаритету цін на промислову й сільськогосподарську продукцію, низький рівень прибутковості на авансований в агросектор капітал, недосконалих кредитного й податкового механізмів призвели до того, що для більшості аграрних підприємств недосяжне навіть просте відтворення виробництва.

Ще одним важливим аспектом є екологічність виробництва. Дійсно, переробка сільгосппродукції відноситься до матеріалоємних видів виробництва, в яких обсяги

сировини і допоміжних матеріалів можуть у декілька разів перевищувати вихід готової продукції. Тому переробна промисловість - велике джерело утворення вторинних сировинних ресурсів і відходів, що породжують екологічні проблеми. Так, наприклад, цукрові заводи, як об'єкти промислової діяльності, є джерелом забруднення довкілля газоподібними речовинами, твердими відходами та стічними водами, а тому відносяться до об'єктів середньої та низької екологічності. В існуючих умовах посилення жорсткості екологічного законодавства заводи вимушені будуть сплачувати значні штрафи за його порушення. В результаті потенційні конкурентні переваги підприємств АПК будуть втрачатися ще більше. Тому, разом з техніко-технологічними новаціями треба кардинально змінювати, наприклад, систему водного господарства цукрових заводів, використовувати штучну біологічну очистку та виводити не лише фільтраційний, але й транспортерно-мийний осад у сухому вигляді з виробництвом меліоративних чи інших видів продукції. Це також вимагає застосування сучасних технологій з економії природних ресурсів і захисту довкілля. Вирішенням цієї проблеми в існуючих умовах існуючого конкурентоформуючого середовища повинні стати перехід від інерційного до інноваційного типу розвитку виробничих структур АПК, до екологізації виробництва та залучення до господарського обороту вторинних ресурсів.

Треба також відзначити, що в існуючих умовах техніко-технологічне відставання вітчизняної економіки від провідних промислово розвинених країн не скорочується, а по ряду напрямів, навпаки, поглиблюється. Тому стратегічною метою держави в існуючих умовах повинно бути відродження машинобудування, його технологічна модернізація, розвиток інноваційної інфраструктури, проведення промислової політики, яка б дозволила забезпечити розвиток конкурентоспроможності підприємств АПК та сприяла впровадженню принципів СВБС в їх діяльність.

Висновок. Виходячи з вищенаведеного можна зробити висновки, що основними чинниками, що стримують впровадження концепції СВБС на підприємствах АПК України є:

- нерозвиненість законодавчої бази, яка б визначала відносини соціальної відповідальності для держави, регіонів, бізнесу й населення;

- невиконання положень багатьох законодавчих і нормативно-правових актів та повільний перехід від соціального захисту населення до соціальної відповідальності всіх суб'єктів ринкових відносин;

- орієнтація в підходах до впровадження вимог СВБС не на європейські й світові стандарти, а на діючі в умовах України показники (мінімальна заробітна плата, прожитковий мінімум, соціальні стандарти, що застаріли або відсутні тощо);

- недостатня увага розробці та впровадженню диференційованого підходу до завдань і механізмів соціальної відповідальності для малого, середнього й великого бізнесу, які мають різний рівень капіталізації та різні ресурсні можливості задля здійснення соціальних програм;

- відсутність методів економічної оцінки соціальної відповідальності держави, бізнесу й індивідів, а також механізмів реалізації соціальної відповідальності тощо.

Все це свідчить про те, що концепція СВБС ще не отримала визнання й поширення в бізнес-середовищі України. Тому, щоб забезпечити дію механізму СВБС на практиці, необхідно створити не тільки об'єктивні умови - сформувавши правову, соціальну державу, демократичне суспільство, але сформувавши, у відповідності до світових, вимоги до представників бізнесу щодо установки діяти соціально відповідально. З цієї точки зору саме економічна криза може стати поворотним пунктом у переосмисленні підходів до СВБС в Україні.

1. Хоманн К. *Экономическая этика и этика предпринимательства* / К. Хоманн, Ф. Бломе-Дрез; [пер. с нем]. – М.: ФАИР-ПРЕСС, 2001.

2. Petrova P. K. *Hidden Costs of Organizational Dishonesty* / P. K. Petrova, N. J. Goldstein, R. B. Cialdini // *MIT Sloan Management Review*. – 2004. – April.

3. *Guidance on social responsibility* // ISOMB/WCSR №113, 2007, ISO/WD 2600:2010. - Path to link: <https://www.iso.org/obp/ui/#iso:std:iso:26000:ed-1:v1:en>

4. Тимошенко И. В. *Социальная ответственность и этика бизнеса в контексте институционального анализа* / И. В. Тимошенко, О. Н. Нащекина // *Вісник НТУ «ХПІ»*. Серія: *Актуальні проблеми управління та фінансово-господарської діяльності підприємства*. – 2013. – № 53(1026).

5. *Статистичний щорічник України. 2013 год.* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

6. *Статистичний збірник «Сільське господарство України». 2014 рік.* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

7. Самаєва Ю. *Девальвація праці.* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://gazeta.dt.ua/macrolevel/devalvaciya-praci-.html>

8. *Статистичний збірник «Зовнішня торгівля України товарами та послугами у 2013 році»* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

9. Галушко В. П. *Зарубіжні системи забезпечення якості молока у виробничому ланцюзі та можливості їх застосування в Україні* / В. П. Галушко, І. М. Суха // *Економіка АПК*. – 2011. – № 3.

УДК 657.6

Корінько М. Д.,

д. е. н., професор,

зав. кафедри аудиту,

Національна академія статистики, обліку та аудиту, м. Київ

АУДИТОРСЬКИЙ КОНТРОЛЬ ПРАЦІ

Узагальнено організаційно-методичне забезпечення здійснення аудитором контролю грошових коштів суб'єкта господарювання. Встановлено, що для здійснення контролю за напрямом «грошові кошти» аудитор доцільно оцінити систему внутрішнього контролю підприємства з використанням окремих процедур та тестів. За результатами такої оцінки аудитор отримає обґрунтовані критерії для вибору методики аудиторського контролю. Виділено етапи аудиторської перевірки грошових коштів.

Ключові слова: аудиторський контроль, підприємницька діяльність, грошові кошти, суб'єкти господарювання, праця.

АУДИТОРСКИЙ КОНТРОЛЬ ТРУДА

Коринько Н. Д.

Обобщено организационно – методическое обеспечение осуществления аудитором контроля денежных средств субъекта хозяйствования. Определено, что для осуществления контроля по направлению «денежные средства» аудитор целесообразно осуществит оценку системы внутреннего контроля с использованием отдельных процедур и тестирования. В результате такой оценки аудитор получит обоснованные критерии выбора методики аудиторского контроля. Выделено этапы аудиторской проверки денежных средств.

Ключевые слова: аудиторский контроль, предпринимательская деятельность, денежные средства, субъекты хозяйствования, труд.

AUDIT CONTROL OF LABOUR

Korinko M.

Generalized organizational and methodological support of the implementation of auditor control of the funds of the entity. Scientists dedicate their studies covering the fundamentals of organization and methodology of the audit of the financial statements as a whole and of its individual forms, or activities of business entities. Questions solve problems that arise in the process of organization and methodology of funds necessitate individual studies. Provides that the purpose of inspection by the auditor of the funds is to obtain sufficient evidence in the

process of forming an independent opinion to give an informed opinion on the results of the implemented control in relation to the legality, reliability and appropriateness of operations with monetary funds and their compliance with the accounting standards of the current legislation. Stages in the audit of funds. Set that to control the direction of the funds ' auditor should assess the internal control system of the enterprise with the use of specific procedures and tests. The results of this assessment, the auditor will receive reasonable criteria for selection of methods of auditing. The use in practice of the generalized directions of the organization and methods of auditing the funds will provide an opportunity to improve the formation of information to improve the efficiency of its use in the control system of entrepreneurial activity. The results of the study are an attempt to draw attention of specialists on the need to address practical issues of organization and methodology of the audit process tasks. Further investigation of these areas are promising for their development.

Keywords: audit control, entrepreneurship, money, economic entities, labour.

Постановка проблеми. Результати аудиторського контролю праці та її оплати надають можливість замовникам аудиторських послуг здійснити оцінку ефективності функціонування системи управління в частині їх формування та використання, що напрямую характеризує ефективність підприємницької діяльності суб'єкта господарювання.

Саме від повноти та достовірності інформації про стан ефективності управління людськими ресурсами підприємства залежить оцінка діяльності менеджменту у процесі виконання функцій управління підприємницькою діяльністю та оцінка ефективності діяльності суб'єкта господарювання. Важливістю вирішення зазначених питань і обґрунтовується актуальність дослідження за даною тематикою.

Питанням організації та методики аудиторського контролю праці та її оплати підприємства присвячено праці таких вчених: Загороднього А. Г. [2], Закалінської К.О., Петрик О.А. [3], Пилипенка Л. М. [2], Проскуріної Н. М. [4], Редька О. Ю. [5], Сухаревої Л. О. [6], Цал-Цалка Ю. С. [7]. Вирішення проблем формування системного підходу до організації та методичного забезпечення аудиторського контролю праці та її оплати у процесі підприємницької діяльності є нагальним питанням до вирішення науковцями та практикуючими аудиторами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання розвитку аудиту як у теоретичному, так і методологічному спрямуванні, досліджуються вченими та висвітлюються у наукових джерелах. А.Г.Загородній, Л.М.Пилипенко розглянули сутність ризиків аудиторської діяльності, їх види, джерела виникнення та фактори впливу [2]. О. А. Петрик висвітлила організацію та методику аудиту підприємницької діяльності [3]. Проскуріна Н. М. присвятила свої дослідження вирішенню проблем процедурного забезпечення аудиту [4]. О. Ю. Редько дослідив зміни у контрольному середовищі у зв'язку з імплементацією незалежного аудиту в практику вітчизняного бізнесу [5]. Л. О. Сухарева,

К. О. Закалінська висвітлили результати дослідження проблеми оцінки якості бухгалтерського обліку в умовах системно орієнтованого аудиту [6]. У навчальному посібнику під загальною редакцією Ю. С. Цал-Цалка з позиції комплексного підходу розглянуті методологічні та організаційні засади аудиту фінансової звітності [7].

Вчені присвячують свої дослідження висвітленню основних положень організації та методики аудиту фінансової звітності у цілому, окремих її форм, або діяльності суб'єктів господарювання. Питання вирішення завдань, які виникають у процесі організації та використання методик аудиту праці та її оплати зумовлюють потребу окремих досліджень.

Мета статті. Метою висвітленого у даній статті дослідження є узагальнення теоретичних підходів та практики аудиту стосовно організації та методики аудиторського контролю праці та її оплати в суб'єкта господарювання.

Основні результати дослідження. Мета контролю аудитором праці та її оплати полягає у:

1. отриманні аудитором достатньої впевненості у тому, що:

1.1. людські ресурси і фонд оплати праці використовуються відповідно до норм законодавства, приписів нормативних актів,

1.2. здійснення розрахунків з оплати праці проводиться відповідно до затвердженого фінансового плану підприємницької діяльності;

1.3. здійснення нарахувань по оплаті праці проводиться відповідно до прийнятої облікової політики підприємства;

2. отриманні достатніх доказів у процесі формування незалежної думки для надання обґрунтованого висновку за результатами здійсненого контролю щодо законності, достовірності і доцільності використання праці та її оплати, а також відповідності їх бухгалтерського обліку нормам чинного законодавства.

Основними завданнями контролю аудитором праці та її оплати є:

- контроль за дотриманням чинного законодавства щодо розрахунків з оплати праці;
- встановлення правильності укладання трудових угод;
- перевірка правильності здійснення нормування праці та її оплати;
- перевірка ефективності системи внутрішнього контролю розрахунків з оплати праці;
- перевірка виплат заробітної плати за трудовими угодами на достовірність відображення в їх обліку;

- перевірка правильності розрахунку розмірів основної і додаткової оплати праці та премій;

- з'ясування законності та повноти утримань із заробітної плати та інших виплат працівникам;

- перевірка дотримання порядку депонування заробітної плати та своєчасності перерахування депонованих сум після закінчення строку позовної давності;

- встановлення правильності створення резерву оплати відпусток;

- перевірка достовірності показників звітності підприємства в частині відображення показників оплати праці.

Об'єктами контролю аудитором праці та її оплати є:

- дисципліна праці та дотримання трудового законодавства;
- політика оплати праці;
- зобов'язання з оплати праці;
- розрахунки за виплатами працівникам;
- нарахування і утримання із заробітної плати.

Виходячи із мети та завдань аудиторського контролю праці та її оплати *виділено такі джерела інформації:*

1. нормативна інформація:

1.1) вимоги законодавчих та нормативних документів, що регламентують працю та її оплату;

1.2) галузеві угоди про оплату праці;

1.3) вимоги законодавчих та нормативних документів, що регламентують облік праці та її оплати; наказ про облікову політику;

1.4) колективний договір;

1.5.) положення про робочий час; про оплату праці; про преміювання;

1.6) посадові інструкції;

2. планова інформація:

2.1) виробничо-фінансові плани, бізнес-плани;

2.2) трудові договори і контракти;

3. фактична інформація:

3.1) первинні документи з обліку праці та її оплати (наряди на відрядну роботу, подорожні листи автомобіля, товарно-транспортні накладні; таблиці обліку робочого часу; акти виконаних робіт, наданих послуг);

3.2) накопичувальні відомості, журнали обліку робіт і витрат;

3.3) розрахунково-платіжні відомості, зведені відомості нарахування оплати праці за складом і категоріями працівників, особові рахунки, реєстр депонованої заробітної плати, реєстр авансових виплат працівникам тощо;

3.4) реєстри аналітичного та синтетичного обліку;

3.5) аудиторські звіти, акти ревізій, матеріали інвентаризації тощо;

3.6) відповіді на запити аудитора;

3.7) статистична та фінансова звітність;

3.8) результати опитування управлінського персоналу, отримані у процесі аудиторського контролю.

Організація аудиторської перевірки праці та її оплати.

На підготовчій стадії аудиторської перевірки необхідно оцінити систему внутрішнього контролю підприємства.

Оцінивши систему внутрішнього контролю на підприємстві, аудитор переходить до планування аудиторської перевірки, кінцевим результатом якого є складання плану аудиту. У процесі планування аудиторської перевірки визначається склад аудиторської групи, робоче місце, комунікації, транспортне забезпечення та інші питання організаційного спрямування. Основні етапи організації аудиторської перевірки можна сформулювати за її етапами. Для прикладу наведено етапи аудиторської перевірки розрахунків з оплати праці (табл. 1).

Таблиця 1. Етапи аудиторської перевірки розрахунків з оплати праці

Етапи	Період застосування	Мета	Методи
1	2	3	4
Підготовчий	На початку аудиту, у процесі планування та на протязі усієї перевірки, при корегуванні планової документації	Краще розуміння системи трудових відносин підприємства-клієнта; Виявлення невірно відображених фактів у звітності; Визначення потенційних областей підвищеного ризику; Оцінка ефективності політики планування використання трудових ресурсів та оплати праці	Методи, що не пов'язані з розрахунками, які допускають використання загальних знань у сфері бухгалтерського обліку, поряд з достатнім розумінням системи контролю та обліку у клієнта, а також специфіки політики управління трудовим потенціалом клієнта, що дозволить зробити попередні висновки щодо повноти, точності взаємозв'язків суміжних показників
Детальна перевірка	У процесі здійснення незалежних тестів по суті (оборотів та сальдо рахунків 47, 65, 66, 81)	Отримання аудиторських доказів, які забезпечують необхідний рівень впевненості в ефективності системи обліку та внутрішнього контролю розрахунків за виплатами робітникам та пов'язаними з ними нарахуваннями та витратами на виплати робітникам, на підставі яких аудитор зможе зробити висновки щодо зниження аудиторського ризику до прийняттого рівня	В цілому методи порівняння показників клієнта з розрахованими аудитором, процентні методи та метод балансової зв'язки: шляхом зіставлення з іншими відомими показниками (нормативи чи відсотки заробітної плати водія від доходу, ставки податків за заробітною платою та на ФОП)

Продовження табл. 1

1	2	3	4
Заключний (Завершальний)	При аналізі виявлених відхилень, виконанні аналізу ефективності та підготовки аудиторського висновку	Підтвердження висновків, сформованих за результатами аудиторських процедур по суті на етапі детальної перевірки; визначення показників ефективності використання трудових ресурсів підприємства	Логічний аналіз та оцінка отриманої аудитором інформації, яка може підтвердити попередньо зроблені висновки або виявити сфери для здійснення додаткових процедур. Розповсюдження даних при виборі на всю сукупність, що перевіряється. Розрахунок показників ефективності

Методика контролю грошових коштів.

Для здійснення контролю за напрямом «грошові кошти» аудитор доцільно оцінити систему внутрішнього контролю підприємства з використанням окремих процедур та тестів. За результатами такої оцінки аудитор буде мати критерії для вибору методики аудиторського контролю.

У процесі здійснення контролю грошових коштів аудитором застосовуються такі методичні прийоми: інвентаризація; спостереження за здійсненням господарських та фінансових операцій, відображенням їх у системі бухгалтерського обліку; усне опитування; отримання письмових підтверджень; перевірка документів (за формою, суттю, змістом, логічна, хронологічна, експертна, зустрічна); взаємний контроль операцій і документів, підготовлених на підприємстві; перевірка арифметичних розрахунків; аналіз тощо.

Контроль аудитором грошових коштів у процесі здійснення касових операцій.

Перший етап контролю аудитором грошових коштів у процесі здійснення касових операцій передбачає проведення раптової ревізії каси з повним поаркушним перерахунком усіх грошей та інших грошових документів, що знаходяться у касі підприємства (векселів, зобов'язань).

Другим етапом є контроль правильності заповнення касових документів та організації порядку ведення касових операцій.

Третій етап контролю здійснюється по питанням на які цілі підприємство отримувало і видавало готівку.

На четвертому етапі контролю аудитором здійснюється перевірка повноти оприбуткування готівки в касі підприємства, яка надходить з різних джерел.

На п'ятому етапі контролю аудитор перевіряє додержання підприємством встановленого ліміту залишку готівки в касі підприємства.

На шостому етапі контролю аудитор проводить зіставлення даних первинних, аналітичних і синтетичних облікових документів з даними, відображеними у звітності підприємства, з метою встановлення їх відповідності.

За результатами аудиторського контролю грошових коштів підприємства у разі виявлення порушень аудитор здійснює їх класифікацію:

- за формальними ознаками (порушення визначеного порядку: формування первинних документів, ведення облікових реєстрів);
- за суттю (подроблені бухгалтерські записи).

Контроль аудитором операцій на поточному рахунку.

На першому етапі контролю операцій на поточному рахунку аудитором здійснюється установлення кількості поточних, валютних та інших рахунків в установах банку, відповідності господарських операцій, які відображаються на вказаних рахунках, чинному законодавству.

На другому етапі контролю аудитором здійснюється перевірка повноти і своєчасності оприбуткування грошових коштів, що надійшли на рахунки підприємств, своєчасності перерахування податків до бюджету й обов'язкових платежів.

У процесі третього етапу контролю аудитором здійснюється перевірка правильності застосованої підприємством кореспонденції рахунків бухгалтерського обліку за банківськими операціями.

Контроль аудитором операцій на депозитних рахунках та рахунках відкритих для акредитивів здійснюється встановленням наявності та перевіркою документів, якими обґрунтовується доцільність відкриття таких рахунків, збереження та цільове призначення коштів, що розміщені на цих рахунках.

Висновок. Використання у практичній діяльності узагальнених напрямів організації та методики аудиторського контролю грошових коштів надасть можливість покращання формування інформації для підвищення ефективності її використання системою управління підприємницької діяльності. Вищенаведені результати дослідження є спробою акцентувати увагу фахівців на потребу вирішення практичних питань організації та методики аудиту у процесі виконання завдань. Саме тому подальші дослідження із зазначених напрямів є перспективними для їх розвитку.

1. Міжнародні стандарти контролю якості, аудиту, огляду, іншого надання впевненості та супутніх послуг: видання 2012 року. Ч. 1. / за ред. І.І. Нестеренко; [пер. з англ. Ольховікова О. Л., Селезньов О. В., Шарашидзе Т. Ц.]. – К.: Міжнародна федерація бухгалтерів; Аудиторська палата України, 2013.

2. Загородній А. Г. Ризики аудиторської діяльності: методика виявлення й оцінювання: [монографія] / А. Г. Загородній, Л. М. Пилипенко – Львів : ЗУКЦ, 2010.

3. Петрик О. А. Організація та методика аудиту підприємницької діяльності: [навч. посібн.] / О. А. Петрик – К.: КНЕУ, 2008.
4. Проскуріна Н. М. Процедурне забезпечення аудиту. Теорія та практика: [монографія] / Н. М. Проскуріна – К.: ДП “Інформ.-аналіт. агенство”, 2011.
5. Редько О. Ю. Аудит в Україні. Морфологія: [монографія] / О. Ю. Редько - К.: ДП “Інформ.-аналіт. агенство”, 2008.
6. Сухарева Л. О., Закалінська К. О. Аудит: оцінка якості системи бухгалтерського обліку: [монографія] / Л. О. Сухарева, К. О. Закалінська. – Донецьк.: «Вебер», 2009.
7. Аудит [навч. посібн.] / Ю. С. Цал-Цалко, Ю. Ю. Мороз., Л. А. Суліменко [та ін.]; [під заг. ред. Ю. С. Цал-Цалка]. – Житомир: ПП “Рута”, 2012.

УДК 338.24

Тарасенко І. О.,

д. е. н., професор,

зав. кафедри фінансів та фінансово-економічної безпеки,
Київський національний університет технологій та дизайну, м. Київ

МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ЕКОЛОГІЧНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ ПІДПРИЄМСТВ

Вплив промисловості на довкілля є досить суттєвим, тому питання зменшення техногенного навантаження внаслідок виробничої діяльності підприємств на навколишнє середовище є особливо важливим. У даній статті охарактеризовано методологічні аспекти екологічного менеджменту, зокрема виокремлено елементи екологічного менеджменту та положення системи екологічного менеджменту. Сформульовано поняття екологічного менеджменту, розглянуто цикл PDCA У. Демінга. Виокремлено завдання екологічного менеджменту. Обґрунтовано взаємозв'язок між екологічно спрямованою діяльністю підприємства та отриманням позитивного ефекту.

Ключові слова: навколишнє середовище, екологічний менеджмент, природоохоронна діяльність, ресурсозберігаючі технології, екологічний підрозділ, екологічний паспорт підприємства.

МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ЭКОЛОГИЧЕСКОГО МЕНЕДЖМЕНТА ПРЕДПРИЯТИЙ

Тарасенко И. А.

Влияние промышленности на окружающую среду является весьма существенным, поэтому вопросы уменьшения техногенной нагрузки в результате производственной деятельности предприятий на окружающую среду являются особенно важными. В данной статье охарактеризованы методологические аспекты экологического менеджмента, в частности выделены элементы экологического менеджмента и положения системы экологического менеджмента. Сформулировано понятие экологического менеджмента, рассмотрено цикл PDCA У. Деминга. Выделены задачи экологического менеджмента. В статье приведена взаимосвязь между экологически направленной деятельностью предприятия и получаемым положительным эффектом.

Ключевые слова: окружающая среда, экологический менеджмент, природоохранная деятельность, ресурсосберегающие технологии, экологический подразделение, экологический паспорт предприятия.

METHODOLOGICAL ASPECTS OF ENVIRONMENTAL MANAGEMENT ENTERPRISES

Tarasenko I.

In modern economic conditions the influence of industry on the environment is quite significant, so the reduction of man-induced impact due to the production activity of enterprises on the environment is particularly important. This article describes the methodological aspects of environmental management, in particular singled out elements of environmental management and provisions of environmental management system. According to the standards ISO 14001 The process of continuous improvement, which is based on a cycle of W. Edward Deming RDCA. This cycle includes the following phases: planning (Plan - P) activity (Do - D), controlling (Check - C); corrections (Action - A). The task of environmental management was determined. In the article we substantiated interrelationship between environmentally directed activities of the enterprise and positive effect.

Keywords: environment, environmental management, environmental protection, energy saving technologies, environmental division, ecological passport of enterprise.

Постановка проблеми. Погіршення екологічної ситуації спричинене великою мірою впливом промислового виробництва. Тому особливо гостро постає питання пошуку нових, ефективних методів управління сучасними підприємствами, котрі дозволять зменшити тиск на довкілля та попереджуватимуть виникнення екологічних аварій, а також сприятимуть захисту навколишнього середовища. Одним з ефективних методів природоохоронної діяльності підприємства є екологічний менеджмент, котрий дозволить не тільки зменшити вплив підприємств на довкілля, а й суттєво покращити економічні показники підприємства. Тому дана тема є досить актуальною та потребує ретельного дослідження, яке дозволить сформулювати методологічні підходи до екологічного менеджменту підприємства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання впровадження, функціонування та розвитку екологічного менеджменту на підприємствах у сучасних умовах господарювання, досліджували такі науковці: В.Базилевич, И. И. Бабленкова, А. М. Годин, Л. А. Харланова, Ю.С.Гринчук, С.Ю.Дайман Н.В. Пахомова, А. Эндерс, К. Рихтер, Б. В. Буркинський, Т. П. Галушкіна, В. Є. Реутов, С. К. Харічков [1–7].

Проте, зважаючи на актуальність питань щодо екологічного управління на сучасних підприємствах, виникає необхідність у більш глибокому дослідженні методологічних аспектів екологічного менеджменту.

Мета статті. Сформулювати методологічні аспекти екологічного менеджменту підприємств у сучасних умовах.

Основні результати дослідження. Безперервний розвиток господарської діяльності, збільшення обсягів виробництва, розширення потреб суспільства призводять до того, що екологічні проблеми все більш гостро постають перед суспільством. Тому роль підприємництва в забезпеченні стійкого розвитку, а також зменшення негативного

техногенного впливу на довкілля стає особливо важливим моментом на сучасному етапі розвитку підприємницької діяльності. Одним з ефективних методів зменшення тиску на довкілля є система екологічного менеджменту.

Екологічний менеджмент – це сучасний механізм управління впливами на навколишнє середовище, що передбачає використання комплексу заходів щодо зменшення техногенного тиску, спричиненого виробничою діяльністю підприємства, на довкілля. Екологічний менеджмент є загально визнаним на міжнародному рівні інструментом, який практикується майже в усіх країнах світу.

Система екологічного менеджменту є частиною загальної системи управління підприємством. Вона включає методи, засоби та принципи, необхідні для управління природоохоронною діяльністю на підприємстві.

В систему екологічного менеджменту необхідно включати деякі основні взаємопов'язані елементи, зокрема, це:

- екологічна політика;
- планування та організація заходів спрямованих на охорону навколишнього середовища;
- перевірка аналіз та оцінка здійснених заходів;
- процес формування заходів для безперервного покращення системи екологічного менеджменту.

Відповідно до стандартів серії ISO 14001 основним принципом системи екологічного менеджменту є процес безперервного покращення, що заснований на циклі PDCA, якій запропонував У. Едвард Демінг (США). Даний цикл містить такі етапи:

- планування (Plan – P),
- діяльність (Do – D),
- контролювання (Check – C);
- коректування (Action – A) (рис. 1).

Основними завданнями екологічного менеджменту є такі завдання, що сприяють зменшенню тиску та покращенню якості навколишнього середовища зокрема, це такі: формування та впровадження природоохоронних заходів; впровадження у виробничу діяльність підприємства екологічно безпечних, ресурсозберігаючих технологій; досягнення оптимального еколого-економічного ефекту від виробничої діяльності підприємства; виготовлення екологічно-безпечної продукції; ліквідація та переробка відходів.

Підприємства, що впровадили у власну діяльність систему управління навколишнім середовищем, отримують певні переваги, зокрема зміцнення конкурентних позицій на ринку, а також такі підприємства мають змогу отримувати певні потенційні можливості (табл.1).

Основними положеннями системи екологічного менеджменту повинні бути наступні :

- підприємство на добровільній основі приймає рішення щодо впровадження системи екологічного менеджменту;

- підприємство формує екологічну політику, яка має бути загальнодоступною для усіх зацікавлених сторін;
- підприємство формує екологічні завдання, котрі доводяться до менеджерів усіх ланок управління;
- формуються екологічні плани та відповідні до них екологічні програми, а також методи та засоби їх досягнення.

Рис. 1. Цикл PDCA У. Демінга

Джерело: узагальнено автором за [8].

Основними напрямками природоохоронної діяльності підприємства повинні бути: чіткі показники щодо зменшення викидів забруднюючих речовин у атмосферне повітря, зменшення стоків у водні об'єкти, зменшення кількості відходів виробництва, попередження виникнення екологічних аварійно-небезпечних ситуацій, підвищення рівня екологічної культури персоналу, безперервна оцінка екологічних аспектів підприємства.

Ідентифікація екологічних аспектів є важливим елементом системи екологічного менеджменту, що передбачає виявлення екологічних аспектів та зменшення їх впливу на довкілля. Аналіз екологічних аспектів має бути процесом безперервним. Одним з важливих інструментів екологічного менеджменту є екологічний паспорт підприємства, де фіксуються

кількісні та якісні характеристики сировини, матеріалів, енергії, що використовуються у виробництві, а також характеристики забруднення навколишнього середовища у вигляді стоків в ґрунт та у водні об'єкти, викидів в атмосферне повітря, відходів виробництва, шуму та вібрацій, тощо.

Таблиця 1. Взаємозв'язок між екологічно спрямованою діяльністю підприємства та позитивним ефектом

Екологічно спрямована діяльність підприємства	Позитивний ефект
Впровадження екологічних проектів, спрямованих на переробку відходів та зменшення викидів в атмосферне повітря, стоків в водні об'єкти та ґрунт.	Зменшення витрат на утилізацію відходів. Зменшення або відсутність штрафів за забруднення навколишнього середовища.
Впровадження інтегрованих ресурсозберігаючих технологій.	Зниження собівартості продукції
Впровадження заходів щодо зменшення відходів та їх «культурного» знищення.	Економія витрат, за рахунок: 1. зменшення об'єму використаної енергії та води; 2. раціонального використання сировини та матеріалів. 3. функціонування заходів, що дозволяють уникати утворення відходів виробництва або досягати їх скорочення
Виготовлення органічних та екологічно чистих продуктів	Збільшення доходів підприємства. Зміцнення конкурентних позицій. Збільшення частки ринку. Покращення іміджу підприємства в галузі охорони навколишнього середовища. Можливість отримання статусу соціально відповідального підприємства.
Впровадження енергозберігаючих програм	Зменшення витрат на оплату рахунків за електроенергію

Джерело: розроблено автором.

На підприємствах, де функціонує система екологічного менеджменту обов'язковим є наявність екологічного підрозділу, в структуру якого неодмінно повинні входити висококваліфіковані спеціалісти – екологи, служба екологічного аудиту та екологічна лабораторія. Обсяг завдань та величина екологічного підрозділу залежить від масштабів виробництва та напрямків екологічної діяльності.

Менеджер системи управління навколишнім середовищем повинен бути спеціалістом в галузі екології та менеджменту, а також повинен бути компетентним у сучасних технологіях природоохоронного управління, повинен вміти ідентифікувати та оцінювати екологічні аспекти, формувати екологічні цілі, завдання та програми, організовувати екологічно спрямовані заходи та здійснювати оцінку екологічної роботи на підприємстві.

До основних завдань екологічного підрозділу слід віднести наступні:

- професійна підготовка персоналу, що необхідна для здійснення екологічної політики та досягнення цільових та планових показників;
- моніторинг стану навколишнього середовища та розробка комплексу заходів щодо його покращення;
- перевірка на всіх етапах виробництва екологічної безпечності продукції;
- попередження виникнення екологічно-небезпечних ситуацій.

Висновок. У сучасних умовах господарювання все більш важливою є необхідність впровадження екологічного менеджменту, котрий дозволить зменшувати тиск на навколишнє середовище. Основними елементами екологічного менеджменту є екологічна політика, процес планування та організації природоохоронних заходів, процес аналізу та оцінки заходів для безперервного покращення даної системи. Підприємства, що впровадили екологічний менеджмент демонструють власні екологічні наміри та отримують певні конкурентні переваги, зокрема зменшують витрати на утилізацію відходів, зменшують собівартість продукції, кількість використаних природних ресурсів, тощо.

Особливо гострим питанням сьогодення є завдання щодо посилення екологічної безпеки держави. Вирішенню даного питання сприятиме саме процес функціонування екологічного менеджменту на мікрорівні, котрий дозволить збалансувати природокористування та дозволить безперервно покращувати процес управління якістю навколишнього середовища.

1. Бабленкова И. И. *Экологический менеджмент: [монография]* / И. И. Бабленкова, А. М. Годин, Л. А. Харланова. – М.: ВГНА Минфина России, 2010.
2. Базилевич В. *Екологічний імператив економічної освіти в контексті глобалізаційних викликів* / В. Базилевич // *Вісник Національної академії наук України*. – 2010. – № 8.
3. Бобошко В. И. *Экологический менеджмент в деятельности малых предприятий* / В. И. Бобошко // *Менеджмент в России и за рубежом*. – 2008. – № 5.
4. Гринчук Ю. С. *Проблеми та перспективи впровадження систем екологічного менеджменту на вітчизняних підприємствах* / Ю. С. Гринчук // *Формування ринкових відносин в Україні*. – 2013. – № 10.
5. *Системы экологического менеджмента для практиков* / С. Ю. Дайман, Т. В. Островкова, Е. А. Заика, Т. В. Сокорнова; [под ред. С. Ю. Даймана]. – М.: Изд-во РХТУ им. Д.И. Менделеева, 2004.
6. *Экологический менеджмент* / Н.В. Пахомова, А. Эндерс, К. Рихтер. – СПб.: Питер, 2003.
7. *«Зелена» стратегія регіону : [монографія]* / Б. В. Буркинський, Т. П. Галушкіна, В. Є. Реутов, С. К. Харічков [та ін.]; за ред. Б. В. Буркинського, Т. П. Галушкіної. – Одеса; Саки: ПП «Фенікс», 2011.
8. *ISO 14001:2004 Environmental management systems. Requirements with guidance for use* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.iso.org/iso/ru/catalogue_detail?csnumber=31807

ЦЕ ЦИКАВО**ВИЙШЛА В СВІТ МОНОГРАФІЯ
«ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ
ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ»**

Теоретичні засади правового регулювання інвестиційної діяльності в Україні. Монографія / [С.О.Гуткевич, В.О.Веклич, І.Г.Онїщенко та інші]. – К.: 2015. – 310 с. - Т.1.

Подальший вибір загальнонаціональної стратегії соціально-економічного розвитку України, системні трансформації економіки і суспільства залежать в тому числі і від збільшення обсягів інвестицій. Відтак аналіз регулювання інвестиційного процесу як чинника, що визначає інвестиційну привабливість, є вельми актуальним.

Монографія, що видана кафедрою міжнародної економіки Національного університету харчових технологій є першим результатом амбітного наукового дослідження «Міжнародний досвід інвестиційної діяльності харчової промисловості та його адаптація до умов України».

В монографії «Теоретичні засади правового регулювання інвестиційної діяльності в Україні» досліджено умови та особливості правового регулювання інвестиційної діяльності в Україні.

Для економіки України, окремих її галузей, зокрема і для харчової промисловості, стратегічно важливим питанням є створення сприятливого інвестиційного клімату для іноземних інвесторів, від реалізації якого залежать динаміка економічного розвитку галузей та можливість їх подальшої модернізації, шляхом активізації інвестиційної діяльності, що стане реальним кроком для підвищення конкурентоспроможності вітчизняних товарів, продуктів харчування, зростання продуктивності праці, нарощення ринкової вартості бізнесу підприємств та вирішення соціальних проблем країни.

Розвиток галузей економіки забезпечується державою шляхом стабілізації законодавчої і нормативної бази з метою забезпечення сприятливих умов розвитку підприємництва, невтручання органів державної виконавчої влади в господарську діяльність суб'єктів підприємництва, стимулювання розвитку приватної ініціативи як основного фактору ефективного виробництва, забезпечення всім суб'єктам господарювання захисту прав власності на землю, майно, результати своєї праці та інтелектуальну власність, підтримки заходів по реформуванню галузей економіки, розвитку інфраструктури ринків, реалізації програм по соціальному захисту населення і забезпечення виробництва конкурентоздатної

продукції. Саме таким чином сконцентруються всі ресурси на вирішенні основних завдань, що стоять перед державою, тобто забезпечення, перш за все, законності і правопорядку захисту власності громадян, їх особистої безпеки, гарантованої оплати праці, освіти.

Держава регулює, визначає і контролює правові основи ринкових відносин. Як показує світовий досвід, іноземний капітал у формі інвестицій надходить, перш за все, в ті країни, в яких створена стабільна і ефективна законодавча база відносно режиму залучення і використання іноземних інвестицій. Розвиток ідей, викладених у монографії, в подальшому сприятиме налагодженню системи інвестування відповідно до європейських стандартів та сприятиме залученню ширших кіл інвесторів до активної діяльності у межах економічного середовища України.

*Пугачов М. І.,
д.е.н., професор,
заступник директора з наукової роботи,
ННЦ «Інститут аграрної економіки», м. Київ*

ЕЛЕКТРОННІ АДРЕСИ НАШИХ АВТОРІВ

Антохов Андрій Анатолійович	<i>antoch2@rambler.ru</i>
Боковець Вікторія Володимирівна	<i>eim@mail.ru</i>
Бурлуцька Світлана Владиславівна	<i>lanavb75@gmail.com</i>
Веклич Владислав Олександрович	<i>v1777@i.ua</i>
Волошенко Антоніна Віталіївна	<i>v_tonia@mail.ru</i>
Григорців Михайло Володимирович	<i>trush.yuliya@mail.ru</i>
Ємцев Віктор Іванович	<i>viem17@gmail.com</i>
Ковальова Марія Леонідівна	<i>kovalova1503@gmail.com</i>
Корінько Микола Данилович	<i>nickolai.korinko@yandex.ua</i>
Котков Сергій В'ячеславович	<i>serega_357@mail.ru</i>
Музиченко Анна Георгіївна	<i>music23@mail.ru</i>
Тарасенко Ірина Олексіївна	<i>irataras@ukr.net</i>
Тур Олександр Васильович	<i>oleksandr.tur@gmail.com</i>

ДО УВАГИ АВТОРІВ ЖУРНАЛУ «ІНТЕЛЕКТ XXI»**Вимоги до структури та оформлення матеріалу статей**

- українською, російською та англійською мовами подаються: прізвище, ім'я, по-батькові автора (авторів), назва статті, анотація (500-700 знаків українською та російською, 900-1000 знаків – англійською), ключові слова (6-8 позицій);
- стаття має включати наступні структурні підрозділи відповідно до постанови президії ВАК України від 15.01.2003р. № 7-05/1 “Про підвищення вимог до фахових видань, внесених до переліків ВАК України”:
 - **постановка проблеми** у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями;
 - **аналіз останніх досліджень і публікацій**, в яких розглядається дана проблема і на які спирається автор;
 - **формулювання мети статті**;
 - **основні результати дослідження** з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів;
 - **висновки**, у тому числі з науковою новизною, й **перспективи подальших досліджень** у даному напрямку;
- стаття має бути структурованою – УДК, розділи з назвами повинні бути виділені;
- посилання на джерела статистичних даних та публікації дослідників обов'язкові;
- посилання на підручники, навчальні посібники, періодичні видання, газети і ненаукові журнали – небажані;
- посилання на власні публікації не допускаються (допускаються тільки у випадку крайньої необхідності);
- формули подавати у редакторі формул, із загальноприйнятим використанням символів, з нумерацією у круглих дужках;
- роботи авторів, на прізвища яких є посилання в тексті [__, с. __], мають бути в списку літератури;
- джерела повинні бути оформлені за формою 23 ДАК України «Приклади оформлення бібліографічного опису у списку джерел, який наводять у дисертації, і списку опублікованих робіт, який наводять в авторефераті», а їх кількість повинна бути в межах 8-10 джерел за абеткою;
- в кінці статті автор (автори) вказує, що надіслана стаття не друкувалась і не подана до будь-яких інших видань та ставить свій підпис (підписи);
- обсяг статті – від 6 сторінок (шрифт TimesNewRoman, розмір 14; міжрядковий інтервал – 1,5; поля з усіх боків –20 мм.);
- матеріали мають бути надані в печатному та електронному вигляді;
- рецензії 2-х докторів наук за даним напрямом (для авторів без наукового ступеня).

Вимоги до структури та оформлення авторських даних (українською мовою):

- прізвище, ім'я, по-батькові автора (авторів),
- вчене звання, вчений ступінь, посада і місце роботи,
- поштова та електронна адреси,
- контактний телефон.

Без електронної адреси автора(-ів) статті прийматись не будуть.

Редакційна колегія залишає за собою право на редагування та прийняття рішення щодо видання статті.

Журнал публікує статті українською, російською, англійською мовами та видається 6 разів на рік.

E-mail: intelekt21@mail.ru